

**VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI**

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTŘEJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL, ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL, MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK, ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT, ALEXANDR ORT, KAREL PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL, KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC, FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210
Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrutky, Švermova 8, 038 61 Vrutky.
Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrutky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz
Podávání tlačoviny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 7/2002 ROČNÍK XXVI

	STR.
SVĚTOZOR	2
TERRE DES HOMMES /-zz	3
KANADA	
KANADSKÝ FEDERALISMUS DNES A ZÍTRA / Martina Vejlupeková	4
ZÁSAVNÍ PŘESUN V KANADSKÉ STRANICKÉ POLITICE / Allen Mills	5
CO ZNAMENÁ „KANADIZACE“ POLITICKÉHO SYSTÉMU / Lenka Rovná	6
ORIENT V KANADĚ: RASISMUS A MULTIKULTURNÍ DIALOG / František Bureš	9
KANADA A USA: PŘÍBĚH VZRŮSTAJÍCÍHO VLIVU USA V KANADĚ / Petr Anděl	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
VZTAHY NATO – RUSKO PO 11. ZÁŘÍ 2001 / David Konecký	14
DOPLŇOVACÍ VOLBY DO KONGRESU V LISTOPADU 2002 / René Skuček	16
TURECKO NA PRAHU EVROPSKÉ UNIE: EVROPSKÁ UNIE	
NA PRAHU ZMĚNY / Radomír Karlík	18
USA VERSUS MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ SOUD / Radek Tomáš	20
EKONOMICKÝ OBZOR	
EKONOMIKA USA: ROBUSTNÍ A OPĚT NA VZESTUPU / Jiří Fárek	23
ZEMĚMI SVĚTA	
VENEZUELA PO PUČI / Friedrich Welsch, Nikolaus Werz	25
MOLDÁVIE NA SCESTÍ – Lubomír Gombos	28
VOLNÁ TRIBUNA	
TŘI POHLEDY NA BUDOUCNOST SPOLUPRÁCE USA A EVROPY / Jiří Pehe	30
OZBROJENÉ SÍLY A OZBROJENÉ SBORY JAKO SLOŽKY	
BEZPEČNOSTNÍHO SYSTÉMU ČR / Ivan Jordák, Libor Nedorost	32
RECENZE	
KRITICKÉ HODNOCENÍ AMERICKÉHO PŘÍSTUPU K BEZPEČNOSTNÍM HROZBÁM / Jan Eichler	35
DVĚ KNIHY K SUDETONEMECKÉMU PROBLÉMU A ODSUNU / Richard Seemann	37
GLOBALIZACE – ETIKA – EKONOMIKA / Libor Židek	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 8. 2002)

► *Jak se změnilo Rusko pod Putinovým vedením* ► *Vztah Rusko–NATO* ► *Systém politických stran v Rusku* ► *Regionalismus v Rusku: vztah politického centra a zbytku země* ► *Albánska otázka, Kosovo a Macedónsko: problémy, historie a súvislosti* ► *Volby mezi Nitrou a Tatrami* ► *Populismus v západní Evropě*

1. – americký prezident George Bush v projevu k absolventům vojenské akademie ve West Pointu připustil preventivní úder v rámci boje proti terorismu.

3. – indické ministerstvo obrany zopakovalo, že Indie nepoužije v případné válce s Pákistánem jaderné zbraně jako první. Indiští činitelé dali najevo, že přímá jednání s Pákistánem zatím nepřipadají v úvahu.

4. – Japonsko ratifikovalo Kjótský protokol, mezinárodní dohodu zaměřenou na omezení emisí plynů způsobujících skleníkový efekt.

5. – oznámeno, že američtí vyšetřovatelé podle všeho identifikovali hlavního plánovače teroristických útoků z 11. září. Má jím být Pákistánec narozený v Kuvajtu Chálíd Šejch Muhammad, blízký spolupracovník Usámy bin Ládina. USA na něj vypsaly odměnu 25 miliónů dolarů.

5. – nejméně 16 Izraelců zahynulo při teroristickém útoku na izraelský autobus u Afuly v Severním Izraeli. Izraelská armáda na to reagovala zásahem v Džanínu a rozsáhlým útokem na sídlo Jásira Arafata v Ramalláhu.

5. – generální tajemník OSN Kofi Annan v Moskvě prohlásil, že představitelé Indie a Pákistánu promeškali příležitost zmírnit napětí v jižní Asii, protože nevyužili nabídku ruského prezidenta Vladimira Putina na zprostředkování řešení sporu.

6. – nový irský parlament zvolil do čela budoucí vlády opět Bertieho Aherna, jehož strana Fianna Fáil vyšla z voleb ze 17. května jako vítěz.

6. – polský prezident Aleksander Kwasniewski odmítl myšlenku, že by se po přijetí Litvy a Polska do EU mohl zřídit tranzitní koridor do kaliningradské enklávy, jenž by vedl přes polské území.

9. – v prvním kole francouzských parlamentních voleb získala pravice podporující prezidenta Chiraka 43,6 procenta,

levice (socialisté, komunisté a Zelení) 36 procent, Národní fronta Jeana-Marie Le Pena 11,2 procenta. Voleb se zúčastnilo 65 procent registrovaných voličů.

9. – vláda palestinské autonomie oznámila, že rekonstruovaný kabinet bude mít 21 členů místo dosavadních 31. Nově zřízeno je ministerstvo vnitra, které bude zejména dohlížet na bezpečnostní služby, které dosud spadaly pod Jásira Arafata.

9. – pákistánský prezident Pervez Mušaraf zopakoval slib, že zabrání výpadům muslimských separatistů na indickou část Kašmíru. Indie oznámila, že chystá „významné gesto ozbrojených sil“ a že co nejdříve jmenuje nového velvyslance v Islámábádu.

11. – v Kábulu bylo zahájeno zasedání Velké džirgy, nejvyššího orgánu všech afghánských kmenových společenství. Od začátku bylo provázeno neshodami a zmatky. Prezidentem byl zvolen dosavadní šéf prozatímní vlády Hamíd Kárzái.

13. – vypršela platnost smlouvy o zákazu rozmísťování systémů protiraketové obrany (ABM) z roku 1972.

14. – Rusko formálně odstoupilo od Smlouvy o snížení stavu jaderných zbraní (START 2). Zdůvodnilo to tím, že tento mezinárodněprávní akt ztratil vzhledem k současné obranné politice USA význam.

15. – USA zahájily na Aljašce stavbu podzemních raketových sil. Základna ve Fort Greeley má být součástí plánovaného systému národní raketové obrany (NMD).

16. – Izrael zahájil stavbu opevnění kolem tří palestinských měst na území západně od Jordánu (Džanín, Tulkarm a Kalkílija).

16. – ve druhém kole francouzských parlamentních voleb získal Svaz pro prezidentskou většinu (UPM) a jeho spojenci (Sdružení pro republiku, Liberální demokraté a část centristického Svazu pro francouz-

skou demokracii) 355 křesel v 577 členném Národním shromáždění, socialisté 146 míst, komunisté 21 mandátů, Zelení 3 křesla, ostatní levicové a pravicové strany obdržely dohromady 29 křesel, pravicově radikální Národní fronta nezískala ani jeden mandát.

16. – americký list The Washington Post a televize Fox TV informovaly, že prezident Bush udělil rozsáhlé pravomoci CIA, která by měla vystupňovat úsilí o svržení vlády Saddáma Husajna.

17. – francouzský prezident Jacques Chirac pověřil liberálního demokrata a prozatímního premiéra Jeana-Pierra Raffarina sestavením nové vlády.

18. – palestinský sebevrah odpálil nálož v době ranní špičky v plném autobusu v jižním Jeruzalémě. Zahynulo 18 Izraelců. Následující den si výbuch na autobusové zastávce v jeruzalémské čtvrti French Hill vyžádal osm životů. Izraelci odpověděli útoky proti cílům v Gaze a ve městě Chán Núnis.

19. – afghánská Velká džirga na závěr svého zasedání schválila 14 nových ministrů prozatímní vlády.

19. – ruská vládní vyšetřovací komise dospěla k závěru, že zkázu ruské jaderné ponorky Kursk, která se 12. srpna 2000 potopila v Barentsově moři, způsobil výbuch jednoho z torpéd umístěných v komorách na přední plavidla.

19. – Izrael oznámil, že pokud neskončí teroristické akce, bude obsazovat ty části palestinských území, které má kontrolovat palestinská samospráva.

21. – 22. – summit EU v Seville přijal zásady, podle kterých bude čelit přílivu nelegálních přistěhovalců. Bylo rozhodnuto, že pokud bude zachována dosavadní míra pokroku v jednáních a provádění reforem, je EU odhodlána uzavřít jednání o přijetí 10 nových členů do konce tohoto roku.

24. – americký prezident George Bush v projevu k situaci na Blízkém východě nastínil svůj

mírový plán, který zahrnuje zřízení palestinského státu. Vyvolal zároveň Palestince, aby provedli zásadní reformy své samosprávy včetně výměny svých vůdců, která je předpokladem vytvoření přechodného palestinského státu.

24. – albánský parlament zvolil novým prezidentem generála ve výslužbě a bývalého ministra obrany Alfreda Moisiua (73). Moisiu za měsíc nastoupí do funkce po dosavadním prezidentovi Rehepu Meidanim.

25. – v Zimbabwe začala 45denní lhůta, během níž má tři tisíce bělošských farmářů opustit své pozemky, které chce vláda rozdělit mezi černé bezzemky.

25. – španělský Senát schválil zákon zakazující stranu Henri Batasuna, politické křídlo ETA.

26. – v kanadském Kananaskisu skončil summit G 7 a Ruska. Přijal balík opatření, která mají sloužit v boji proti mezinárodnímu terorismu. Usnesl se vydat 20 miliard dolarů na další zneškodňování zbraní hromadného ničení v bývalém Sovětském svazu. Přijal Akční plán pro Afriku, podle kterého má být poskytnuta pomoc zemím, jejichž vlády ctí zákony a prosazují ekonomickou svobodu. Bylo také rozhodnuto, že Rusko bude do roku 2006 přijato za řádného člena Skupiny.

27. – kubánský parlament rozhodl, že socialistický systém na Kubě je „neodvolatelný“ a že „kapitalismus se již nikdy nevrátí“.

29. – premiéři visegrádské skupiny při setkání v Ostravě oznámili, že by jejich země nemohly vstoupit do EU v případě, že by byly nuceny hned po vstupu stát se čistými plátcí do společného rozpočtu, tj. že by dávaly do rozpočtu EU více, než by z něho dostávaly.

29. – ve Žlutém moři se odehrála 25 minutová námořní bitva mezi vojenskými plavidly Jižní a Severní Koreje. Z incidentu se obviňují navzájem obě strany. Jihokorejský hlídkový člun se 27 členy posádky klesl ke dnu.

Terre des Hommes

V roce 1967 se pořádala v kanadském Montrealu Světová výstava, na kterou se u nás stále ještě vzpomíná v dobrém, protože se tam hodně chodilo na Činčerův a Juráčkův Kinoautomat a Svobodův Diapolyekran. Československý pavilon žil ze slávy bruselského Expa 58 a Laterny magiky, navštěvovaly ho světové celebrity, mezi nimi Marlen Dietrichová a íránská šáhbanú Farah Diba, která pak po roce 1968–1969 věnovala nemalé peníze českým výtvarníkům, aby mohli přežít předpokládaná krušná léta. (Škoda, že skoro všichni na to už dokázali zapomenout, kromě jednoho, který byl dokonce jmenován administrativním správcem Ormúzu.)

Montrealské Expo vydupal ze země tehdy velmi populární starosta města Jean Drapeau a ten ještě pak více než deset let uchovával myšlenku setkávání se na ostrově sv. Heleny svěží. Málokdo dnes už ví, že ony dva ostrovy uprostřed řeky sv. Vavřince nazval podle jedné z knih Antoina de Saint Exupéryho *Terre des Hommes* a anglicky mluvící Kanaďané si to přeložili, se svým tradičním smyslem pro sociální komunikaci, jak by řekl Karl Wolfgang Deutsch, do angličtiny jako *Man and his World*. Obsahem odkazu velkého francouzského spisovatele nebylo nic menšího a prostšího než přesvědčení, že naše zeměkoule není jen odcizený *globální prostor*, ale místem, na kterém se mají potkávat lidé s lidmi, a že není nic potřebnějšího, ale také těžšího, než tato setkávání umožňovat a přispívat k nim všemi svými i těmi nejmenšími silami.

Byla to ovšem pozoruhodná doba nejen pro Montreal, ale i pro celou Kanadu. Několik měsíců předtím vstoupil poprvé do budovy parlamentu liberál *Pierre E. Trudeau*, první poslanec tohoto ctihodného sboru, který si dovolil přijít na jeho jednání v kožené bundě a v sandálech. O jeho nekonformnosti a voltairovské britkosti vyjadřování se tradovaly legendy, které na určitou dobu učinily Kanadu a její demokracii jedním z atraktivních předmětů zájmu masmédií celé tehdy se bouřící hemisféry. A v tehdejší Československu jsme se začali dovídat trochu víc o tom, že v Kanadě jsou, kromě hokejistů, folklorně prezentovaných indiánů a naparáděných členů kanadské jízdní policie, ještě pozoruhodnější věci. Například dlouhá tradice fungujícího demokratického systému a také přesvědčení, že svobodu je třeba hájit vždy a kdekoli na světě. Jako by ona zjednodušená symbióza anglického stylu života a francouzského karteziánského diskursu vydávala neokázalé, avšak stále prospěšnější plody.

Při pohledu na mapu země, která je již tři roky naším partnerem v Severoatlantické alianci, a měli bychom se proto s ní dělit o své hrdiny živé i mrtvé, nás ohromuje její velikost. Ta je, v geografickém smyslu, ale nikoli fiktivní, neskutečná, ale právě jako *země lidí* úplně jiná, než ji ukazuje fyzický zeměpis. Na *mapě lidí* je Kanada velmi podobná Chile, jenom s tím rozdílem, že se táhne od východu na západ, nebo opačně, podle toho, zda přicházíme z Evropy, jako většina současných obyvatel Kanady, nebo ze západu, jako první Kanaďané, nebo, podle místního zvyku, *First* či *Native Canadiens*. Cestou z Halifaxu nebo Sydney, přes Quebec, Montreal a Ottawu, Toronto, Sault St. Marie, Fort William, Winnipeg, Saskatoon, Cal-

gary až po Vancouver lze zahlédnout z oken transkontinentálního expresu nejen velká města, původně železniční stanice nastavěné v téměř shodných vzdálenostech, ale i řeky, jezera, nekonečné *prérie* Manitoby, Alberta, a zejména Saskatchewanu, jejichž sedláci po určité době bohatli díky dodávkám obilí a základních potravin do Číny a Sovětského svazu. Ale je nutné překročit i pětitisícové Kordillery, abychom mohli dorazit do Vancouveru, kde ještě dnes jsou archiválie týkající se rusko-americké obchodní společnosti a kde žije Markétka Götzová, neúnavná sběratelka dokumentů českého a slovenského disentu, komentátorka českého divadelního dění a *spiritus agens* české komunity na západním pobřeží Kanady (mimochoodem také žena i u nás konečně již známého politického filosofa Vl. Stankiewicze).

Sluší se při této příležitosti také vzpomenout dvacetileté neokázalé, ale o to více viditelné *práce pro vlast* Zdeny Salivarové, které se dostalo typické odměny – škopku pomejí. Právě Zdena Salivarová a Gordon H. Skilling jsou vynikajícími příklady, jak v Kanadě Čech může zůstat Čechem, Brit Britelem, stát se Kanaďanem a k tomu navíc ještě světoobčanem téměř v masarykovském smyslu. Tím, že upozorňujeme na tyto velvyslance České republiky s velkým -V-, a omlouváme se těm dalším a dalším, kteří se snažili udělat stejný kus práce, dostáváme se také k tomu, ne snad jaká je jen povaha česko-kanadských vztahů, ale jak hluboký akulturační a resocializační význam má Kanada pro Čechy a Slováky nejméně od dob Matěje Buckny až po sourozence Jelínkovy a angažmá alespoň jednoho z nich u nás. Kanada je sice zemí emigrantů z celého světa, ale ti, kteří sem přišli z Československa hned po roce 1945, potom v letech 1948 a 1968, a většinou byli skutečnými *exulanty*, usadili se v Kanadě a pomáhali se tam usazovat jiným, tvoří ne zcela vždy jasně viditelnou spojnicí mezi Kanadou a Českou republikou. Naše společná minulost je sice fragmentární, ale nikoli tak, aby nebylo možné mít společnou současnost i budoucnost.

Také proto jsme se rozhodli věnovat v jednom z prázdninových čísel větší pozornost politickému systému, politickému stranictví a současné politické situaci v Kanadě, ale také aktuální vnitřní a zahraniční politice, než bývá obvyklé při různých výročích nebo náhodných událostech, které dočasně vzrušují audiovizuálním zpravodajstvím unavené oči a otupělé nervy lidí ve střední Evropě. Snad nadcházející summit NATO v Praze vyvolá opět větší zájem o česko-kanadské partnerství v této organizaci, o to, zda jsme schopni plnit přijaté závazky, a protože nejde jen o technologii obrany nebo koordinaci zahraniční politiky, zda jsme schopni hájit společné hodnoty a zda vůbec víme, jaké hodnoty a kdo z našich partnerů uznává.

Ríká se, že prezident *Canadien baby* Nanavut, země větší než celá EU, ale jen s dvaceti pěti tisíci obyvatel, není Eskymák, ale Černonožec, a že umí několik slov česky nebo má k České republice nějaký intimní vztah. Ať již je to legenda, či nikoli, snad by bylo vhodné ho někdy pozvat do Prahy a požádat ho, aby nám přečetl některá ustanovení Základního zákona své země. Možná, že bychom byli překvapeni, jak lze řešit problémy kriminality, co to je politická socializace a jak je možné ovlivňovat výchovu lidí k svobodnému myšlení a národní hrdosti, aniž propadneme pýše a nevázanosti. Snad nového ministra zahraničních věcí České republiky zaujme tato zdánlivá marginálie a kromě kontaktů s newyorskými a bruselskými byrokraty obrátí svůj zájem někde na kanadský sever a pojedje se alespoň na chvíli podívat do hlavního města s romantickým názvem Yellowknife. Možná, že tam najde, kromě romantických kulis kanadského severu, konec tunelu z některé české banky a my si uvědomíme, že svět je opravdu především *zemí lidí* a že se stává stále menším.

-zz-

zboril@iir.cz

Kanadský federalismus dnes a zítra:

MARTINA VEJLUPKOVÁ

kolaborativní federalismus jako naděje do budoucna?

Navzdory tomu, že mnozí nepřátelé současného federálního uspořádání v Kanadě tvrdí, že federální vláda má příliš mnoho pravomocí, Kanada je dnes jednou z nejdecentralizovanějších federací na světě. Nejen to. Od šedesátých let se míra decentralizace neustále zvyšuje. Federální vláda podlehla nátlaku vyvíjenému provinčními vládami a vzdala se práva vybírat některé druhy daní. V roce 1977 přestala provincie poskytovat tzv. podmíněné granty (*conditional grants*) – finanční prostředky poskytnuté za účelem, o kterém rozhodla sama federální vláda. V osmdesátých a devadesátých letech federální vláda omezila tok peněz plynoucích do zdravotnictví a dalších sociálních oblastí a přišla s novým systémem přerozdělování financí. Pravomoci jednotlivých provincií se tedy neustále rozšiřovaly, a ani v budoucnu nelze očekávat změnu tohoto trendu.

Proces decentralizace Kanady však zdaleka neprobíhal hladce. Období, kdy se provincie hlásily o svá práva a usilovaly o omezení rozhodovacích práv vlády federální, je v kanadské literatuře označováno za období soutěživého federalismu (*competitive federalism*). Nesoutěžilo se jen o rozhodovací pravomoci v určitých oblastech. Vášnivě se diskutovalo i o obecných vizích federálního uspořádání, a především se pak proti sobě postavily Quebec a zbytek Kanady. Období soutěživého federalismu vyústilo neúspěšnými pokusy o změnu ústavy v osmdesátých letech a na počátku let devadesátých.

V současnosti se Kanada nachází v jakési ústavní slepé uličce. Poslední tři desetiletí jasně svědčí o tom, že Kanada má rigidní ústavu a že je velmi odolná vůči formální ústavní změně. Přesto se však kanadská federace v průběhu své existence značně změnila. Zpočátku byla zemí s velmi centralizovanou politickou mocí, a dnes je jednou z nejdecentralizovanějších federací na světě. Tato proměna je důsledkem neformálních změn ústavy.

Odborník na problematiku kanadské ústavy a federace Richard Simeon podává v jednom ze svých článků¹⁾ výčet těchto neformálních změn, které zapříčinily proměnu způsobu vládnutí a rozhodování v této zemi. Podotýká, že formální ústavní dodatek je poměrně neobvyklým jevem ve většině federací. Změnit kanadskou ústavu je však o to obtížnější, že kanadští politikové se po dlouhá desetiletí nebyli schopni dohodnout na tom, jakým způsobem by se měla měnit a kdo všechno a v jakém poměru hlasů by o změnách měl rozhodovat. A poté, co v osmdesátých a devadesátých letech ztroskotaly dlouho připravované a projednávané návrhy na komplexní změnu ústavy (dohody

z Meech Lake a Charlottetownu), je formální změna ústavy ještě méně pravděpodobná. Ústavních diskusí se účastní velké množství rozličných skupin, z nichž každá podmiňuje souhlas s ústavní změnou splněním svých požadavků. Požadavky jednotlivých skupin jsou však často ve vzájemném rozporu, a dosažení konsenzu se proto stává nepravděpodobným. Zdá se, že jak kanadští politici, tak i kanadská veřejnost jsou již těmito neustálými ústavními tahanicemi velmi unaveni. Mnohem více pozornosti se v poslední době proto věnuje neformálním změnám ústavy, jako jsou rozhodnutí Nejvyššího soudu, změny v přerozdělování financí a exekutivní kolaborativní model vládnutí.

Vývoj federalismu v Kanadě byl do značné míry určen rozhodnutími Nejvyššího soudu. Poté, co byla v roce 1982 přijata Charta práv a svobod, nabyla tato instituce na ještě větším významu. Stále častěji se na něj s žádostí o přezkoumání platných zákonů obracejí jednotlivci, skupiny i jednotlivé provincie. Nejvyšší soud má stále větší vliv na chod věcí veřejných, a snižuje tak úlohu jednotlivých parlamentů.

Pravomoc federální vlády rozhodovat o tom, jak bude naloženo s penězi z federálního rozpočtu (tzv. *spending power*), je dalším neformálním mechanismem, který upravuje proces vládnutí v Kanadě a posiluje centrální vládu na úkor vlád provinčních. A to do té míry, že umožňuje federální vládě rozhodovat o otázkách, které podle ústavy spadají do působnosti provincií. Na jednu stranu lze očekávat, že v době, kdy provincie stále více posilují svou úlohu, federální vláda začne o přerozdělování peněz s provinciemi více jednat. Je ale také možné, že díky úspěšnému boji s národním deficitem začne federální vláda bez ohledu na hlasy zaznívající z provincií utrácet ještě více.

Další změnou mechanismu vládnutí je tzv. exekutivní federalismus (*executive federalism*). Jeho počátky spadají do šedesátých let a jeho hlavní charakteristikou jsou schůzky představitelů exekutivy a každoroční konference, jichž se zúčastňují premiéři všech provincií a předseda federální vlády. Na těchto schůzkách se rozhoduje o nejzávažnějších otázkách země a v minulosti se tato setkání ve většině případů zvrhla v boj o prosazení vlastních zájmů. Typickým rysem exekutivního federalismu je mezivládní konflikt a jeho hlavním důsledkem značná decentralizace země.²⁾

Ve zmiňovaném článku Richard Simeon poznamenává, že v posledních letech lze vysledovat určité proměny exekutivního federalismu. Političtí představitelé podle něj usi-

lují o formalizovanější a institucionalizovanější proces rozhodování na mezivládní úrovni, neboli o zavedení tzv. kolaborativního modelu vládnutí (*collaborative federalism*). Všechny vlády by při politických jednáních měly vystupovat jako rovnocenní partneři a veškeré politické rozhodování by mělo být založeno na dialogu a na vyjednávání na mezivládních

fórech a na ministerských radách. Stále větší důraz se klade na mezivládní dohody a usnesení, porozumění, společnou odpovědnost za situaci, a také na způsoby řešení konfliktů.

Příčiny přechodu od exekutivního federalismu ke kolaborativnímu je třeba vidět především ve změně ekonomického klimatu. Federální vláda i vlády provinční se v devadesátých letech snažily snížit své deficity, což v praxi samozřejmě znamenalo krácení výdajů. Místo toho, aby i nadále jednotlivé vlády bojovaly o rozšíření sféry své působnosti, začaly s radostí přenechávat odpovědnost a s ní související rozhodování a náklady vládám na nižší úrovni. Rozhodování v některých oblastech se přesunulo z federální úrovně na úroveň provinční a z provinční úrovně na úroveň místní nebo k jiným přerozdělovacím institucím. Všechny vlády se současně začaly pokoušet najít společná řešení těch nejpálčivějších otázek, tedy hlavně otázek týkajících se ekonomiky a obchodu, sociálního zabezpečení a životního prostředí. Za všechna nalezená řešení je třeba zmínit především Dohodu o domácím obchodě z roku 1994 (*Agreement on Internal Trade*), na jejímž základě federální vláda nemůže již sama stanovovat jednotná pravidla týkající se domácího obchodu, a Dohodu o sociální unii z roku 1999 (*Agreement on the Social Union*).

Dohoda o sociální unii byla schválena federální vládou a devíti provinciemi v únoru 1999. Pouze Quebec ji odmítl podepsat. Ottawa se touto dohodou zavazuje spolupracovat s provinciemi a jednat s nimi o veškerých budoucích programech, které by zavedly jednotnou celokanadskou politiku v oblastech zdravotní a sociální péče a vyššího vzdělávání. Ottawa se také zavázala, že v případě jakékoli změny v přerozdělování zdrojů a poskytování dotací bude provinční vlády informovat s minimálně ročním předstihem. Zcela nejdůležitější na celé Dohodě o sociální unii je však to, že když se federální vláda a alespoň šest provincií dohodnou na nutnosti zavedení nového programu a jeho cílech, Ottawa dá programu jen rámcový obsah, a o jeho detailech si rozhoduje každá provinční vláda sama. Pokud takový program

už v některé z provincií existuje a není v rozporu s celokanadskými standardy, daná provincie přesto obdrží od federální vlády patřičné dotace. Jinými slovy, Ottawa dala podpisem Dohody o sociální unii souhlas s omezením jejího zaběhnutého rozhodování o financích. Stejnou dohodou však bylo zároveň potvrzeno, že federální vláda smí do určité míry zasahovat do oblasti zdravotní a sociální a do oblasti školství. Dohoda o sociální unii má za následek nový způsob přerozdělování financí z federální úrovně na úroveň provinční a celkovou decentralizaci země.

Někdejší quebecký premiér Lucien Bouchard odmítl Dohodu o sociální unii podepsat. Nelíbilo se mu především to, že federální vláda a šest provincií se dohodnou na zavedení celonárodních standardů v určité oblasti, a Quebec, chce-li dostat svůj finanční příděl, se jimi bude muset řídit. Cílem Quebecu i nadále zůstává vynutit si výjimku a finance dostávat i přesto, že se danými standardy nebude řídit. Vyjednávání o sociální unii je typickým příkladem toho, jak kanadský federalismus v dnešní době funguje.

Kolaborativní federalismus zůstává slibnou nadějí do budoucna, protože od vztahů mezi jednotlivými vládami se vždy odvíjelo a i nadále se bude odvíjet celkové fungování federálního systému. Kolaborativní federalismus však není v žádném případě ideálním řešením problémů kanadského federalismu. Neměl by být přeceňován alespoň do té doby, než se Quebec rozhodne spolupracovat se zbytkem Kanady. Jedním z rysů kolaborativního federalismu je navíc to, že vládní představitelé se scházejí a činí rozhodnutí za zavřenými dveřmi, a jejich pozornost se tak snadno může přesunout od snahy dosáhnout celonárodního konsenzu ke snaze o prosazení dílčích zájmů.

Závěrem lze tedy konstatovat, že jen málokdo dnes v Kanadě věří, že problémy kanadského federalismu lze vyřešit formální změnou ústavy. Mnohem více pozornosti se dnes věnuje neformálním úpravám vládnutí, jako jsou změny v přerozdělování financí, mezivládní dohody a flexibilní spolupráce. Vztahy mezi vládami proto i nadále zůstanou podstatou politiky federalismu. Je však důležité, aby na sebe každá z vlád vzala i kus odpovědnosti a nesnažila se pouze z federálního systému pro sebe vyzískat maximum. I přes relativní úspěchy kolaborativního federalismu však Kanadě i nadále hrozí dezintegrace. Pokusy o ústavní zakotvení quebeckých požadavků se nezdařily, a i proto má Quebec stále daleko k tomu, aby se kolaborativního modelu vládnutí účastnil z vlastní iniciativy.³⁾

martinavejlupkova@hotmail.com

¹⁾ Richard Simeon, „Let's Get at the Basic“, Policy Options (January – February 2000): 11–16.

²⁾ Donald Smiley, The Federal Condition in Canada (McGraw-Hill Ryerson Limited, 1987), 97–99.

³⁾ I. Robinson and Richard Simeon, „The Dynamics of Canadian Federalism“, v Canadian Politics, eds. J. Bickerton a A-G. Gagnon (Broadview Press, 1999), 258–260.

Zásadní přesun v kanadské stranické politice

ALLEN MILLS

V roce 1993 došlo k hluboké změně v kanadském systému politických stran a k jejich fragmentarizaci v ottawském parlamentu. Od té doby se u moci vystřídalo několik vlád Liberální strany. Voliči cítili, že neexistuje žádná alternativní vláda, která by byla připravena převzít odpovědnost. Osobní konflikt mezi ministerským předsedou Jeanem Chrétiem a – dnes už bývalým – ministrem financí Paulem Martinem vyvrcholil odvoláním Martina na počátku června roku 2002. Vládě hrozí rozkol. Dnes existuje reálná možnost, že se vláda Liberální strany rozpadne a že se k moci může dostat jiná strana. V příštím roce či dvou bude kanadská federální politika poznamenána nestabilitou a nejistotou.

V roce 1993 došlo k hluboké změně v kanadském systému politických stran a k jejich fragmentarizaci v ottawském parlamentu. Od té doby se u moci vystřídalo několik vlád Liberální strany. Voliči cítili, že neexistuje žádná alternativní vláda, která by byla připravena převzít odpovědnost. Osobní konflikt mezi ministerským předsedou Jeanem Chrétiem a – dnes už bývalým – ministrem financí Paulem Martinem vyvrcholil odvoláním Martina na počátku června roku 2002. Vládě hrozí rozkol. Dnes existuje reálná možnost, že se vláda Liberální strany rozpadne a že se k moci může dostat jiná strana. V příštím roce či dvou bude kanadská federální politika poznamenána nestabilitou a nejistotou.

Od roku 1896 v kanadské federální politice převládají liberálové, které občas u moci nakrátko vystřídal konzervativci. Tento model se zdánlivě změnil v roce 1988, kdy vytvořil druhou většinovou vládu Progresivní konzervativní strany Brian Mulroney. Do té doby se od 19. století v Kanadě neobjevily dvě konzervativní vlády po sobě. (Vláda Roberta Bordena, potvrzená ve volbách v roce 1917, byla válečnou koalici konzervativců a dalších stran.) Když Mulroney v roce 1993 odstoupil, byli on i jeho strana velmi neoblíbeni. Volby skončily až neuvěřitelně: nový parlamentní klub Progresivních konzervativců po volbách v roce 1993 tvořili pouze dva poslanci Dolní sněmovny z celkového počtu zhruba tří set!

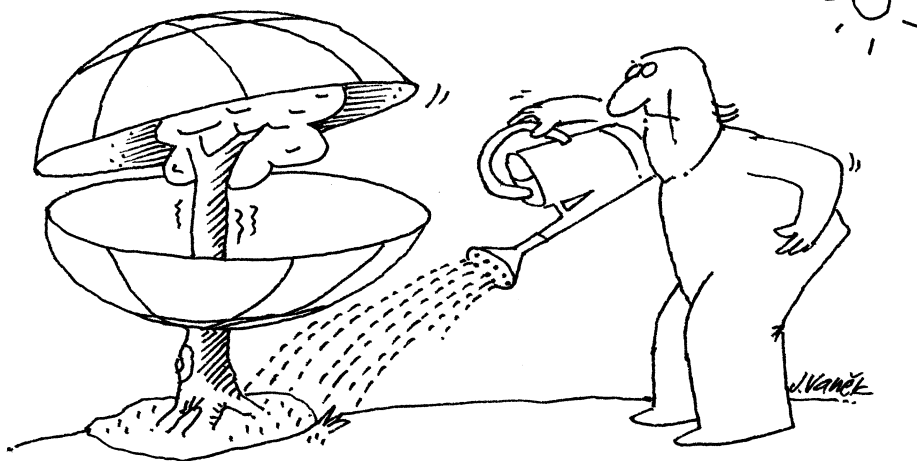
Triumfující liberály vedl Chrétiem, quebecký právník, který měl styky s velkým byznysem. V 70. a 80. letech působil po dlouhou dobu jako nevýrazný člen vlády, v jejímž čele stál Pierre Trudeau. Jeho politická síla vycházela z šikovného řízení ústřední exekutivy, prohnání a politické bojovnosti. Chrétiemova vláda se musela vyrovnat s gigantickým veřejným dluhem. Roční deficit dosahoval 40 miliard dolarů, Kanadu sužovala vysoká nezaměstnanost a hrozilo jí další referendum v Québecu o vystoupení z kanadské federace.

Po celé toto období, až do června roku 2002, byl ministrem financí Paul Martin.

Martin, syn slavného liberálního politika, byl – stejně jako Chrétiem – právníkem a úspěšným byznysmenem, který převzal a úspěšně oživil krachující společnost zabývající se námořní přepravou. Mezi oběma muži nejsou hluboké ideologické rozdíly. Chrétiem je poněkud více nalevo, ale oba jsou typickými kanadskými liberály, kteří jsou přesvědčeni, že jejich strana má být centristickou stranou byznysu a práce, že má podporovat hospodářský růst a efektivitu vládnutí, ale zároveň podporovat významné kanadské sociální programy. Tito liberálové praktikovali „třetí cestu“ ještě předtím, než s touto myšlenkou vystoupil Tony Blair! Praktikují ji dodnes. Martin měl velký úspěch jako ministr financí: hospodářství rostlo, nezaměstnanost klesala, reálné výdaje vlády se snížily, deficity se podařilo zvládnout, daně se v poslední době snížily a došlo ke skromnému, avšak významnému snížení nahromaděného veřejného dluhu. V referendu v Québecu v roce 1995 zvítězili mimořádně těsným rozdílem hlasů stoupenci federace. Podstatné ale je, že zvítězili.

Liberálové pak v letech 1997 a 2000 vytvořili další dvě většinové vlády. Kanada má dosud většinový volební systém inspirovaný Velkou Británií, který značně zvýhodňuje jedinou, nejpobulárnější stranu, tedy liberály. (Liberálové tehdy dokázali vytvořit většinovou vládu po volbách, v nichž získali 37 a 42 procenta hlasů; tento fakt svědčí o zastaralosti dosavadního systému!) Pomohla jim také rozdrobenost politických stran: v roce 1993 získalo parlamentní zastoupení pět politických stran.

S výjimkou situace po volbách v roce 1921 v kanadském parlamentu tradičně dominují dvě velké politické strany, liberálové a konzervativci. Konzervativci se v roce 1942 přejmenovali na Progresivní konzervativce. V roce 1993 se však do Dolní sněmovny dostalo pět stran. Vznikl tak takzvaný pizvový parlament, který se skládal z liberálů, Progresivních konzervativců, reformistů, Nových demokratů a Québecského bloku. Žádná z posledně uvedených čtyř stran nebyla natolik

silná, aby voličstvu nabídla alternativu, žádána z nich nechtěla, nebo nemohla spolupracovat s jinou a vytvořit tak jakousi koalici v českém stylu. Proto i nadále dominují liberálové.

Na sklonku 90. let 20. století nastalo jedno z požehnaných období kanadských dějin. Zdálo se, že je v zemi vše v pořádku: hospodářství vzkvétalo, québecký separatismus slábl a Kanada se stala nadšeným účastníkem nového liberálně-demokratického internacionalistického modelu představovaného Clintonem, Blairem, Světovou obchodní organizací a OSN. Určité domácí problémy přetrvávaly, jako například nízké příjmy farmářů, vleklá bída domorodého obyvatelstva, nedostatečná výkonnost systému zdravotnictví a nemocnic a nedostatečné financování školství a některých veřejných služeb. Tyto problémy ale nebyly zásadní a časem je bylo možné vyřešit.

Za tímto příznivým vývojem nestál ministerský předseda, ale ministr financí. Právě on zajišťoval pevný finanční a hospodářský rámec ostatních politických aktivit vlády. Byznysmeni považovali Martina za téměř neomylného. V jednom okamžiku předvolební kampaně v roce 2000, poté, co ministerský předseda vážně klopýtl, někteří liberálové veřejně a všichni liberálové v soukromí vyzyvali, aby Kanaďané volili jejich stranu, protože tím podpoří politiku *pana Martina*, který se do dvou let stane ministerským předsedou.

Demokracie může vzkvétat pouze pod podmínkou, že existují politické alternativy. Od roku 1993 však Kanada nemá k liberálům žádnou praktickou alternativu. V mnoha ohledech se boje a spory kanadské politiky odehrávají **uvnitř** vládní strany. Dialektika kanadské politiky se nezakládá na odlišných koncepcích či ideologiích. Probíhá v rámci vládnoucí strany, mezi dvěma tábory: „Chrétienovským“ a „Martinovým“. Velká míra kolektivní disciplinovanosti zatím dokázala – navzdory probíhajícímu zápasu obou konkurenčních táborů – udržet jednotu vlády. To vše se nyní odchodem pana Martina změnilo. Jeho následujícím činem bude otevřená výzva vedení ministerského předsedy.

Chrétien nemá Martina v lásce, Martin chce Chrétiena nahradit. Pan Chrétien ne-

chce, aby se jeho nástupcem stal pan Martin. Toto soupeření zůstává pod povrchem a připravuje se na stanovami Liberální strany požadované hodnocení způsobu, jakým vede ministerský předseda stranu a které se má konat na sjezdu chystaném na únor roku 2003. Martinovci ovládají stranu mimo parlament i parlamentní klub. Mají také podporu v kabinetu, který však zůstává formálně loajální Chrétienovi.

Jak víme, dějiny byly ovlivněny tvarem Kleopatřina nosu. Osud Kanady v nejbližší budoucnosti může záviset na nepotlačitelném soupeření obou mužů. Martinův odchod vyvolal otevřený konflikt. Chrétien je dnes na velitelském můstku sám, je stále nepopulárnější a neschopnější zajistit politický úspěch svému rozhádanému stranickému klubu i své straně. Politický model vlády z období 1993 do roku 2002 se rozpadl. Může nastat překvapivý vývoj.

Vláda by se mohla sama zničit vnitřními sváry. Strana pod Chrétienovým vedením bude mít v příštích volbách značné obtíže. Rozbití modelu otevře ostatním stranám nové výhledy a možnosti. Jestliže jsou liberálové rozvráceni, kam se poděla přesvědčivost národní jednoty Kanady a federalismu? V současné krizi by se mohl snadno probudit z útlumu québecký separatismus. Kanada se stále potýká s následky 11. září, neboť americká vláda vyvíjí enormní tlak na Ottawu, aby vytvořila sanitní kordon kolem severoamerického kontinentu. Z toho vyplývají značné důsledky pro kanadskou suverenitu. Kanada je dnes konfrontována s americkou vládou, jejíž obchodní politika je nespolehlivá a jejíž vychvalovaná podpora volného obchodu na základě mnoha dohod je relativizována každodenním protekcionismem v oblastech, které souvisejí se zemědělskými dotacemi a cly uvalenými na dovoz kanadského měkkého dříví. Kanada v této době potřebuje silné vedení.

Shrňme: „Klidné království“ nyní nečekané vstoupilo do období nestability a problémů. Všechno by bylo snazší, kdyby Chrétien odstoupil a umožnil Martinovi, aby převzal otěže vlády. Jednou trvalou Chrétienovou vlastností prý je, že se nikdy nezalekne zápasu. Je možné, že se k staru změní?

Při své přednášce na Karlově univerzitě na podzim 2001 prohlásil profesor Alan Butt Phillip, profesor z Jean Monnet University v elegantním anglickém lázeňském městě Bath, že britským konzervativcům hrozí „kanadizace“.

Tímto pojmem rozuměl v podstatě jejich marginalizaci, či dokonce vymizení z politické scény. Dle jeho scénáře inspirovaného právě kanadským osudem konzervativců se měli v Británii stát hlavními politickými stranami labouristé a liberálové, kupodivu liberálové na levici politického spektra a New Labour na jeho pravici. Konzervativci měli se ctí odejít do historie. Otázkou je, zda se jednalo o solidní vědeckou analýzu, snahu vyprovokovat studenty z letargie, či přání spojené se skutečností, že pan profesor sám před lety kandidoval za liberály do Dolní sněmovny parlamentu.

Je skutečně kanadská Konzervativní strana, která po sto padesát let představovala jednu ze dvou hlavních stran kanadského politického systému většinou coby vláda Jejího Veličenstva či aspoň jako Opozice Jejího Veličenstva, odsouzena k odchodu do učebnic politologie a historie?

Základy kanadského politického systému

K zodpovězení této otázky je třeba udělat krátký exkurs do historie. Přijetím Britského severoamerického aktu roku 1867 se stala Kanada jedním z nejstarších národních států, který historie obdařila privilegiem kontinuálního vývoje demokratické společnosti. Spojení zakládajících britských kolonií v Severní Americe: Nového Brunswicku, Nového Skotska a východní a západní Kanady (Quebeku a Ontaria) položilo základ konfederaci, ke které se později připojily další bývalé kolonie (1870 Manitoba a Severozápadní teritoria, 1871 Britská Kolumbie, 1873 Ostrov Prince Edwarda, 1898 Yukon, 1905 Alberta a Saskatchewan, 1949 New Foundland).¹⁾ V roce 1999 vzniká teritorium Nunavut. Kanada získala titul britského Dominia, doposud v čele státu oficiálně stojí Její Veličenstvo královna Alžběta II. Na celostátní úrovni ji zastupuje generální guvernér, až několik let po druhé světové válce Kanaďan, dříve Brit. V jednotlivých provinciích reprezentují královnu náměstci guvernérů a v teritoriích komisaři.²⁾

Kanadská ústava se datuje od stejného roku, kdy došlo k rakousko-uherskému vyrovnání. Veškeré změny kanadské ústavy však až do roku 1982 schvaloval i britský parlament. Až počátkem osmdesátých let ji však předseda vlády Pierre Elliot Trudeau „přinesl domů“, a tím se pro ni poslední instancí po schválení oběma komorami parlamentu stal podpis generálního guvernéra. V tomtéž roce se součástí ústavy stala i Charta práv a svobod.³⁾

Kanada je parlamentní demokracií, která nezapře svou kolébku ve westminsterském modelu, královny parlamentů nad Temží. Kanadský parlament se skládá ze tří částí: panovníka zastoupeného generálním guvernérem, Dolní sněmovny a Senátu. Senátoři v horní komoře jsou vybíráni předsedou vlády a jmenováni do svých postů generálním guvernérem.

Co znamená „kanadizace“ politického systému

LENKA
ROVNÁ

Původně mohli zasedat do senátních křesel doživotně, ale od roku 1965 odcházejí do důchodu ve věku 75 let. Od sedmdesátých let se počet senátorů ustálil na čísle 104, od roku 1999 na 105, 24 přichází z největších regionů země: Ontario, Quebec a západu (po šesti z každé provincie na západ od Ontaria), po deseti z Nového Brunswicku a Nového Skotska, čtyři z Ostrova Prince Edwarda, šest z New Foundlandu a po jednom z Yukonu, Severozápadních teritorií a nově Nunavutu.⁴⁾

Křesla v Dolní sněmovně jsou obsazována na základě voleb, i volební systém prozrazuje svůj původ ve Velké Británii a je většinový.⁵⁾ Poslední kanadské volby se konaly na konci roku 2000.

Výsledky voleb, na které se, na rozdíl od jižních sousedů, čekalo pouze čtyři hodiny,⁶⁾ potvrdily Chrétienovy dlouholeté politické zkušenosti a zajistily mu již třetí volební vítězství. Jeho liberálové dosáhli třetí následující většinovou vládu, a Chrétien tak překonal i nedávno zesnulého velikána kanadské politiky Pierra E. Trudeaua. Vítězství to opravdu nebylo malé. Liberálové nad všechna očekávání svou většinu v dolní komoře značně posílili, a tudíž mohl Chrétien slavnostně pronést, že dostal jednoznačný vládní mandát, který hodlá naplnit až do konce.⁷⁾

Liberálové získali 172 křesel, o 17 více než v roce 1997. Druhá v pořadí následovala kanadská Aliance s 66 křesly. Aliance předčila svou mateřskou Reformní stranu, která se naposledy účastnila voleb roku 1997 a posléze se přidružila k nově vzniklé Alianci, o šest křesel. Jako třetí se umístil Blok Québécois s 38 křesly, tím si pohoršil z minulých 44. Čtvrtou stranou se stali levicoví Noví demokraté s 13 křesly, kteří dosti značně propadli z minulých 21. Poslední stranou, která získala zastoupení v parlamentu, se stali kdysi mocní Progresivní konzervativci s 12 křesly, což je o osm méně nežli v roce 1997.⁸⁾

Kanadský volební systém inspiroval britský většinový systém („single member plurality“, či „first past the post“). Každá strana nominuje jednoho kandidáta do volebního okrsku, jichž je 301 – tak jako křesla v Dolní sněmovně, a které zahrnují více méně obdobný počet obyvatel. Vítězem a držitelem daného parlamentního křesla se stává ten kandidát, který získá prostou většinu hlasů svého okrsku. Hlasy pro zbylé kandidáty se stávají zajímavé pouze pro statistiku. Tento systém tudíž zkrsluje proporcionální preference stran a zvýhodňuje silnější strany. Ačkoli liberálové získali přes 57 procent křesel, jejich podpora byla pouhých 40,8 procent,⁹⁾ což by nestačilo na sestavení vládní většiny. Kanadský volební systém tedy znevýhodňuje slabší politické strany, ale dopomáhá velkým k dosažení silných, většinových vlád.¹⁰⁾ Výhodou ovšem je sestavení jednobarevné stabilní vlády.

Kanadě se dostalo velmi lichotivého hodnocení UNESCO „nejlepší země k žití“, skrývá však také mnoho problémů. Ohromným finančním dluhem se stala Kanada zemí s největší zadlužeností na hlavu. Další existenci Kanady ohrozilo již druhé referendum roku 1995, ve kterém se frankofonní Kanaďané rozhodovali, zda nadále setrvají v komplikovaném manželství s anglofonními Kanaďany. Výsledek 50,6 procent pro zachování Kanady a 49,4 procent pro odchod neuspokojil nikoho. Quebecští nacionalisté svůj sen o samostatném Quebecu nevzdali a čekají na další referendum, jehož úspěšnost je stále více v nejbližší budoucnosti problematická. Multikulturní kanadské společenství s nesmírnými klady tolerance čekají mnohá rozhodování.¹¹⁾

Další vývoj kanadského systému však souvisí i s rozvojem stranického systému. Kanada dokonce hovoří o tom, že se stala zemí jedné politické strany. Liberálové nyní okupují největší množství křesel v Parlamentu a sotva je mohou ohrozit strany regionálního typu. Noví demokraté a ani marginalizovaní konzervativci seriózní hrozbu pro ně netvoří. Jak se ale dostali konzervativci, tato dříve silná strana s velkou tradicí, do tohoto postavení?

Kanadští neokonzervativci

Zásadní změny převážně v ekonomické politice státu očekávali Kanaďané od nové konzervativní vlády, která nastoupila po vítězných volbách v roce 1984. Osmdesátá léta ve světě představovala dekádu neokonzervatismu reprezentovaného Spojenými státy Ronaldu Reagana a Velkou Británií Margaret Thatcherové.

Brian Mulroney, vůdce Konzervativní strany, zosobňoval prototyp „amerického snu“. Syn z dělnické rodiny postupně šplhal po ekonomickém a politickém žebříčku až na jeho samý vrchol. Ve svých předvolebních kampaních B. Mulroney sliboval znovuvytvoření otázky ústavy a respektování autority provincií, přičemž obviňoval liberální kabinet Trudeaua z přílišného centralismu. Po svém zvolení však premiér nespěchal na jednání s nacionálně zaměřenou quebeckou vládou vedenou Parti Québécois a raději počkal v roce 1985 na vítězství liberálů v čele s Robertem Bourassou, jedním ze svých četných přátel.¹²⁾

Federální vláda v Ottawě se zatím věnovala řešení problémů dalších provincií a odstranění nepopulárních opatření zděděných po liberálech P. Trudeaua. Západní separatismus ztratil na přitažlivosti, když Mulroneho vláda odvolala Trudeauovy restriktce na prodej nafty a zemního plynu a zrušila Národní energetický program. Politika ekonomického nacionalismu a protekcionismu doznala podstatných změn. Kanada se opět otevřela přílivu zahraničních investic a probouzela nové naděje, že i finanční politika se dostane opět pod kontrolu. Zděděný dluh po liberálech s více než 35 mi-

liardami dolarů převyšoval zadluženost všech ostatních průmyslově vyspělých zemí.

Většina konzervativních vlád praktikovala škrty ve státním rozpočtu jako hořkou medicínu pro ozdravení financí a ekonomiky. Krátkodobé bolestivé restriktce měly otevřít dlouhodobou prosperitu. Mulroney zvolil krátkodobou prosperitu, aby zanechal po sobě dlouhé období bolestivých restriktcí. Premiér opustil ekonomické zásady konzervatismu a rozdával subvence, aby vytvořil nové pracovní příležitosti a kupoval si politickou podporu. Národní dluh se denně zvyšoval o 100 milionů dolarů.¹³⁾

Paradoxně až liberální vládě Jeana Chrétiena se podařilo dosáhnout vyrovnaného rozpočtu, omezit inflaci, snížit daně a začít splácet státní dluh.¹⁴⁾ V novém volebním období liberální vláda slíbila nadále snížit rodinné daně z příjmu, pokračovat ve splácení dluhu, o sedm procent snížit daně z příjmu firem a o 16 procent snížit daň z kapitálových zisků.¹⁵⁾

Nesnáze z hospodářskou politikou však doufal Mulroney vyvážit úspěchem, kterého se mu podařilo dosáhnout při schůzce všech provinčních premiérů ve vládním středisku v Meech Lake 30. dubna 1987. Při jednání, které trvalo devět a půl hodiny, 11 mužů dosáhlo souhlasu s dodatky k ústavě, které měly vrátit Quebec zpět do rodiny kanadských provincií. Mulroney vyhlášoval „znovuzrození“ národa. Quebecu sliboval dokument uznání „distinct society“ (odlišné, zviditelněné, společnosti) a moc federální vlády nad provinciemi měla být omezena.¹⁶⁾

Místo očekávaného sjednocení národa došlo však k jeho rozdělení. Zastánci dohod z Meech Lake argumentovali, že zisky Quebecu jsou zanedbatelné a dokument pouze uznává regionální základ státu, který je v podstatě „komunitou komunit“. Odpůrci tvrdili, že zvláštní statut pro Quebec učiní federaci neefektivní a nakonec povede k jejímu rozpuštění. Jejich stanovisko podpořil ne zrovna taktický tah quebeckého premiéra Bourassy, který zakázal anglické nápisy ve své provincii.¹⁷⁾

Upravená verze dohod z Meech Lake byla předložena veřejnosti 26. října 1992 jako dokument ze Charlottentownu. Quebecu slibovala statut „distinct society“, premiérům ostatních provincií přiznávala velkou samostatnost, jež by však neohrozila jednotu federace, západ země si kupovala slibem reformy Senátu a původní obyvatelé příslibem samosprávy.¹⁸⁾ Federalisté se obávali, že zachází moc daleko, quebecké separatisty neuspokojovala. 54,4 procenta voličů řeklo své „ne“. Kanada se po neúspěšném referendu navzdory premiérovi varování nerozpadla.¹⁹⁾ Ovšem rozpadl se kanadský stranický systém, kanadská společnost v následných volbách v roce 1993 vyjádřila své odmítnutí kanadských politických elit. Cynismus, který konzervativci vyprovokovali, je nakonec smetl.²⁰⁾

Poměrně poklidná osmdesátá léta a počátek devadesátých let soužití konzervativní federální vlády Briana Mulroneho a liberální provinční vlády v Quebecu vedené Robertem Bourassou vystřídala v roce 1994 nová kombinace. Liberální federální kabinet Jeana Chrétiena od září 1994 musel čelit novému quebeckému kabinetu vytvořenému Parti Québécois v čele s premiérem Jacquesem Parizeau. Okamžitě po svém zvolení zahájila nová quebecká vláda slíbenou kampaň směrem ke druhému referendu o samo-

statnosti Quebecu po 15 letech. Jejich snahy téměř korunoval úspěch. Krize Quebecu, jeho více slyšitelné a konkrétnější znějící separatistické snahy, odrážely problémy společnosti jako takové. Nová vlna quebeckého separatismu souvisela s nepopulárními ekonomickými opatřeními, i s oživením nacionalismu ve světě, představovala odraz neutuchající frustrace Quebecanů z nevyslyšení jejich přání a uznání jejich společenství za „asymetrickou federaci“ či „výlučnou společnost“ (distinct society).

Vlády, které se v Kanadě v minulých třiceti letech střídaly, ať liberálové, či konzervativci, neuplatňovaly příliš ideologickou politiku, vyplývající z jejich zaměření v politickém spektru, ale politiku pragmatickou. Přes svou proklamovanou oddanost ekonomickému liberalismu zaváděly státní zásahy do ekonomiky (Trudeauovi liberálové) či nerespektovaly trendy neokonzervatismu s jejich přísnou rozpočtovou politikou (konzervativci Mulroneho).

Kanadská pravice v 90. letech

Pošramocenou pověst si po prohraném referendu chtěla vládní Konzervativní strana napravit výměnou hlavní politické osobnosti, svého šéfa a předsedy vlády. Rychlé obsazení této funkce Kim Campbellovou, které mělo přesvědčit voliče o dramatické přeměně strany, se nepovedlo. Přestože byla pohledná nová předsedkyně vlády líčena jako nová paní Thatcherová, jejich kvalit ani posláním nedosáhla. Nakonec fakt, že je žena, popularitu konzervativcům nezajistil, poškodila ji i skutečnost, že pocházela z Britské Kolumbie, kde je základna konzervativců tradičně slabá. Po prohraných a pro konzervativce katastrofálních volbách v roce 1993, kdy získali pouhých dvě křesla, nastoupil do čela strany Jean Charest.

Konzervativci se snažili poučit z chyb, reformovat stranu a modernizovat ji. Stranu začala kontrolovat Národní rada ovládaná představiteli místních asociací a přijatý program dal členům možnost přímo ovlivňovat politiku strany. Personalizace politiky, tak typická pro konzervativce, se ovšem nezměnila ani ve volbách v roce 1997. Několik hlasů navíc, které konzervativci získali, přišlo z atlantické Kanady.²¹⁾ Po uvolnění funkce představitele provinční Quebecké liberální strany v roce 1998 na jeho místo nastoupil celokanadský vůdce konzervativců charismatický Jean Charest a ani to nikoho nepřekvapilo.²²⁾

Nový vůdce konzervativců byl volen přímou volbou, což bylo novum i pro mnohé další kanadské strany. I britští konzervativci volili poprvé svého vůdce v září 2001 přímo. Staronovým předsedou strany se stal Joe Clark.²³⁾

Vítězství liberálů ve volbách v 90. letech napomohla i značně rozdělená pravice. Tu představuje tradiční Konzervativní strana, jejíž vláda Sira Johna A. MacDonalda z roku 1867 byla také první vládou samostatné Kanady,²⁴⁾ a kanadská Aliance, která vznikla nedlouho před posledními volbami do sněmovny.²⁵⁾

Kanadská Aliance je neopravicovou stranou, která má svůj původ, stejně tak jako jádro své podpory, na kanadském západě v Albertě a Britské Kolumbii. Její program je založen na snížení veškerých daní, zdůraznění splacení státního dluhu a celkovém omezení centrální

ní moci státu. Aliance propaguje větší decentralizaci federální vlády a posílení provinčních pravomocí, avšak ostře odsuzuje quebecké tendence, založené na tvrzení, že Quebec je zvláštní provincie, vyžadující výjimečné zacházení.²⁶⁾

Aliance prosazuje zavedení demokratičtějších praktik ve federálním parlamentu, které by omezily politickou moc ministerského předsedy a vlády. Nejradikálnější návrh představuje uvolnění hlasování v dolní komoře, kde jsou poslanci dosud vázáni stranickou disciplínou. Další reformy zahrnují přímou volbu Senátu; častější využívání referend k posílení přímé demokracie a ustavení přesného data voleb tak, jak tomu je v americkém systému.²⁷⁾ Reformní návrhy Aliance by silně změnily tradiční parlamentní systém Kanady a posunuly kanadský politický život blíže stylu americkému. Nepominutelný aspekt kanadské Aliance představuje populismus. Stockwell Day, zakladatel a první vůdce Aliance, se rád ukazoval ve sdělovacích prostředcích a jeho atletická postava i slovník připomínaly korutanského hejtmana.²⁸⁾

Největším volebním zklamáním Aliance však byla neschopnost prosadit se v Ontariu, kde vyhráli pouhých dvě křesla ze 103.²⁹⁾ Stali se oficiální opoziční stranou, nadále však zůstali regionální politickou entitou, bez zastoupení mimo západ Kanady. Toto dokazovala i skutečnost, že všichni čtyři kandidáti na funkci šéfa strany v březnu 2002 pocházeli z Alberta. Nakonec zvítězil Stephen Harper s podporou 55 % hlasů daleko před populistou Stockwellem Dayem s 37 %.³⁰⁾ Dá se předpokládat, že po populismu Daye,³¹⁾ který nakonec způsobil, že členská základna strany od voleb v roce 2000 klesla na polovinu, vnese nový vůdce více pragmatismu založeného na jeho fiskálním konzervativismu.³²⁾

Konzervativní strana potvrdila, že její slavná historie je dávnou minulostí. Ačkoli kampaň konzervativců, vedených Joe Clarkem, začala v posledních předvolebních dnech nabývat slibné obrátky, získala tato strana pouhých 12 křesel.³³⁾ Avšak přítomnost druhé pravicové strany rozdělila pravicové voliče, a tím posílila konečné vítězství liberálů. Platforma konzervativců se opírá o stejné priority jako Aliance, propaguje radikální snížení daní, splacení dluhu a demokratické reformy parlamentu. Jejich program se však více soustřeďuje na problematiku zemědělství a podporu farmářů.³⁴⁾ Joe Clark, který byl již v letech 1979 až 1980 nakrátko kanadským ministerským předsedou, však není tak charismatickou, dynamickou a přitažlivou politickou osobností.³⁵⁾

Konzervativcům se však nedá upřít snaha stranu modernizovat a přiblížit ji blíže občanovi. Demokratická reforma, na které strana pracuje, si vytkla za cíl omezit významně vládní a stranickou kontrolu nad parlamentem, zvýšit samostatnost vlády, zajistit možnost pro občany ovlivnit etnické otázky a disciplínu poslanců, zajistit přímý vliv občanů na politiku strany, demokratizovat stranické struktury a zlepšit transparentnost financování strany.³⁶⁾ Za těmito snahami stojí velmi prestižní cíl: vrátit se na místo v kanadském politickém systému, které konzervativci po desetiletí drželi, a stát se opět jednou z hlavních politických stran.

Závěr

Kanadský politický systém procházel v dějinách mnoha peripetiemi. Politické strany založené na různých děleních: ekonomických, regionálních a etnických – přicházely a odcházely, konzervativci a liberálové zůstávali a museli se vyrovnávat s měnící se pro ně situací. Nejjednodušší vzorec – westminsterský model –, převládal sice po mnoho desetiletí, ovšem po roce 1993 byl narušen. Nedůvěra kanadských voličů k politickým elitám vede k reformování stranických politik a jejich větší otevřenosti a demokratizaci. Volby se stále více stávají otázkou regionální spíše než celokanadskou.

Jak bude podoba kanadského stranického systému vypadat, se dá ovšem jen těžko odhadnout. Stejně tak i osud kanadských konzervativců. Modernizace strany, její větší otevřenost, jasný program a nová charismatická osobnost v čele strany by však mohly zamezit spekulacím o „kanadizaci“ politického systému, ve kterém by konzervativci ztratili své spojení s voličskou základnou a nechali se vytěsnit buď regionálními stranami, či přenechali svou pozici Alianci. Ta by ovšem musela svou pozici celokanadské strany obhájit.

¹⁾ Donald Creighton, *The Road to Confederation*, Toronto: Macmillan, 1964 Bayard Reesor, *The Canadian Constitution in Historical perspective*, Scarborough: Prentice Hall Canada, 1992.

²⁾ David E. Smith, *The Invisible Crown*, Toronto: University of Toronto Press, 1996.

³⁾ Ian Greene, *The Charter of Rights*, Toronto: Lorimer, 1989. Michale Mandel, *The Charter of Rights and the Legalization of Politics in Canada*, Toronto: Wall and Thompson, 1994. Peter W. Hogg, *Constitutional Law of Canada*, Toronto: Carswell, 1999.

⁴⁾ Colin Campbell, *The Canadian Senate, Lobby from Within*, Toronto: Macmillan, 1978. R. White, *Voice of Region: The Long Journey to Senate Reform in Canada*, Toronto: Dundurn Press, 1990. Peter McCormick, *Canada Needs a Triple E Senate*, in: Paul Fox, Graham White, *Politics: Canada*, Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1991.

⁵⁾ John Bejerimi, *Canadian Parliamentary Handbook 1999*, Ottawa: Borealis Press, 1999. James Robertson, *House of Commons Procedure: Its Reform*, Ottawa: Library of Parliament Current Issue Review 82-15E, 1998. <http://www.parl.gc.ca>

⁶⁾ *The Economist*, Little guy wins big, 30. 11. 2000. <http://www.economist.com/displayStory.cfm?StoryID=436482>

⁷⁾ Shawn McCarthy, *The Golbe and Mail*, 28. 11. 2000. <http://www.globeandmail.com/election2000/>

⁸⁾ *The Economist*, Little Guy Wins Big, 30. 11. 2000. <http://www.economist.com/displayStory.cfm?StoryID=436482>

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Graham Fraser, *Playing for Keeps: Making of the Prime Minister*, 1988. Toronto: McClelland and Stewart, 1989. Dan Azoulay, *Canadian Political Parties: Historical Readings*, Toronto: Irwing Publishing, 1999 Colin Campbell, William Christian, Parties, Leaders, and Ideologies in Canada, Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1996. Neil Nevitte, et al., *Unsteady State: The 1997 Canadian Federal Election*, Toronto: Oxford University Press, 2000.

¹¹⁾ Robert Bothwell, *Canada and Quebec: One Country, Two Histories*, Vancouver: University of British Columbia Press, 1998. Joseph Carrens, *Is Quebec Nationalism Just?* Montreal: McGill University-Queens University Press, 1995. Ramsay Cook, *Canada, Quebec and the uses of Nationalism*, Toronto: McClelland and Stewart, 1995. Roger Gibbins, *Conflict and Unity*, Scarborough: Nelson Canada, 1994 Kenneth

McRoberts, *Misconceiving of Canada: The Struggle for National Unity* Toronto. Oxford University Press, 1997. Robert Young, *The Secession of Quebec and the Future of Canada*, Montreal: McGill University-Queens University, Press, 1998. Robert Young, *The Struggle for Quebec*, Montreal: McGill-Queens University Press, 1999.

¹²⁾ Maureen Mancuso, eds, *Leaders and Leadership in Canada*, Toronto: Oxford University Press, 1994.

¹³⁾ Donald J. Savoie, *Governing from the Centre: The Concentration of Power in Canadian Politics*, Toronto: University of Toronto Press, 1999. Janine Brodine, *The Political Economy of Canadian Regionalism*, Toronto: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1990.

¹⁴⁾ Liberal Party Platform, <http://www.liberal.ca/site/pdf/english-platform.doc>

¹⁵⁾ Canadian growth is surging while unemployment is falling

	1999	1998	1997	1996	1995
GDP	4,2 %	3,0 %	3,8 %	2,3 %	0,7 %
Inflation	1,7 %	1,6 %	1,6 %	1,6 %	2,2 %
Unemployment	7,6	8,3	9,1	9,6	9,4

Source: Statistics Canada.

¹⁶⁾ Alan C. Cairns, *Disruptions: Constitutional Struggles, from the Charter to Meech Lake*, Toronto: McClelland and Stewart, 1990. Andrew Cohen, *A Deal Undone, The Making and Braking of the Meech Lake Accord*, Vancouver: Douglas and McIntyre, 1990. Patrick J. Monahan, *Meech Lake: The Inside Story*, Toronto: University of Toronto Press, 1991.

¹⁷⁾ Peter Russell, *Constitutional Odyssey*, Toronto: University of Toronto Press, 1993.

¹⁸⁾ Richard Johnson et. Al., *The Challenge of Direct Democracy: The 1992 Canadian Referendum*, Montreal: McGill-Queens University Press, 1996.

¹⁹⁾ Kenneth McRoberts, Patrick Monahan, *The Charlottetown Accord, the Referendum and the Future of Canada*, Toronto: Toronto University Press, 1993.

²⁰⁾ R. Kenneth Carty, William Cross, *Rebuilding Canadian Party Politics*, UBC Press, 2000, s. 47.

²¹⁾ R. Kenneth Carty, William Cross, *Rebuilding Canadian Party Politics*, UBC Press, 2000, s. 75.

²²⁾ Tamtéž.

²³⁾ Peter Woolstencroft, *Staying Alive, The Progressive Conservative Party Fights for Survival*, in: Alan Whitehorn, *Canada-Politics and Government*, Toronto, 2000, s. 248.

²⁴⁾ David McLaughlin, *Poisoned Chalice: The Last Campaign of the Progressive Conservative Party*, Montreal: McGill-Queens University Press, 1994.

²⁵⁾ Canadian Alliance, *History and Philosophy*, http://www.canadianalliance.ca/yourprinciples/hist_philo/index.html

²⁶⁾ Canadian Alliance, *Policy Declaration*, http://www.ca.nadianalliance.ca/yourprinciples/policy_declaration/index.html

²⁷⁾ Tamtéž. Jeffrey Brooke, *Hard Right Turn: The New Face of Neo-Conservatism in Canada*, Toronto: HarperCollins, 1999. Trevor Harrisson, *Of Passionate Intensity: Right-Wing Populism and the Reform Party of Canada*, Toronto: Key Porter Books, 1992.

²⁸⁾ Chrétiens, „Doris“, and a lot of dirt, *The Economist*, November 25th, 2000, pp. 81, 82.

²⁹⁾ The Globe and Mail, *Election 2000*, <http://www.globeandmail.com/series/election/provincial/ON.html>

³⁰⁾ Fresh Faces, *The Economist*, March 23, 2002, s. 52.

³¹⁾ Na kanadskou veřejnost působily i kladné rysy jeho osobnosti: transparentnost, křesťanství, schopnost debatovat ve francouzštině atd. Claire Hoy, *Stockwell Day, His Life and Politics*, Toronto, 2000.

³²⁾ Tamtéž.

³³⁾ Melanie Seal, *The Globe and Mail*, 28. 11. 2000, <http://www.globeandmail.com/election2000/>

³⁴⁾ Progressive Conservative Party, *Policy*, http://www.pcparty.ca/policy/PC_plan.asp

³⁵⁾ Jeffrey Simpson, *Discipline of Power: The Conservative Interlude and the Liberal Restoration*, Toronto: Personal Library, 1980.

³⁶⁾ Discussion Paper, PC/DR Coalition, Working Group on Democratic Reform, <http://www.pcparty.ca/En/Work/Democratic Reform.asp>

Orient v Kanadě: Rasismus a multikulturní dialog

FRANTIŠEK BUREŠ

Západní pobřeží severoamerického kontinentu, a Britská Kolumbie se svou geografickou polohou zvláště, bylo na přelomu 19. a 20. století nejčastějším cílem mnoha imigrantů. Západ tehdy procházel obdobím velkého ekonomického rozmachu – obdobím, v němž ti, kdo byli ochotni těžce fyzicky pracovat, nacházeli nové příležitosti.

Obě země naléhavě potřebovaly dělníky k dokončení transkontinentálních železnic a všechna odvětví průmyslu – stavební, dřevařský, hornický a rybářský – zažívala radikální růst. Zemědělci z celého světa viděli západní pobřeží Severní Ameriky jako příležitost. Navíc bylo během tohoto období v Kalifornii a v Britské Kolumbii objeveno zlato. Tyto první průkopnické osídlovací roky byly však extrémně obtížné. Zvláště asijsí imigranti museli čelit silné rasové diskriminaci.

Číňané a zlatá horečka

Jako první na západní, zlatem horoucí půdu přicházeli čínští průkopníci. Většina z nich do Britské Kolumbie přišla z Kalifornie, kde se zlatá horečka pomalu blížila ke svému konci. Nová zlatokopecká vlna začala právě na severu.

Na vrcholu zlaté horečky v Britské Kolumbii, v polovině 19. stol., zde žilo přes 5000 Číňanů. Asiátům však nebylo dovoleno provádět vlastní průzkumy, aby náhodou nemohli zbohatnout jako bílí. Číňané však přesto našli způsob, jak přežít a rozvíjet se jako komunita. Do oblasti ročně přicházelo až 20 000 prospektorů a Číňané jim začali poskytovat různé služby. Provozovali hlavně obchody s potravinami a restaurace. Velkým centrem obchodu s asijským zbožím se tak stala Viktorie.

Jakmile zlatá horečka opadla, mnoho Číňanů ve Viktorii zůstalo. Začali rozvíjet mezinárodní obchod a prosadili se především v maloobchodě. Ke konci 60. let 19. století tak v Britské Kolumbii žilo přibližně 7000 Číňanů.

Zatímco v Britské Kolumbii zuřila honba za zlatem, tisíce Číňanů současně pracovalo na transkontinentální železnici ve Spojených státech. Ta byla dokončena v roce 1869. V roce 1882 Spojené státy uvedly v platnost Zákon o zákazu vstupu do země Číňanům, který měl čínskou imigraci zastavit. Také Kanada v roce 1923 nařídila zastavení čínských imigrace, ale ještě předtím zaměstnala přibližně 15 000 Číňanů na dokončení kanadsko-pacifické železnice. Přibližně v této době začali i japonští imigranti mířit do Kanady, většinou aby pracovali v rybářském průmyslu.

Číňané a kanadsko-pacifická železnice

Obrovské hřebeny Skalistých hor podél jižní hranice Alberta a Britské Kolumbie byly místem nejobtížnějších a nejnebezpečnějších prací. Tunely byly vrtány a železnice pokládána podél těch nejnebezpečnějších horských průsmyků. Bylo proto zapotřebí tisíce dělníků. Společnost brzy zjistila, že by mohla ušetřit miliony dolarů zaměstnáním čínských imigrantů, pracujících za méně než poloviční mzdu bílých.

Nakonec více než polovina pracovníků byli Číňané, nalákání sliby na slušné platy a úhradu zpáteční cesty do Číny. Bohužel, když byla kanadsko-pacifická železnice dokončena, nebyly tyto sliby splněny a téměř 5000 mužů doufajících v návrat zpět do Číny se vrátit nemohlo.

Stavba železnice byla pro Číňany velmi smutným obdobím. Odhaduje se, že na každou míli položené železniční trať zemřeli při explozích, následkem zranění či podvýživy nejméně čtyři Číňané. Neexistovala žádná možnost, jak pohřbit mrtvé, takže jejich těla byla jednoduše odložena stranou vedle kolejí a zakryta kameny a hlínou.

Jakmile byla v roce 1885 železnice dokončena, Číňané již nadále nebyli v provincii vítáni. Od konce 19. století kanadská vláda stále více Číňanům imigraci ztěžovala. Ti, kdo zůstali v Kanadě, museli čelit vzrůstajícímu rasismu. Asijským dětem nebylo umožňováno, aby docházely do školy, profesionální práce nebyly Asiátům přístupné, volební právo odepřeno a ekonomické problémy byly svalovány na jejich ochotu pracovat tvrdě za méně než jejich bílé protějšky.

Kvůli zvyšující se diskriminaci si Číňané i Japonci formovali vlastní etnické enklávy, v nichž se vzájemně finančně a emocionálně podporovali a kde mohli bez nebezpečí mluvit svým jazykem a vyjadřovat vlastní kulturu.

Japonští a jihoasijsí imigranti v Britské Kolumbii

První Japonci zahájili imigraci do Kanady v roce 1877 – mezi tímto rokem a rokem 1914 přišlo do Britské Kolumbie více než 10 000 imigrantů. Většina pocházela z chudších zemědělských a rybářských vesnic jižních ostrovů Kjúšú a Honšú. Doufali, že si

vydělají dostatek peněz, které by pak mohli posílat domů a tím pomáhat svým rodinám.

Většina Asiátů nemohla být zaměstnána v odborných profesích, ale byly jim vymezeny pozice námezdních pracovníků, rybářů a farmářů. Většina těchto prvních imigrantů pracovala v dřevařském průmyslu a někteří z nich si následně otevírali své vlastní manufaktury. Výjimku tvořili jihoasijské imigranti, neboť jako součást britského impéria se těšili jistým právům a privilegiím. Jihoasijské obvykle měli určité znalosti anglického jazyka a rozuměli evropské kultuře, čímž se jejich zapojování do kanadské společnosti stalo poněkud snadnějším. Bohužel s poklesem výkonu ekonomiky dolehla krize i na ně. Jak pracovní příležitosti postupně zanikaly, Jihoasijské byli (současně s Číňany a Japonci) obviňováni z toho, že přebírají práci bílým.

Protiasijská diskriminace počátku 20. století

Ke konci 80. let 19. století se ve Vancouveru objevilo několik rasistických incidentů, do kterých byli zapojeni nezaměstnaní a frustrovaní bílí, kteří nejdříve odmítli skupině čínských imigrantů vstup do země a následovně zapálili dvě jejich osady. Pro všechny Asiáty v Britské Kolumbii bylo toto období obdobím strachu. Protože již levné pracovní síly a služeb nadále nebylo zapotřebí, byli silně odrazováni od záměru se v zemi usadit.

Téměř všichni politici v Britské Kolumbii byli nuceni podporovat toto antiasijské cítění. V roce 1902 Královská komise pro čínskou a japonskou imigraci prohlásila všechny Asiáty za „nezpůsobilé pro plnohodnotné občanství, za nepřijatelné pro svobodnou veřejnost a nebezpečné státu“. Tím připravila cestu pro další restrikce. V následujícím roce 1903 byla takzvaná čínská daň z hlavy zvýšena na 500 \$ na osobu. To mělo extrémní dopad na čínskou imigraci. Ještě před zavedením této nové daně do Kanady vstupovalo ročně téměř 5000 čínských imigrantů. V následujícím roce do země vstoupilo pouze osm Číňanů! Většina mužů i žen přicházejících do Kanady byla ze zbídačených regionů Číny. Téměř nikdo si nemohl dovolit zaplatit tak vysokou daň jen za vstup do země.

Přestože byla imigrace na začátku století přísně omezovala, upadající ekonomika ve Vancouveru pokračovala v produkovaní silného diskriminačního cítění nezaměstnaných bílých vůči Asiátům. Tato frustrace vedla v Britské Kolumbii v roce 1907 k vytvoření Ligy pro odepření vstupu do země Asiátům. Během několika měsíců od jejího vzniku tato liga zinscenovala mnoho protestů. Vznik této ligy a rasové nepokoje, které následovaly, byly částečně odpovědí vládě Britské Kolumbie, která odmítala asijskou imigraci formálně zastavit. Ekonomická situace kombinovaná s přílivem asijských imigrantů nemohla vyústit jinak než ve vážnou krizi.

Ta přišla 8. září 1907, kdy se několik tisíc demonstrantů organizovaných Ligou shromáždilo v centru Vancouveru a proneslo proslovy o „žlutém ohrožení“. Zhruba 15 000 demonstrantů neslo transparenty se slovy

„Nechte Kanadu bílou“ a „Zastavte žluté nebezpečí“. Následovně podpálili podobiznu Dunsmuira, uhlobarona z Vancouver Island, který si dovolil najmout Číňany na práci v dolech. Poté běsnící dav vyrazil k přilehlé Čínské čtvrti (Chinatown) a Malému Tokiu (Little Tokyo), kde vyrabovali, podpálili a zničili majetek v hodnotě mnoha milionů dolarů.

Číňané se nijak nebránili, ale Japonci ano, a mnoho lidí na obou stranách bylo ve vřavě nepokojů zraněno. Protože Jihoasijské žili v jiné části města, jejich komunita byla násilí těchto nepokojů ušetřena.

Odpověď vlády na tyto nepokoje nebyl pokus se s rasismem konečně vypořádat, ale místo toho přijali další omezení asijské imigrace. Premiér Britské Kolumbie je citován, jak říká: „Pokud přijmeme obyvatele Orientu ve větších počtech, nakonec by to znamenalo zánik bílých lidí. A my pořád máme na paměti zásadu udržet tuto zemi jako zemi bílého člověka.“

Od roku 1910 federální vláda ustanovila novou imigrační politiku. Od tohoto okamžiku museli mít všichni Asijské navíc nejméně 200 \$ v hotovosti, což přispělo k faktickému ukončení asijské imigrace. Pro Číňany bylo těchto 200 \$ navíc k pětisetdolarové „dani z hlavy“ prakticky nedosažitelné. Aby se zpomalila imigrace Japonců, kanadská a japonská vláda podepsaly džentlenskou dohodu o omezení japonské imigrace na maximum 400 osob za rok. V roce 1928 byl tento počet zredukován na 150 japonských občanů za rok. Jihoasijské představovali mnohem složitější problém.

Jihoasijské usedlíci v Kanadě byli novou politikou proti udělení občanských práv pobouřeni, neboť byli během posledních padesáti let přesvědčeni o tom, že mají stejná práva a povinnosti jako kterýkoli jiný britský poddaný. Federální vláda nyní ale přišla s velice důmyslným nařízením, které se netýkalo Jihoasijských přímo, ale nicméně jim sloužilo k upření vstupu do Kanady. 8. ledna 1908 byl schválen zákon, který umožňoval vstup těm, kteří do Kanady z jejich země původu cestují tzv. nepřerušovanou cestou (continuous passage). Jak pro Jihoasijské, tak pro Japonce taková cesta nebyla proveditelná – neexistovalo nic jako přímá jízdenka do Kanady. Přes noc se status britského poddaného změnil a začal být téměř bezvýznamným. Asijské mohli svobodně přijít, ale pouze na „přímých“ lodích, přičemž ty vlastně vůbec neexistovaly.

Incident Komagata Maru

Jedním z nejbolestnějších okamžiků v historii jihoasijské imigrace do Kanady je pravděpodobně tzv. Incident Komagata Maru. V roce 1914 se jeden z vůdců Sikhů jménem Gurdit Singh pokusil veřejně poukázat na diskriminační základ nařízení o nepřerušené cestě. Najal si loď jménem Komagata Maru a s 376 východoindickými imigranty absolvoval „nepřerušovanou“ non-stop cestu do Vancouveru. Když tam nákladní loď zakotvila, kanadští imigrační úředníci nepovolili těmto lidem vylodění. Vyjednávání trvalo téměř

dva měsíce. Federální vláda nakonec loď vyhostila a její posádku eskortovala zpět na moře. (Toto byl první oficiální čin právě vzniklého Královského kanadského námořnictva.) Incident Komagata Maru tak byl očividným diskriminačním aktem.

Kvůli Zákonu o nepřerušené cestě byla jihoasijská imigrace do Kanady mezi lety 1908 a 1947, kdy bylo toto omezení zrušeno, jen velmi slabá. V roce 1919 byl schválen zákon, který umožňoval ženám a dětem připojit se k mužům, kteří imigrovali dříve. Jihoasijská populace nicméně klesla na jen o málo více než 1000 obyvatel. Ke konci 50. let v Kanadě žilo pouze 2000 Jihoasijských.

Imigrace zastavena – sláva nezávislosti

1. července 1923 bylo schváleno federální nařízení, které natrvalo zastavilo čínskou imigraci do Kanady. Ironií osudu to bylo v den výročí vyhlášení Konfederace. Číňanům pak bylo umožněno imigrovat do Kanady až po 2. světové válce, v roce 1947.

„Chudí svobodní muži ve Zlatých horách (Gold Mountain) byli opuštěni s pouze několika zbylými dolary, které každý měsíc posílali zpět do Číny, a nikdy ne s tolika dolary, aby si mohli koupit dům“, píše Wayson Choy ve svém románu The Jade Peony (Strhaný národ). „Tucty z nich zešleli, mnoho mužů se zabilo....“ Číňané z vancouverského Chinatownu nazývají 1. červencem, den, kdy se oslavuje zrození Kanady, Dnem hanby.

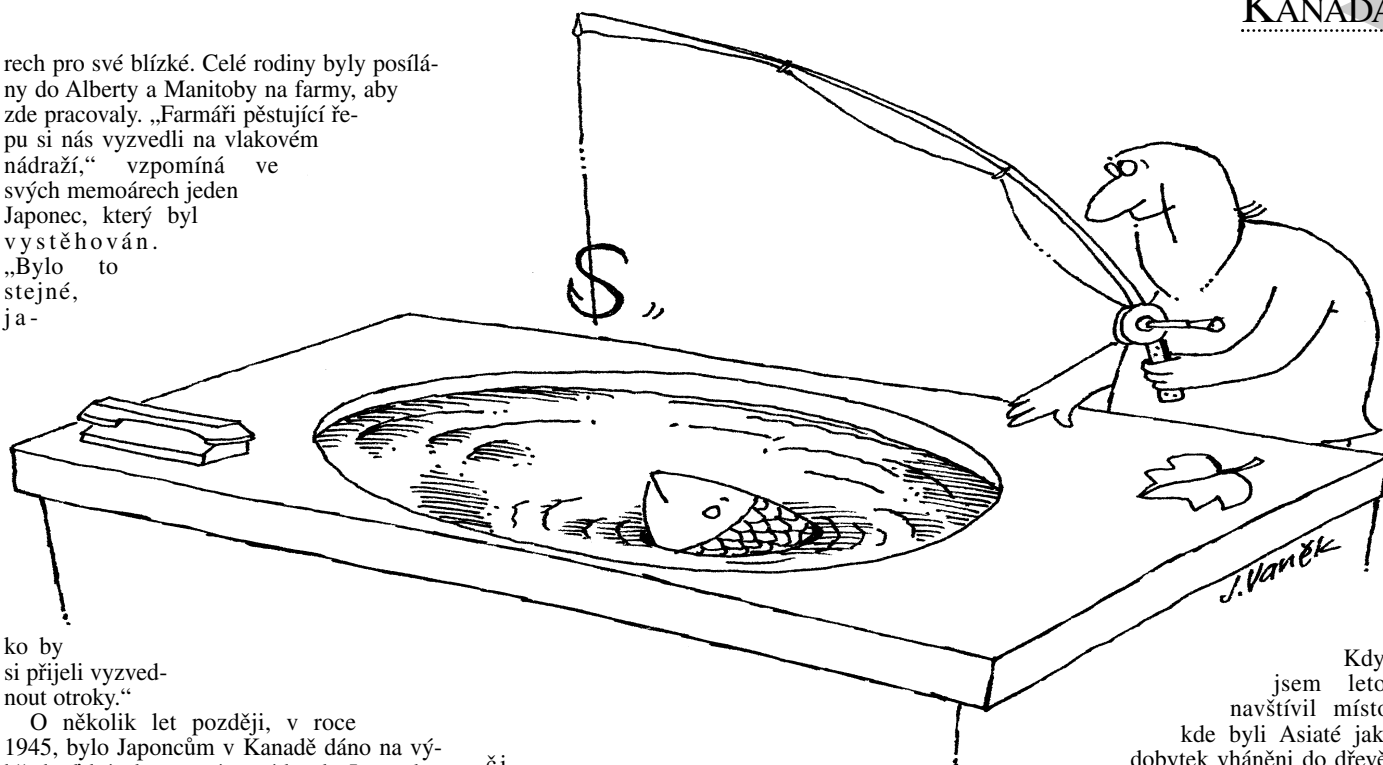
Vysídlení, vyhnání – internace

Den 7. prosince 1941 Japonci napadli Pearl Harbor a Hongkong, čímž zahájili nejhorší část historie japonských přistěhovalců v Severní Americe. Japonci byli od tohoto okamžiku považováni za nepřátele. Během dnů bombardování bylo v Kanadě zkonfiskováno více než 1000 rybářských lodí japonských Kanadčanů a téměř 2000 japonských rybářů přišlo o práci. Na počátku roku 1942 jak kanadská vláda, tak vláda Spojených států nařídily přesun všech Japonců, kteří žili na západním pobřeží, do izolovaných měst a táborů dále ve vnitrozemí. V únoru 1942 kanadský parlament schválil zákon, kterým všem Japoncům žijícím ve vzdálenosti do 100 mil od západního pobřeží nařídil nucené vysídlení.

Od března do října 1942 bylo na základě Aktu válečných opatření (War Measures Act) přestěhováno přibližně 22 000 Japonců. Přibližně 75 procent těchto lidí byli ale naturalizovaní Kanadčané. Ve Spojených státech pak bylo odsunuto přibližně 110 000 Japonců. V obou zemích byl jejich majetek a nemovitosti prodány a výnosy zkonfiskovány. Jen v Britské Kolumbii bylo tímto způsobem zabaveno více než 1000 japonských farem.

Kanadští Japonci byli nejdříve jako dobytci nahnáni do dobytých ohrad v Pacifickém výstavním centru ve Vancouveru. Později byli posazeni do vlaků a posláni do vzdálených oblastí ve vnitrozemí Britské Kolumbie. Tisíce těchto mužů byly posláni na sever, aby pracovali v silničních pracovních četách a tím zaplatili náklady na internování v tábo-

rech pro své blízké. Celé rodiny byly posílány do Alberta a Manitoby na farmy, aby zde pracovaly. „Farmáři pěstující řepu si nás vyzvedli na vlakovém nádraží,“ vzpomíná ve svých memoárech jeden Japonce, který byl vystěhován. „Bylo to stejné, ja-

ko by si přijeli vyzvednout otroky.“

O několik let později, v roce 1945, bylo Japoncům v Kanadě dáno na výběr buď být deportován zpátky do Japonska, nebo přesídlit na východ od Skalistých hor. Většina z nich se rozhodla zůstat v Kanadě. V roce 1946 se vláda znovu pokusila deportovat 10 000 japonských Kanadčanů, ale protest veřejnosti už tuto deportaci znemožnil. Ke konci 2. světové války byla japonská komunita v Kanadě roztržštěna. Několik se jich vrátilo zpět na západní pobřeží, a ti, kteří se vydali na východ, tam sice žili v rodinách nebo malých skupinách, ale ne celistvě jako komunita.

Přijetí Asiátů v Severní Americe

Po válce začaly kanadská a americká vláda konečně akceptovat Asiaty jako své občany a odstranily všechna antiasijská imigrační opatření. Na konci 40. let byla všem Asiátům opět udělena občanská práva a v 50. letech byla rasová imigrační politika zrušena zcela. Do 60. let byla odstraněna i všechna vedlejší imigrační omezení a do Severní Ameriky opět začal proudit značný počet asijských imigrantů.

Noví imigranti se velmi lišili od původních mladých zemědělců, kteří velmi tvrdě pracovali, aby si v Novém světě pro sebe zajistili místo – byli velmi vzdělaní, většina z nich měla své profese, a mnoho jich mluvilo anglicky stejně jako vlastním jazykem. Tito noví imigranti si v severoamerické společnosti pro sebe zajistili místo. Přestože rasismus a diskriminace stále existují, tito současní imigranti mají ve srovnání s jejich průkopníky mnohem lehčí život. Mají jen málo společného s těžce pracujícími zemědělci, kteří tak trpěli proto, aby se mohli v Kanadě usadit.

V současnosti existuje mnoho asijských umělců – v literatuře, v krásném umění a ve filmu – kteří zasvětili své životy dokumentování počátečního úsilí svého národa.

Některé ze špatností spáchaných na Asiátech v Severní Americe byly ale nakonec od-

či-

něny. V srpnu

1988 prezident Ronald Reagan věnoval těm, kteří přežili japonské internační tábory, a to více než 60 000 lidem, 20 000 USD jako kompenzaci. O měsíc později premiér Brian Mulroney věnoval každému, na kom bylo v Kanadě spácháno bezpráví, symbolických více než 1000 USD na osobu. Navíc kanadská vláda založila s 24 miliony USD Nadaci pro rasovou komunikaci v Kanadě (the Canadian Race Realitions Foundation) a dala navíc peníze japonsko-kanadské Nadaci pro nápravu křivd na pomoc při obnově komunity.

Závěr

První čínští, japonští a jihoasijské imigranti na západním pobřeží Severní Ameriky věnovali velmi mnoho své životní energie na budování infrastruktury tohoto kontinentu. Všichni tito první průkopníci přicházeli do Severní Ameriky připraveni tvrdě pracovat proto, aby mohli nazpět domů posílat peníze a podporovat tak jejich rodiny a začít nový život. V naprosté většině případů to bylo dlouhou a smutnou obětí a jen málu z nich se dostalo od bílých usedlíků, kteří se usadili jen chvíli před nimi (a mnohdy i po nich), jakékoli podpory. V téměř všech případech byli Asiáté mnohem méně placeni než bílí a neměli ve své nové zemi žádná práva nebo privilegia. Krok za krokem jim byla upírána občanská práva, až byla imigrace nakonec úplně zakázána. To zanechávalo jedince odcizené jejich rodinám někdy na celý život. Tisíce mužů a žen se obětovaly a snášely nesmírné útrapy, aby byli akceptováni jako občané Kanady a Spojených států. Číst v jejich příbězích je jako procházet živou historií dávného Západu. Žít alespoň chvíli ve Vancouveru je pak nepřehlédnutelným svědectvím jejich houževnatosti a touhy po svobodě.

Když jsem letos navštívil místo, kde byli Asiáté jako dobytek vháněni do dřevěných ohrad tehdejšího Výstavního centra ve Vancouveru, spatřil jsem na tom místě obrovské luxusní obytné komplexy, krásná obchodní centra a sportovní areály – vše vystavěné asijskými společnostmi. „Tady už jim patří úplně všechno, ... za chvíli jim budeme chodit uklízet my...“, utrousil kdosi vedle mne.

antropology@quick.cz

Použité zdroje:

- Adachi, Kenneth: The Enemy that Never Was: A History of the Japanese Canadians. 1978.
- Buchignani, Norman and Doreen M. Indra with Ram Srivastava: Continuous Journey: A Social History of the South Asians in Canada. Toronto: McClelland and Stewart Publishing, 1985.
- Chan, Tony. Gold Mountain: The Chinese in the New World. Vancouver: New Star Books, 1983.
- Israel, Milton, ed.: The South Asian Diaspora in Canada. Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1987.
- McGifford, Diane: The Geography of Voice: Canadian Literature of the South Asian Diaspora. Toronto: TSAR Publications, 1992.
- Roy, Arundhati: The God of Small Things. 1997.
- Sugunasiri, Suwanda H. J., comp.: The Literature of Canadians of South Asian Origins: An Overview and Preliminary Bibliography. Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1987.
- Sujanasiri, Suwanda H. J., ed.: The Search for Meaning: The Literature of South Asian Origin. Department of the Secretary of State, 1988.
- Vassanji, J. G., ed.: A Meeting of Streams: South Asian Canadian Literature. Toronto: TSAR Publications, 1985.

<http://www.ccnc.ca>
<http://www.asian.ca/history/>
<http://www.asian.ca/publications/>
<http://www.lib.berkeley.edu/SSEAL/SouthAsia/diaspora.html>

Kanada a USA

Příběh

vzrůstajícího vlivu USA v Kanadě

PETR ANDĚL

Vztah Kanady ke Spojeným státům americkým i její zahraniční politika byly určovány několika klíčovými faktory, které se neustále v historii Kanady prolínají a zajišťují do značné míry i kontinuitu kanadské zahraniční politiky. Již od samotného vzniku dominia Kanada roku 1867 a nezávislosti kanadské zahraniční politiky na politice britské, k níž došlo na imperiální konferenci roku 1926 a potvrzena byla roku 1931 Westminsterскими statuty, se Kanada snažila navázat a **udržet dobré vztahy** se svým mocným sousedem – **Spojenými státy americkými**.

Na počátku tohoto úsilí stály existenční obavy Kanady z toho, že by mohla být pohlcena rozpínajícími se Spojenými státy.¹⁾ Po podepsání Washingtonské smlouvy z roku 1871,²⁾ zaručující Kanadě v tomto ohledu bezpečnost, pokračovala i nadále snaha zlepšovat vztahy s USA a přimět je především ke snížení cel pro kanadské zboží. Kanada se totiž dostávala do stále větší závislosti na obchodu se Spojenými státy. Kanadská snaha o zlepšení vztahů s USA nebyla však vždy dostatečně chápána mateřskou zemí, Velkou Británií, a stala se jedním z důvodů, jež vedly Kanadu k osamostatnění své zahraniční politiky.

Druhým významným faktorem, trvale přítomným v kanadské zahraniční politice, jenž přispěl velkým dílem k jejímu osamostatnění, byla **snaha o to, aby celistvost vnitřně nejednotné Kanady nebyla ohrožena spory o zahraniční politiku**. Zatímco anglofonní Kanadčané často sympatizovali s imperiální politikou britské říše, frankofonní Kanadčané s touto politikou nesouhlasili a odmítali většinu závazků k říši. Dominium proto jako celek tíhlo k politice izolacionismu, omezování svých zahraničních závazků v rámci impéria, později pak v rámci

Commonwealthu i ve Společnosti národů.³⁾ Významná změna v tomto ohledu nastala až ve vztahu k Organizaci spojených národů v letech 1945–1968, kdy Kanada podporovala aktivně OSN a neváhala vzít na sebe mezinárodní závazky.

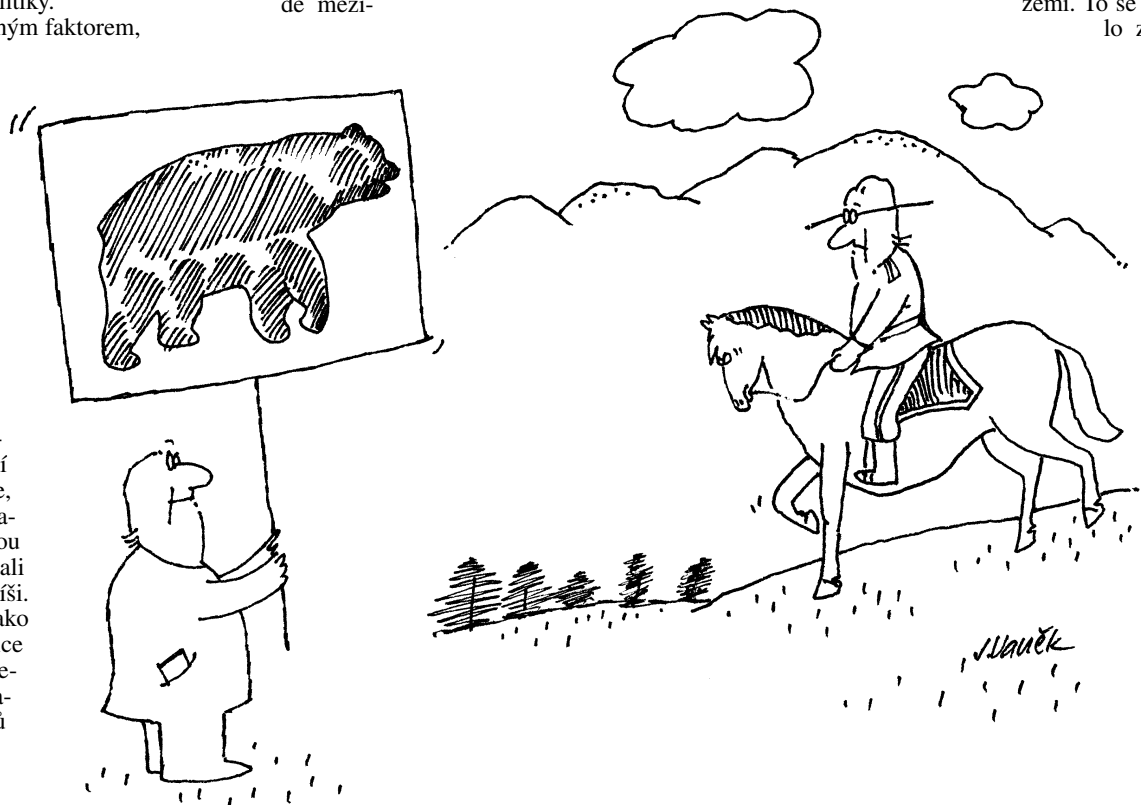
Třetím klíčovým prvkem, trvale přítomným v kanadské zahraniční politice, je snaha čelit politickému, hospodářskému i kulturnímu vlivu Spojených států a zachovat si tak svou samostatnost i osobitost.

Významný zlom v kanadsko-amerických vztazích nastal v období druhé světové války, kdy došlo k vzájemnému propojení vojenské obrany obou zemí. USA, které byly v počátcích kanadských dějin vnímány jako potenciální hrozba, se vydáním Ogdenburské deklarace staly klíčovým spojencem Kanady. Po skončení války se Kanada musela vyrovnat s mocenským úpadkem své mateřské země, jejíž roli ve světě postupně přebíraly Spojené státy. Snažila se hledat bezpečnost a stabilitu v aktivním členství v mezinárodních organizacích, především však v OSN. Organizace spojených národů měla Kanadě zajistit, mimo jiné, vhodnou půdu k jednání se Spojenými státy, protože při jednáních na půdě mezi-

národní organizace se jevila mocenská převaha USA méně patrná než při dosavadních bilaterálních jednáních.

Zvyšující se napětí mezi vítěznými mocnostmi z druhé světové války a strach ze „zamrznutí“ OSN v důsledku sovětského práva veta v Radě bezpečnosti vedly však Kanadu k tomu, aby se pokusila zajistit vlastní bezpečí členstvím v regionálním vojenském obranném uskupení mimo rámec OSN. Po zamítnutí britského plánu na vytvoření obranného společenství v rámci zemí Commonwealthu, které nemohlo nahradit Kanadě životně důležité vojenské spojení s USA, se oním obranným paktem stalo NATO.⁴⁾

Kanada se však snažila vydobýt si postavení země nezávislé na obou mocnostech vedoucích mezi sebou studenou válku a budovala si pozici *Middle Power*, tj. pozici ekonomické (byť ne vojenské) velmoci, která si může dovolit prosazovat samostatnou zahraniční politiku, spočívající v podpoře OSN, poskytování podpory rozvojovým zemím a podpoře míru. Kanada jako mladá země, která teprve 31. března roku 1949 dokončila svůj územní vývoj připojením Newfoundlandu ke svému území, se snažila se vši vážností vypořádat se se svými mezinárodními závazky. Podílela se mimo jiné na vojenských operacích OSN v Koreji. Často ale oponovala názorům amerického velení.⁵⁾ Právě korejská válka Kanadě ukázala, jak těžké je uchovat si statut nezávislé mocnosti v čase, kdy celý svět byl rozdělen. Kanada si uvědomovala, že musí spolupracovat aktivněji na zajištění své obrany s USA, které se staly v čase studené války hlavním garantem bezpečnosti většiny rozvinutých kapitalistických zemí. To se týka-

tě ochrany před jaderným útokem, který by mohl směřovat ze SSSR přes severní pól a zasáhnout důležitá místa v USA a v Kanadě.

V roce 1957 Kanada a Spojené státy souhlasily s tím, že vytvoří společné velitelství vzdušných sil *The North American Air Defense Command* (NORAD), které by chránilo obě země před útokem sovětských strategických bombardérů. Zárodky této vojenské spolupráce pocházejí ještě z dob druhé světové války. V srpnu 1940 americký prezident F. D. Roosevelt a kanadský ministerský předseda Mackenzie King vydali Ogdenburskou deklaraci, která nastínila principy společné obrany. Vznikla nadnárodní pracovní skupina, *The Canada-US Permanent Joint Board of Defense* (PJBD), která se zabývala konzultacemi na vysoké úrovni ve věcech vzájemné obrany. V únoru 1947 americká a kanadská vláda oznámily principy budoucí vojenské spolupráce týkající se protivzdušné obrany.

Zvětšující se dolet sovětských letadel, spolu s ovládnutím technologie jaderného výbuchu Sověty v roce 1949, přiměly USA i Kanadu, aby si uvědomily svou zranitelnost a učinily následující kroky pro společnou obranu severoamerického vzdušného prostoru. V padesátých letech se dohodly na vybudování sítě radarových stanic rozmístěných po celém kontinentu. První částí tohoto systému včasné výstrahy byla linie *Pine Tree Line* skládající se ze 33 stanic, funkčních od roku 1954 a rozmístěných v jižní Kanadě (stavba přišla na 50 milionů dolarů). Pro účely obrany bylo zřízeno i společné velitelství. Již v roce 1951 vyslalo kanadské letectvo odpovědnou skupinu svých zástupců do Colorada na *Ent Air Force Base*. Roku 1954 velitelé vzdušné obrany USA a Kanady – maršál letectva C. Roy Slemmon a generál Benjamin Chidlaw – dali podnět k sjednocení velení vzdušné obrany obou zemí, *NORAD*. Velitelem se stal americký maršál, zástupcem velitele kanadský generál. Roku 1957 byla ve středu Kanady postavena další linie *Mc Gillova plotu*, podél 55. rovnoběžky, tj. 300 mil na sever od *Pine Tree Line*. Tato linie, financovaná Kanadou, stála již 227 milionů dolarů. V roce 1957 byla dokončena i další linie 57 stanic, rozmístěných podél 77. rovnoběžky, tzv. *Distant Early Warning Line* (DEW Line). USA financovaly tuto zatím nejdražší stavbu 350 miliony dolarů. Celý systém tří radarových linií včasné výstrahy dával Spojeným státům dvě až tři hodiny času k tomu, aby podnikly určitá opatření proti sovětskému útoku.⁶⁾

V šedesátých a sedmdesátých letech došlo k rozsáhlé modernizaci systému i k rozšíření jeho poslání. *NORAD* musel být s to registrovat i nepřátelské družice a rakety. Tato změna se odrazila roku 1981 ve změně názvu organizace. *North American Air Defense Command* se změnila na *North American Aerospace Defense Command*. Byly vybudovány dokonce i dva podzemní velitelské bunkry, které měly být schopné odolat útoku sovětských raket. Jeden v pohoří

Cheyenne Mountain poblíž Colorado Springs, druhý, záložní, byl vybudován v North Bay v Ontariu. Tyto bunkry se staly nervovým ústředím zpracovávajícím data nashromážděná sítí radarových stanic i vesmírných družic.⁷⁾ V sedmdesátých letech však přijaly USA za základ své obrany strategický koncept vzájemné zranitelnosti obou supervelmocí.⁸⁾ Od roku 1974 se tedy *NORAD* zaměřil na monitorování leteckého provozu a udržování suverenity vzdušného prostoru v době míru. V roce 1979 byl pak stav systému znovu zhodnocen a byla připravena jeho modernizace. *DEW* linie byla modernizována a přeměněna na *North Warning System* (NWS), počítající s větším využitím letadel se systémem (AWAC) *Airborne Warning and Control System*. Summit prezidenta Reagana a kanadského premiéra Mulroneyho dne 18. března 1985 pak potvrdil další spolupráci při obraně proti sovětským bombardérům a střelám s plochou dráhou letu.

Kanada se ale v čase studené války bránila nejen před Sovětským svazem, ale i před skrytým nepřítelem, který nahloval identitu anglofonních Kanaďanů již od samých počátků existence Kanady. Tímto nepřítelem byl kulturní a ekonomický vliv USA. V roce 1960 činil podíl amerických investic v Kanadě 75 procent, zatímco britské investice činily jen 15 procent z celkového počtu.⁹⁾ **Kanada se stala přední surovinovou základnou amerického vojenského průmyslu.** Proti dalšímu pronikání amerických investic se od roku 1957 pokoušela bojovat *Royal Commission on Canadian Economic Prospects*. Ekonomický nacionalismus v Kanadě vyvrcholil v roce 1971, kdy snaha vykoupit zpět Kanadu dala vzniknout agenturám *Canada Development Corporation* a *Foreign Investment Review Agency*. Ty měly zahraniční investice v Kanadě uvádět do souladu s kanadskými zájmy a záměrně zvyšovat procento investic plynoucích z jiných zemí než z USA.

Americké kulturní hegemonii se zase pokusila čelit na poli masmédií *Canadian Broadcasting Corporation* a na poli uměleckém *Canada Council*, financující od roku 1956 kanadské umění. V roce 1975 přijala kanadská vláda opatření limitující vliv amerických magazínů z nakladatelství *Time* a *Readers Digest*, která si musela vybrat mezi povinnou publikací minimálně 75 procent kanadských článků a koncem daňových úlev při inzerci. V roce 1968 *Radio-Television Commission* nařídila vysílat na radiových vlnách minimálně 30 procent kanadské hudby a na televizních minimálně 60 procent kanadských programů. Pro podporu kanadské filmové tvorby pak vznikla *Canadian Film Development Corporation*.¹⁰⁾

Snaha čelit politickému tlaku Spojených států vyústila roku 1962 v prudké zhoršení vztahů mezi kanadským premiérem Diefenbakerem a americkým prezidentem Kennedym. V čase kubánské raketové krize se neshody jen dále stupňovaly. Kanaďané odmítli vyhlásit nejvyšší bojovou pohotovost pro své jednotky v rámci *NORAD*, jak to vyžadovali Američané. Kanada také ofi-

ciálně odmítla vyslat na moře protiponorková plavidla. Namísto toho premiér Diefenbaker rozrušil Američany tím, že zpochybnil jejich obvinění vznesená vůči Kubě a navrhl, aby objektivní mise OSN zjistila pravý stav věcí. Avšak na rozdíl od Diefenbaker a kanadští vojenští představitelé nikdy neváhali se spoluprací s USA. Ministr obrany Douglas Harkness tajně nařídil uvést kanadské jednotky v rámci *NORAD* do plné pohotovosti, zatímco velitel námořnictva vyslal sám na svou zodpovědnost plavidla na moře.¹¹⁾ Kanadské ozbrojené složky tak fakticky splnily své závazky plynoucí z vojenské obranné spolupráce s USA.

Problémy doprovázející americko-kanadskou vojenskou spolupráci pokračovaly tím, že ministr zahraničí Howard Green bránil rozmístění jaderných zbraní v Kanadě. Neschopnost kanadské vlády spolupracovat účinně vojensky s USA při obraně severoamerického kontinentu přispěla zřejmě v roce 1963 k vyslovení nedůvěry Diefenbakerově vládě. Potíže ve vztahu ke Spojeným státům však přetrvávaly i nadále. Kanadský ministerský předseda Pearson byl téměř fyzicky inzultován americkým prezidentem Lyndonem B. Johnsonem pro svůj nesouhlas s americkou politikou ve Vietnamu roku 1965.

S ministerským předsedou Trudeauem, který byl velmi kritický zvláště k americké vojenské politice, přišla roku 1968 výrazná změna zahraniční politiky. Bylo to vystřízlivění z počáteční euforické snahy podílet se maximálně na chodu mezinárodního společenství. Kanada byla i nadále mnohem vstřícnější k SSSR (i k ČLR) než USA, zohledňovala přitom ale především již jen své vlastní zájmy.

Cesta kanadské diplomacie, beroucí ohled jen a pouze na svůj vlastní prospěch, podnítila Spojené státy k přehodnocení jejich vztahů s Kanadou. To znamenalo konec zvláštních vztahů s USA. Kanadský ministr zahraničí Michael Sharp nastínil ve své práci *Canadian-US Relations: Options for the Future* (1972) tři možnosti, jak by Kanada mohla čelit vzniklé situaci. Šlo o možnost udržet stávající úroveň vzájemných vztahů, o větší přiblížení k USA, a nebo o rozvinutí užších vztahů s jinou zemí. Kanada se přeorientovala na obchod se sjednocující se Evropou a s Japonskem. Tito noví partneři měli vyvážit vliv Spojených států v Kanadě. Již v roce 1979 se ale tato strategie ukázala jako nedostačující. Kanada se tedy vydala opět cestou spolupráce s USA. Špatné vztahy Reagana a Trudeaua byly zapomenuty, když nový kanadský premiér Mulroney značně omezil činnost *Foreign Investment Review Agency* a ukončil program Národní ekonomické politiky.¹²⁾ Spolupráce s USA pak zůstala úhelným kamenem kanadské zahraniční politiky i po skončení studené války. To se plně projevilo při vzniku Severoamerické zóny volného obchodu (*NAFTA*). Kanadská a americká ekonomika tedy postupně splývají. Vzrůstající vliv USA v Kanadě se i nadále střetává s třemi významnými

faktory, tvořícími kanadskou zahraniční politiku. Lze jen doufat, že na poli kultury, národní identity i zahraniční politiky si Kanada i nadále podrží svá specifika.

petr-andelcz@yahoo.com

¹⁾ Britsko-americké vztahy v době vzniku dominia Kanada byly napjaté v důsledku podpory, kterou poskytovala formálně neutrální Velká Británie v čase americké občanské války silám Konfederace.

²⁾ Washingtonská smlouva, podepsaná 8. května 1871, má 43 články týkající se otázek rybolovu, volného obchodu s produkty rybolovu, svobody plavby na pohraničních řekách a jezerech, řešení územních sporů a poskytnutí odškodnění za činnost konfedačních lodí vyrobených v Británii ve výši 15,5 milionu dolarů Velkou Británií USA. Washingtonská smlouva pro Kanadu znamenala uznání legitimacy existence dominia Kanada. Británii pak umožnila smlouva značné omezení nákladů na obranu. Charles Perry Stacey, *Canada and the Age of Conflict*, Toronto 1977, str. 23, 25, 29, 30.

³⁾ Kanadská delegace pracovala přes všechny potíže, které musela překonat, aby se do Společnosti národů dostala, paradoxně ve prospěch omezení jejich pravomocí. Činnost kanadských diplomatů se zaměřila na **redukcí článku 10 charty Společnosti národů**, hovořícího o povinnostech členů bránit navzájem svou suverenitu i územní integritu. Kanada se obávala, že by ji podobný závazek mohl vtáhnout do války, které se snažila vyhnout. Ze stejných důvodů se podílela i na britské politice usmířování fašistických a nacistických strůjců druhé světové války. Charles Perry Stacey, *Canada and the Age of Conflict*, Toronto 1977, str. 266 a 327.

⁴⁾ Kanada prosazovala i nevojenskou, zejména politickou a ekonomickou spolupráci v rámci NATO. Článek 2 Severoatlantické smlouvy je proto někdy nazýván kanadským článkem.

⁵⁾ Kanada se stavěla proti přenesení bojů na území Severní Koreje i proti případnému použití jaderných zbraní. Robert Bothwell a kol., *Canada Since 1945*, Toronto 1989, str. 119–121. *Canada One Hundred*, Dominion Bureau of Statistics, Ottawa 1967, str. 460.

⁶⁾ <http://www.spacecom.af.mil/norad/Overview.htm>

⁷⁾ Ibid.

⁸⁾ Mutual Assured Destruction (MAD). V souladu s touto doktrínou byla v roce 1972 podepsána smlouva (ABM) zakazující USA a SSSR výrobu a rozmisťování prostředků obrany proti balistickým raketám (které mohly využít i technického zázemí NORADu). Smlouva byla vypovězena po dlouhých sporech (od r. 1983) o její interpretaci až 13. prosince 2001 prezidentem Bushem mladším.

⁹⁾ <http://www.spacecom.af.mil/norad/Overview.htm>

¹⁰⁾ Robert Bothwell a kol., *Canada Since 1945*, Toronto 1989, str. 248 / *Canada One Hundred*, Dominion Bureau of Statistics, Ottawa 1967, str. 452.

¹¹⁾ <http://www.spacecom.af.mil/norad/Overview.htm>

¹²⁾ Strategickým zájmem USA bylo zrušení této politiky, která se od podzimu 1980 snažila o posílení kanadského vlastnictví v sektoru těžby surovin a energetiky a která mohla USA znesnadnit přístup ke kanadským surovinám.

Vztahy NATO – Rusko po 11. září 2001

DAVID KONECKÝ

Jedním z důsledků teroristických útoků, provedených dne 11. září 2001 na území Spojených států amerických, bylo zformování protiteroristické koalice, do níž se zapojilo i Rusko. V rámci této koalice se začalo hovořit o potřebě do budoucna těsněji spolupracovat v boji proti terorismu.

Nemohlo nedojít na otázku, jak s ohledem na tuto potřebu dále formovat vztahy mezi transatlantickou bezpečnostní strukturou – NATO – a Ruskem. Konkrétní, byť ne osamocený, návrh na zintenzivnění spolupráce těchto dvou významných aktérů světové politiky zaslal britský premiér Tony Blair v polovině listopadu 2001 představitelům členských zemí Aliance, generálnímu tajemníkovi Robertsonovi a ruskému prezidentovi Putinovi.

Návrh premiéra Blaira a konsenzus o úloze Ruska

Nebylo náhodou, že se tak stalo jen několik dní před cestou Robertsona do Moskvy. Tématem jeho návštěvy totiž mělo být právě hledání cest k užší spolupráci Ruska a NATO. Přestože Blairův návrh nebyl oficiálně předán ke zveřejnění, přinesl denní tisk záhy po jeho odeslání bližší informace o jeho podobě a obsahu. Mělo jít o čtyřstránkové memorandum, v němž jsou jako hlavní oblasti těsné spolupráce NATO a Ruska označeny boj proti terorismu, akce na udržení míru a opatření proti šíření zbraní hromadného ničení. Blair prý také navrhl vytvoření nového společného orgánu, který by se scházel každých čtrnáct dnů a „podle některých výkladů by tak částečně alternoval i dosavadní činnost nejvyššího aliančního orgánu – Rady NATO (NAC)“.¹⁾

Blairův návrh je třeba chápat jako součást konsenzu, který vznikl mezi členy Aliance po 11. září 2001.

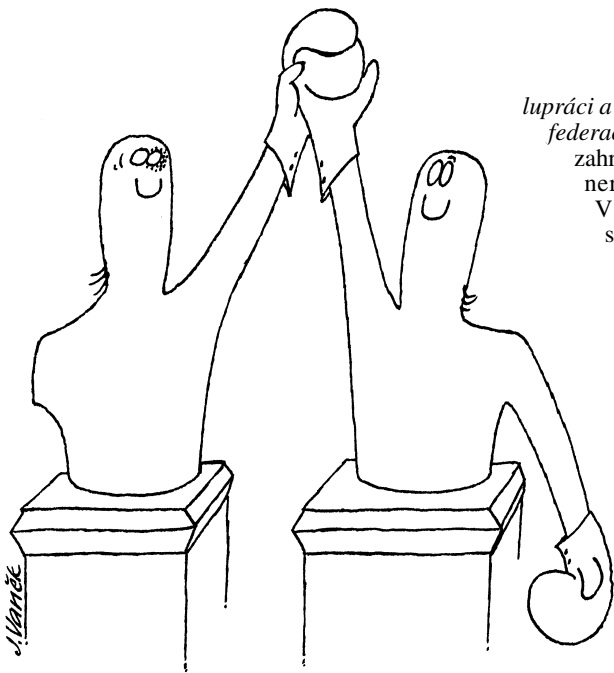
Obsahem tohoto konsenzu bylo přesvědčení, že v souvislosti s potřebou boje proti terorismu a s formováním protiteroristické koalice je třeba zintenzivnit vztahy s Ruskem. Praktickým způsobem se to projevilo na počátku prosince 2001. Ministerské zasedání NAC v Bruselu vydalo dne 6. prosince 2001 *Závěrečné komuniké*, které v bodě dva (týká se spolu s bodem tři nového formátu vztahů s Ruskem) obsahuje větu: „Rozhodli jsme se dát nový impuls a novou náplň našemu partnerství, s cílem vytvořit spolu s Ruskem novou Radu NATO – Rusko, abychom byli schopni nalézat a využívat příležitosti ke společným akcím, provádě-

ným ve formátu 20+2.“²⁾ Ministři členských zemí NATO tak rozhodli, že dosavadní formát *Stálé společné rady NATO – Rusko* (*Permanent Joint Council NATO – Russia – PJC*), označovaný jako 19+1, má být vytvořením nové *Rady NATO – Rusko* nahrazen formátem 20, a to nejpozději do příštího ministerského zasedání NAC, plánovaného na květen 2002 do Reykjavíku. *Závěrečné komuniké* dále vyjmenovává oblasti, jako např. boj proti terorismu, nešíření jaderných zbraní, kontrola exportu zbraní, oblast protiraketové obrany aj., v nichž zvýšená intenzita spolupráce představuje krok k nové úrovni partnerství NATO – Rusko. Současně ale ministři zemí NATO deklarovali, že Aliance si zachovává právo jednat nezávisle na Rusku, což znamená především tehdy, kdy společný postup nebude z jakéhokoli důvodu možný.

Návrhy, jež Aliance učinila Rusku v *Závěrečném komuniké*, byly ministrem zahraničních věcí Ivanovem formálně akceptovány o den později, tj. 7. prosince 2001 na zasedání PJC, která se v Bruselu sešla na úrovni ministrů zahraničních věcí členských zemí Aliance a Ruska. Do svého *Společného prohlášení* ministři převzali ze *Závěrečného komuniké* NAC jak doslovné znění části druhého bodu včetně výše uvedené věty o nové Radě, tak časový termín vzniku jejího organizačního mechanismu. Nová Rada měla být připravena k fungování nejpozději v květnu 2002, kdy si ministři naplánovali další schůzku PJC v islandském Reykjavíku.³⁾

20 namísto 19+1

Jakým způsobem chápat odlišnost těchto dvou formulí, jež jsou z matematického hlediska shodné? Jakým obsahem jsou naplněny? Je logické, že tyto otázky padly na tiskové konferenci bezprostředně po ministerském zasedání PJC, které o změně formátu vztahů NATO – Rusko rozhodlo.⁴⁾ Odpovídal na ně ruský ministr zahraničních věcí Igor Ivanov a následně generální tajemník NATO George Robertson. Ivanov vysvětlil rozdíl pomocí kladného a záporného tvaru slovesa „předpokládat“⁵⁾: vzo-

rec 19+1, uplatňovaný v rámci PJC, *nepředpokládá* nutnost přijímat rozhodnutí společně a *nepředpokládá* společnou odpovědnost za rozhodnutí, naopak vzorec 20 *předpokládá*, že každá ze zúčastněných stran se bude snažit co největší měrou přispět ke společnému rozhodnutí, které pak bude rovněž společně uskutečněno. Robertsonova odpověď byla podobná: hlavní rozdíl podle něj neměl být v tom, že schůzkám NATO – Rusko bude předsedat generální tajemník NATO a že Rusko bude sedět u kulatého stolu mezi Španělskem a Portugalskem, ale za klíčovou označil „*změnu atmosféry, změnu chemie*“⁶⁾ vzájemných vztahů.

Ivanov i Robertson hovořili o stejné věci, totiž o přístupu jedné strany ke druhé, o jejich postavení v rámci vzájemných vztahů, o ochotě dohodnout se. Nahlíženo touto optikou, jeví se zřetelně kladný posun formálního postavení Ruska v rámci jednání s NATO, protože už nebude onou „jedničkou“ stojící proti „devatenáctce“, ale bude „jedničkou“, jež je součástí „dvacítky“. Toto zlepšení postavení Ruska, a také deklarace nalezení společného zájmu, je podstatou oné „*chemie*“, o níž hovořil Robertson. Naznačuje se tu, že Rusko je důležitý partner, že se s ním počítá v jednání o závažných (nejen) bezpečnostních otázkách, jejichž vyřešení je ve společném zájmu. Fakt, že se jednající strany nakonec nemusí shodnout ani dohodnout a mohou jednat separátně, je vedlejší.

Nelze si nevšimnout, že podobná *změna atmosféry a chemie* se odehrála před prvním rozšířením Aliance v roce 1997. Shodu lze nalézt dokonce i v měsících, kdy se jednotlivé události odehrály, to ale do značné míry souvisí s organizačním rytmem NATO – v prosinci 1996 rozhodlo ministerské zasedání NAC o zahájení jednání s Ruskem o dokumentu, který by upravoval vzájemné vztahy a částečně vyšel vstříc ruským požadavkům, v květnu 1997 byl text dokumentu (*Ustavující akt o vzájemných vztazích, spo-*

lupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací) parafován ruským ministrem zahraničních věcí Primakovem a generálním tajemníkem Solanou. V prosinci 2001 rozhodlo ministerské zasedání NAC o nahrazení PJC novým formátem „dvacítky“ a Rusko v rámci zasedání PJC s tímto návrhem souhlasilo, v květnu 2002 měl být plánovaný mechanismus připraven k fungování.

RADA NATO – Rusko

K jakému posunu tedy ve vztazích NATO – Rusko od teroristických útoků z 11. září došlo? První fáze změn byla završena dne 28. května 2002 v Římě, kde summit hlav států a vlád členských zemí Aliance

a Ruska vyhlásil v deklaraci nazvané „*Vztahy NATO – Rusko: Nová kvalita*“⁷⁾ vznik *Rady NATO – Rusko (Council NATO – Russia – CNR)*, která je vybudována na základech položených *Ustavujícím aktem* z května roku 1997 a „*nahrazuje Stálou společnou radu NATO – Rusko*“. Členové CNR budou jednat „*jako rovnoprávní partneři v oblastech společného zájmu*“ a rámec CNR jim bude poskytovat „*mechanismus pro konzultace, dosahování konsenzu, spolupráci, společné rozhodování a společné akce*“. Výslovně je v deklaraci uvedeno, že CNR bude fungovat „*na principu konsenzu*“ a „*nepřetržitého politického dialogu o bezpečnostních tématech s cílem včas identifikovat vznikající problémy, určovat vhodné společné přístupy k nim a provádět vhodné společné akce tam, kde je to vhodné*“.

Pozornost členové CNR zaměří na oblasti společného zájmu tak, jak byly definovány v Části III. *Zakládajícího aktu* z roku 1997, další oblasti mohou být přidány po vzájemné dohodě. Zvýšení intenzity spolupráce se má podle květnové deklarace z Říma týkat především:

- boje proti terorismu,
- zvládání krizí (včetně vytvoření koncepce pro společné mírové operace NATO – Rusko),
- nešíření zbraní hromadného ničení včetně jejich nosičů,
- kontroly zbrojení a opatření k budování důvěry,
- taktické raketové obrany,
- vyhledávání a záchrany na moři,
- vojenské spolupráce a obranné reformy (včetně prozkoumání možnosti vytvoření společného vojenského výcvikového střediska NATO – Rusko, které by poskytovalo přípravu na mise, jejichž úkolem bude zvládnutí bezpečnostních výzev 21. století),
- civilní ochrany,
- identifikace možností společně čelit novým hrozbám a výzvám.

Základní organizační struktura CNR je shodná se strukturou PJC (schůzky na úrov-

VZTAHY A PROBLÉMY

ni MZV a MO dvakrát ročně, na úrovni velvyslanců jedenkrát měsíčně) a stejně jako dříve se mají pod záštitou (nyní už) CNR scházet náčelníci vojenských štábů členských států dvakrát ročně a vojenští zástupci jedenkrát měsíčně.

Předsednictvím v CNR je pověřen generální tajemník NATO, který se tak už nebude o funkci dělit v triumvirátu s jedním zástupcem členské země NATO a zástupcem Ruska.

Naprostou novým orgánem je *Přípravný výbor (Preparatory Committee)*, jenž se bude scházet na úrovni aliančního *Politického výboru*⁸⁾ za účasti ruského zástupce. Jeho úkolem bude, jak už vyplývá z názvu, připravovat schůzky CNR. Za tímto účelem se bude scházet dvakrát měsíčně a v případě nutnosti i častěji.

Rusko a evropská bezpečnostní architektura v předvečer druhého rozšíření NATO

Svěží vzduch, který nová Rada vnese do atmosféry vztahů NATO – Rusko, bude důležitou okolností, ovlivňující druhou vlnu rozšiřování NATO. V listopadu 2002 se bude v Praze na summitu hlav států a vlád členských zemí Aliance rozhodovat, kolik zemí z devítičlenné kandidátské skupiny obdrží pozvání ke vstupu do NATO. K čekatelům na členství patří i státy, které byly součástí zaniklého Sovětského svazu a žijí v nich početné ruské národnostní menšiny.⁹⁾ Ve slovníku ruské zahraniční politiky je tato oblast označena jako „*blízké zahraničí*“ a práva a postavení občanů ruské národnostní menšiny jsou trvale v hledáčku zájmu ruských politiků. Aliance by navíc poprvé (odhlédneme-li od Kaliningradské oblasti) získala společnou hranici s Ruskem.

Rusko vytrvale kritizuje NATO jako pozůstatek studené války a nepřestává se ptát, proti komu je tato bezpečnostní aliance namířena, což ale není důvod, aby se schovalo za oponu nespolečné spolupráce a izolace, protože to není ani dost dobře možné. Odpovědí ruské diplomacie je multipolární koncept, jehož některé aspekty jsou ale přinejmenším problematické.

V deklaraci „*Vztahy NATO – Rusko: Nová kvalita*“ z 28. května 2002 se Rusku dostalo uznání důležitosti především v boji proti terorismu a na něj navazující spolupráci. Při posuzování významu tohoto kroku a míry vlivu Ruska na rozhodování Aliance je třeba mít na paměti, že nenastal konec NATO, jak by se mohlo zdát z některých komentářů týkajících se zásahu USA v Afghánistánu. *Závěrečné komuniké*¹⁰⁾ ministerského zasedání NAC v Reykjavíku, konaného 14. května 2002, ve svém článku pět identifikuje slabé místo aliančních ozbrojených sil, když říká: „*NATO musí mít ozbrojené síly, které se mohou rychle přemístit na kterékoli místo podle aktuální potřeby, které budou schopny operovat bez ohledu na vzdálenost a čas a které budou schopny splnit určené úkoly. To bude vyžadovat ustavení nové a vyvážené*

struktury aliančních sil, disponujících mimo jiné prostředky strategické podpory jednotek a moderními údernými prostředky...". Ministři obrany členských států NATO jsou v této záležitosti pověřeni úkolem předložit příslušná doporučení listopadovému summitu hlav států a vlád členských zemí v Praze.

Jak bude fungovat mechanismus Rady NATO – Rusko a jak se naplní představy, s nimiž jednotliví členové do nového formátu „dvacítky“ vstoupili, uvidíme v nejbližší budoucnosti. Co se týká obav z vlivu Ruska na akceschopnost a rozhodování NATO – při podrobném studiu příslušných dokumentů je zřejmé, že v mechanismu CNR žádné „ruské“ veto obsaženo není. Spíše je třeba mít na paměti obsah výše zmíněného článku pět *Závěrečného komuniké* NAC z Reykjavíku, v němž členské státy identifikují hrozbu pro akceschopnost NATO v novém bezpečnostním prostředí ne vně, ale uvnitř Aliance.

Členové NATO si uvědomují, že efektivní boj proti terorismu vyžaduje nejen intenzivnější spolupráci s Ruskem, ale především vnitřní přípravu a změny v rámci aliančních struktur. Protože tím, co ohrožuje schopnost NATO účinně reagovat na nové bezpečnostní hrozby, není formálně „silnější“ ruský hlas v CNR, ale nedostatečná vybavenost aliančních ozbrojených sil prostředky nutnými k úspěšnému zvládnutí operací mimo alianční území (tzv. zásahy *out of area*).

○

davidkonecky@hotmail.com

¹⁾ Pavel Máša. Blair: *Rusové jsou spojenci*. Lidové noviny. 20. 11. 2001. Ročník: 14, s. 11.

²⁾ *Final Communiqué*. Viz <<http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-158e.htm>>

³⁾ NATO-Russia Joint Statement issued on the Occasion of the Meeting of the Permanent Joint Council at the Level of Foreign Ministers in Brussels on 7 December 2001. Viz <<http://www.nato.int/docu/pr/2001/p011207e.htm>>

⁴⁾ Remarks by the Secretary General of NATO, Lord Robertson, at the Joint Press Conference with the Foreign Minister of Russia, Mr. Igor Ivanov, the Foreign Minister of Belgium, Mr. Luis Michel. Viz <<http://www.nato.int/docu/speech/2001/s011207b.htm>>

⁵⁾ Angl. „presuppose“.

⁶⁾ Angl. „a change of atmosphere, a change of chemistry“.

⁷⁾ NATO-Russia Relations: A New Quality. viz <<http://www.nato.int/docu/basicxt/b020528e.htm>> Text této deklarace byl spolu s textem *Jednacího řádu* (Rules of Procedure) a Pracovním programem pro rok 2002 (Work Programme for the NATO-Russia Council for 2002) schválen na ministerském zasedání PJC dne 14. května 2002 v Reykjavíku. Podrobnosti: Press Statement. Viz <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p020514e.htm>>

⁸⁾ Poradní výbor NAC v politických věcech.

⁹⁾ Procentní zastoupení ruské národnostní menšiny v celkové populaci: Estonsko – 29 %, Lotyšsko – 33 %. Viz Honzák, František, Pečenka, Marek. *Státy a jejich představitelé*. Libri. Praha 1999. Čtvrté vydání.

¹⁰⁾ Final Communiqué: viz <<http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-059e.htm>>

Doplňovací volby do Kongresu v listopadu 2002

RENÉ SKUČEK

Do doplňovacích voleb do Kongresu Spojených států zbývá ještě řada měsíců. Z listopadových voleb vzejde 435 nových členů Sněmovny reprezentantů, jedna třetina senátorů a řada volených zástupců lidu v místní a státní správě. Již nyní se lze zamyslet nad významem pro budoucnost administrativy prezidenta George W. Bushe. Historická analýza výsledků doplňovacích voleb do Kongresu naznačuje pravděpodobný úspěch Demokratické strany. Takový vývoj by jistě měl vážné důsledky pro celkovou úspěšnost prezidentovy politické agendy.

Republikánská strana – mateřská strana prezidenta Bushe – až do jara loňského roku držela mírnou převahu v obou komorách zákonodárního sboru. V květnu 2001 došlo k obratu, když senátor za Vermont James M. Jeffords oznámil své rozhodnutí opustit Republikánskou stranu a nadále působit jako nezávislý senátor. Poměr sil v Senátu se vlivem Jeffordsova rozhodnutí posunul na úroveň 50–49 ve prospěch Demokratické strany. Zisk jediného nového mandátu v doplňovacích volbách tak může vrátit kontrolu nad horní sněmovnou republikánům. Síly v horní komoře by v takovém případě byly vyrovnány díky hlasu viceprezidenta Dicka Cheneyho.¹⁾ Pozornost si zaslouží senátní volební souboj například na Floridě, kde se utkají guvernér Jeb Bush s Janet Renovou, nebo v Jižní Karolíně, kde volební souboj svedou Elizabeth Doleová a Erskine Bowles.

Vyrovnané je rozložení sil také ve Sněmovně reprezentantů, v níž republikáni mají 222 mandátů a demokraté 211 mandátů. Dva poslanci jsou nezávislí. Demokratické straně k získání většiny ve Sněmovně stačí vyhrát v doplňovacích volbách alespoň šest nových mandátů. Takový výsledek voleb by s přihlédnutím k možnému udržení těsné většiny v Senátu umožnil Demokratické straně znovu ovládnout obě komory zákonodárního sboru. Kontrola nad Sněmovnou reprezentantů má přitom zásadní význam s přihlédnutím k jejím ústavním pravomocem (např. přerozdělovat a schvalovat federální finanční prostředky, regulovat obchod Spojených států se zahraničím nebo hlasovat o impeachmentu) i mimoústavním kompetencím, například vést mimořádné vyšetřování.

Boj o znovuzvolení v listopadových volbách se teoreticky vztahuje na všech 435 členů Sněmovny reprezentantů, jejichž mandát je ústavou omezen dvěma lety. Většina volebních okrsků (podle odhadů až 80 procent) se však v lidovém hlasování tra-

dičně přiklání k jedné ze dvou velkých stran, jejíž kandidát zde dlouhodobě získává více než 55 procent hlasů.²⁾ Demokraté a republikáni proto svedou skutečný souboj o mandáty v přibližně třiceti „pohyblivých“ okrscích s proměnlivými volebními preferencemi. Demokrati tedy od získání většiny ve Sněmovně dělí vítězství v alespoň dvou třetinách těchto pohyblivých okrsků (tj. 15 + 6 mandátů ze třiceti).

Historické průzkumy skutečně dokazují, že favorizované strany v doplňovacích volbách mohou získat až tři čtvrtiny pohyblivých okrsků (např. úspěch republikánů v roce 1994).³⁾ Výzkumy veřejného mínění před letošními volbami nicméně vypovídají o rovnoměrném rozdělení preferencí voličů, což může vyústit ve shodné rozdělení mandátů z pohyblivých okrsků mezi obě strany. Demokratická strana proto zdaleka nemá vyhráno.

Doplňovací volby do Kongresu: stručný historický přehled

Na základě historického rozboru výsledků doplňovacích voleb do Kongresu od 20. let minulého století lze nicméně konstatovat, že demokraté mají statisticky větší šanci uspět v letošních volbách než republikáni.

Období ohraničené lety 1920 až 1948 se vyznačovalo stabilitou většinového systému, v němž tatáž politická strana ovládala úřad prezidenta i většinu v zákonodárném sboru. Výsledky hlasování v doplňovacích volbách v letech 1948 až 1992 však vždy shodně rozdělily vliv stran mezi Bílý dům a Kongres. Kontrola jedné strany nad oběma větvemi vlády se krátce objevila pouze mezi lety 1964 až 1966 (Johnsonova administrativa), 1992 až 1994 (Clintonova administrativa) a od roku 2000, kdy Republikánská strana ovládá úřad prezidenta a zároveň většinu mandátů ve Sněmovně reprezentantů.

Štěpení preferencí voličů mezi obě velké strany se významnou měrou projevuje prá-

vě v prvních doplňovacích volbách do Kongresu po zvolení nového prezidenta:

- Dwight Eisenhower (r) byl zvolen prezidentem v roce 1952. Republikáni nicméně v doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1954 nezískali jediný nový mandát. Demokraté získali dva nové mandáty v Senátu a 19 ve Sněmovně reprezentantů.

- V roce 1964 vyhrál prezidentské volby Lyndon B. Johnson (d). V doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1966 však uspěli republikáni (4 nové mandáty v Senátu, 47 ve Sněmovně), zatímco demokraté žádný nový mandát nezískali.

- V doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1970 po vítězství republikánského kandidáta Richarda M. Nixona v prezidentských volbách v roce 1968 si demokraté „přilepšili“ o 12 nových mandátů ve Sněmovně reprezentantů, zatímco republikáni získali dvě nová křesla v Senátu.

- V prezidentských volbách v roce 1976 získal úřad prezidenta Jimmy Carter (d). Vítězem doplňovacích voleb do Kongresu o dva roky později se stala Republikánská strana (3 nové mandáty v Senátu a 15 ve Sněmovně reprezentantů). Demokraté nové mandáty nezískali.

- Ronald Reagan (r) získal úřad prezidenta v roce 1980. V doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1982 však úspěchu dosáhli demokraté se ziskem 26 nových mandátů ve Sněmovně reprezentantů. Republikánská strana získala jeden nový mandát v Senátu.

- Podobná situace se opakovala po vítězství George Bushe (r) v prezidentských volbách v roce 1988. Republikánská strana v doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1990 nezískala žádný nový mandát. Demokratická strana si připsala jeden nový mandát v Senátu a 9 ve Sněmovně reprezentantů.

- V doplňovacích volbách do Kongresu v roce 1994 získala Republikánská strana poprvé od roku 1952 převahu v zákonodárném sboru (8 nových mandátů v Senátu a 52 ve Sněmovně reprezentantů). Demokratická strana, jejíž kandidát Bill Clinton vyhrál prezidentské volby v roce 1992, nové mandáty nezískala.

Přesné důvody, jež vedou voliče k rozdělení moci politických stran mezi Bílý dům a Kongres, nebyly dosud plně vysvětleny. Na základě rozboru uvedených výsledků

však můžeme nastolit pravidlo, že v prvních doplňovacích volbách do Kongresu po zvolení nového prezidenta získává většinu nových mandátů opoziční strana. Ztrátu mandátů prezidentovy strany v Kongresu v doplňovacích volbách lze proto považovat za korekci výsledků předcházejících prezidentských voleb.⁴⁾

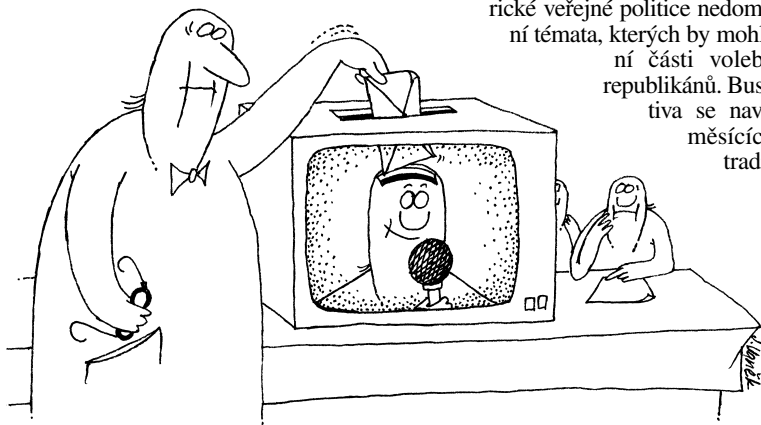
Toto pravidlo se přitom týká především Sněmovny reprezentantů: opoziční strana v doplňovacích volbách získává v průměru 26 nových mandátů, přičemž nejnižší čistý nárůst v posledních padesáti letech činil devět nových mandátů. Právě tento jednoduchý výpočet je pro Demokratickou stranu, již od většiny ve Sněmovně dělí zmíněných šest hlasů, znamením vysoké pravděpodobnosti volebního úspěchu.

Volby 2002 z perspektivy možného zvrácení historického trendu

Historický trend však bude v letošním roce velmi pravděpodobně zvrácen, a to především vlivem dlouhodobě vysoké popularity prezidenta George W. Bushe.⁵⁾ Postup administrativy v bezpečnostní oblasti, konzervativní kroky v hospodářské politice i osobní prestiž prezidenta umožnily konsolidaci tradičních voličů Republikánské strany. Volby patrně přilákají i větší počet voličů než obvykle díky těsnému výsledku prezidentských voleb v roce 2000. Stratégové Republikánské strany se proto soustředí hlavně na získání nestálých voličů umírněným přístupem ke klíčovým tématům.⁶⁾

Prezident Bush se proto ve svých postojích v posledních měsících stranicky polarizuje v řadě oblastí veřejné politiky s cílem podpořit kandidáty Republikánské strany v listopadových volbách a získat přízeň sponzorů.⁷⁾ Objeví se rovněž ve volebních klopech republikánských kandidátů a v tištěných materiálech řady dalších kandidátů do Sněmovny reprezentantů nebo úřadu guvernéra. V této souvislosti je možné položit si otázku, zda nejsme svědky oživení tradičního konceptu přenosu vlivu popularity prezidenta na úspěch jeho spolustraníků ve volbách do Kongresu (tzv. *coattail effect*, neboli v doslovném překladu „držení se za šosy u fraku“).

Zřejmou nevýhodou Demokratické strany před letošními volbami je skutečnost, že americké veřejné politice nedominují kontroverzní témata, kterých by mohla využít k získání části volebních preferencí republikánů. Bushova administrativa se navíc v posledních

měsících soustředí na tradiční témata demokratů – například ve vztahu k daním, systému sociálního zabezpečení, zdravotní péči a vzdělání – s úmyslem získat hlasy ne-

závislých voličů a části tradiční volební základny Demokratické strany.⁸⁾

Od měsíců, jež nás dělí od listopadových voleb, lze proto očekávat všeobecnou politickou polarizaci v rovinách Republikánská strana – Demokratická strana a prezident – Senát. Například vůdce demokratické většiny Thomas A. Daschle se snaží určovat program jednání v Senátu tak, aby jednotlivá témata byla pro administrativu konfliktní. Z této perspektivy lze do jisté míry chápat i iniciativu demokratů v Kongresu zaměřenou na vyšetření okolností pádu energetické společnosti Enron Corp. nebo tlak na zahájení nezávislého vyšetřování ve věci informací o možných únosech dopravních letadel, jež měl Bílý dům k dispozici před teroristickými útoky z loňského září.

Závěr

Volby do Sněmovny reprezentantů obecně poskytují lepší obraz rozložení volebních preferencí voličů než volby do jedné třetiny Senátu. Navzdory stávající vysoké míře podpory prezidenta se však voliči nakonec mohou odklonit od podpory Republikánské strany a hlasovat pro kandidáty, kteří by ve Sněmovně lépe vyvažovali její politický vliv.

Úspěšná implementace politického programu administrativy – a tedy i znovuzvolení George W. Bushe v roce 2004 – do značné míry závisí na aktivní spolupráci s Kongresem. Bílý dům by se v případě ztráty spřízněné většiny ve Sněmovně reprezentantů velmi pravděpodobně dostal do defenzivy nejen při vyjednávání o uvolnění dalších finančních a materiálních prostředků pro účely boje proti terorismu, ale i v rámci okruhu dalších politických témat, ke kterým se postupně začíná vracet pozornost Američanů.

rene-skucek@yahoo.fr

¹⁾ Viceprezident v souladu s ústavou předsedá Senátu a jeho hlas rozhoduje v případech nerozhodného hlasování.

²⁾ Gant, Michael M. & Luttbeg, Norman R.: *American Electoral Behavior: 1952–1988*. F. E. Peacock Publishers, inc., Itasca, Illinois, 1991, s. 156.

³⁾ Barone, Michael: „Sizing up the 2002 Races“, in: U.S. News & World Report, 13. května 2002, s. 35.

⁴⁾ Spitzer, Robert J.: *President and Congress: Executive Hegemony at the Crossroad of American Government*. McGraw-Hill Inc., New York 1993, s. 279.

⁵⁾ Stabilitní veřejná podpora odráží především tradiční chápání role prezidenta jako vůdce země s nadstraníckými zájmy, koordinujícího obrannou politiku v době stávajícího či možného ohrožení bezpečnosti Spojených států.

⁶⁾ Milbank, Dana: „Parties Promise Season of ‚Aggressive‘ Campaigns“, in: *The Washington Post*, 3. května 2002, s. A10.

⁷⁾ Milbank, Dana: „With Right Backing Bush, GOP Tries to Woo Center“, in: *The Washington Post*, 11. května 2002, s. A06.

⁸⁾ Dunham, Richard S. & Walczak, Lee: „Bush Starts Falling Back to Earth“, in: *Business Week*, 29. dubna 2002, s. 47.

Turecko

na prahu Evropské unie: Evropská unie na prahu změny

RADOMÍR
KARLÍK

Evropská integrace se od počátku rozvíjí jako projekt pacifikace regionu, jehož mocenské přetížení se ve 20. století ventilovalo dvěma světovými válkami. Rostoucí provázanost západoevropského prostoru prakticky vyloučila možnost, že by se státy uchýlily k válce jako prostředku řešení vzájemných sporů. V tom je třeba vidět její úspěch.

Smyslem sblížování evropských států se tak stal samotný jeho proces, a nikoli cílování do konkrétní představy evropské jednoty. V poslední době se však přístup k evropské integraci posouvá do kvalitativně jiné roviny a hledá se odpověď na otázku po konečné podobě sjednocené Evropy. Evropa pojatá jako proces ustoupila Evropě nahliženému jako cílový stav.

Současné trendy evropské integrace – rozšiřování a prohlubování – vykazují znaky obou pojetí Evropy. Setrvačnost dynamického pojetí má výrazný vliv na vytváření obrazu Evropy jako cílového stavu. Myšlenka vytvořit co nejširší prostor míru a stability se potýká s otázkou, co ještě je přípustné pro konstrukci Evropy. Je vstup současných třinácti kandidátských států a příslib integrace pro státy Balkánu konstruktivní pro Evropu jako životaschopný celek? Existují konečné hranice Evropy, nebo se bude integrace ubírat ve směru kantovské představy světové federace univerzálního míru?

V kontextu těchto úvah je zcela klíčové postavení Turecka. Rovnoprávné členství této země v Evropské unii (či naopak její setrvávání na prahu integračních struktur) podstatně změnil charakter evropské finality.

Na cestu integrace se Západem přivedly Turecko strategické zájmy Spojených států na počátku studené války.¹⁾ Trumanova doktrína „zadržování komunismu“ z roku 1947 měla prostřednictvím hospodářské pomoci Turecku a Řecku zajistit západní orientaci jižní periferie evropského kontinentu. Podobné pohnutky, ale širší záběr, měl Marshallův plán a z něj vycházející Program evropské obnovy. Turecko se zapojilo do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci, která měla za úkol program realizovat a která se stala prvním testem evropského integračního potenciálu. Vstup do Severoatlantické aliance v roce 1952 zemi ještě těsněji svázal se západním pólem studenovělečného světového řádu.

Turecko chápalo svou účast na poválečném dění v Evropě jako politicky prestižní. K západním hodnotám se přihlásilo již kulturní revolucí vedenou zakladatelem moderního tureckého státu Mustafou Kemalem (Atatürkem) na počátku 20. let. Jeho přínaležitost k Západu nyní dále ospravedlňovaly jak strategické zájmy studenovělečné supervelmoci, tak napojení na odpovídající evropské hospodářské struktury.

Účast Turecka na projektu Schumanova plánu, který se realizoval v mezistupních hospodářské integrace (ESUO, EURATOM, EHS) a dospěl do podoby dnešní EU, se ukázala komplikovanější. Podepsáním asociační dohody v září 1963 se Turecko připojilo k integračnímu procesu Evropského hospodářského společenství (EHS). Vlastnímu vstupu do EHS mělo předcházet vytvoření celní unie a harmonizace tureckých právních předpisů v hospodářské oblasti s právem Společenství. V roce 1987 země požádala o plné členství.

Hodnocení turecké žádosti ze strany evropských institucí však probíhalo již ve změnách podmínek na přelomu let 1989–1990. Ukončení studenovělečného napětí otevřelo projektu evropské integrace nové politické a geografické horizonty. Ačkoli evropské státy uznaly oprávněnost turecké žádosti, jejich pozornost se zaměřila na otázku dokončení celní unie s Tureckem; otázka vstupu zůstala nezodpovězena.

Vytvoření celní unie k poslednímu dni roku 1995 zemi nikterak nepřiblížilo ke statutu plného členství v evropských integračních strukturách. Naopak, politické důrazy vzniklé Evropské unie (EU) postavily rovnoprávné turecké účasti nové překážky. Když se na lucemburském summitu v červnu 1997 EU otevřela zemím střední a východní Evropy a Turecku přisoudila postavení vně kandidátské skupiny, dosáhla turecká frustrace vrcholu.²⁾ Evropská strategie pro Turecko přijatá na summitu v Car-

diffu v červnu 1998 omezila agendu euro-tureckých vztahů na dotažení dřívějších projektů (celní unie, harmonizace hospodářských předpisů). Tím ostře kontrastovala s progresivní předvstupní strategií pro státy SVE. Přehodnocení proevropské orientace země předešel helsinský summit v prosinci 1999, na němž bylo Turecko začleněno do skupiny kandidátských zemí.

Turecko má ve skupině kandidátů zvláštní postavení, neboť pro členství v EU je kvalifikují (a diskvalifikují) zcela specifické skutečnosti.³⁾ To vysvětluje i původní, lucemburské vydělení země z posvěcené skupiny uchazečů o vstup.

Z pohledu ekonomických kritérií jsou spíše než problémy makroekonomické rovnováhy (především vysoká míra inflace) podstatná strukturální specifika tureckého hospodářství. Ke standardu tržní ekonomiky směřuje zemi fungující celní unie; naopak silný státní intervencionismus je hlavní překážkou působení tržních sil.

Široká přítomnost státu v hospodářství je přitom charakteristická pro moderní dějiny země. Když ve 20. letech minulého století vznikala na troskách osmanské říše Turecká republika, stál před jejími zakladateli problém, jak transformovat feudální hospodářství k obrazu evropských průmyslových center. Vytváření průmyslové základny tak probíhalo programově pod státní správou, a tomu odpovídal i její výsledný profil. Územní rozptýlení podniků a jejich zaměření na primární odvětví průmyslu odrážely zájem státní byrokracie na podpoře sociální stability (rovnoměrné zaměstnanosti) a hospodářské soběstačnosti mladé republiky. Tyto strukturální rysy spolu se silnou rolí státu přezívají v tureckém hospodářství dodnes a výrazně zemi vymezují vzhledem k jejím evropským partnerům.

Napojení na evropský hospodářský prostor prostřednictvím celní unie je pro Turecko určitou výhodou. Proto, když se spe-

kuluje o přináležitosti země k integrované Evropě, zmiňují se zpravidla politická kritéria – a to jak vnitřní situace, tak vnější vztahy Turecka.

Ve vnitřní politice země hraje významnou roli armáda, a to jako strážce demokratického a sekulárního zřízení. Standardní hodnoty západního světa jsou tak jistě nestandardním politickým postavením armádní byrokracie. Civilní moc vojenských velitelů se v minulosti zřetelně projevila v politických krizích, kdy v letech 1960 a 1980 došlo vojenským převratem ke svržení demokraticky zvolených vlád a v letech 1971 a 1997 vlády samy odstoupily pod hrozbou ze strany armády. Vždy existovaly obavy, že hrozí bezprostřední ohrožení západní orientace turecké společnosti. Tento vojenský intervencionismus není samozvaný, role armády se těší široké společenské podpoře. Tu naopak postrádají politické strany. Permanentní přítomnost armády v zákulisí státní politiky brání politickým stranám jasně se ideově profilovat a jejich nečitelnost jim bere podporu voličů. Nebezpečí ohrožení sekulární společnosti je sledováno především v působení islamistických stran (v r. 1998 byla zakázána Strana prosperity expremiéra N. Erbakana).

Politický život v zemi tak spadá z podstatné části pod vojenskou režii a legitimita politických stran je trpěna do té míry, pokud strany sledují pragmatickou politiku bez nápadných (a potenciálně nebezpečných) ideových prvků.

Dalším problémem vnitřní politiky Turecka je postavení kurdské menšiny žijící převážně v jihovýchodní části země. Agresivita kurdských ambicí na sebeurčení pramení z nenaplněných představ o autonomním kurdském státu z období rozpadu osmanské říše po první světové válce. Vznik Turecké republiky, která část kurdské diaspory pohltila, pohřbil představu o autonomním Kurdistanu. Do čela kurdského osvobozenického boje se v 80. letech postavila vojensko-politická Strana kurdských pracujících (PKK). Napjatá situace na jihovýchodě země si v roce 1987 vyžádala vyhlášení výjimečného stavu v oblasti; místní správa získala pravomoci výrazně omezit základní práva a svobody Kurdů. K vyhrcození situace došlo v první polovině 90. let, kdy se konflikt rozšířil i do dalších oblastí Turecka a kurdské útoky zasáhly taktéž cíle v západní Evropě (především v Německu). Zatčení předáka PKK Abdullaha Öcalana v roce 1999 kurdský separatismus znatelně ochromilo.

Kurdům není přiznáno postavení národnostní menšiny. Snahy o přívětivější přístup k jazykovým a kulturním právům Kurdů jsou souzeny jako přitakání separatistickým ambicím. To, co se v rámci západoevropských hodnot jeví jako problém lidských práv, považuje turecký stát za otázku své vlastní integrity.

Zmíněné problémy vnitřní politiky Turecka ukazují, do jaké míry se země vzdaluje západoevropským standardům. Hodnoty

svobody projevu a práv jednotlivce zřetelně kontrastují s nosnými principy turecké společnosti.

Žádný z kandidátských států EU není geopoliticky vytížen v takovém rozsahu a různorodosti, jako je právě Turecko.⁴⁾ Vnější vztahy země se upínají k regionům Balkánu, Černého moře, Zakavkazska, Blízkého východu a Středomoří. Přitom většina těchto oblastí je výrazně konfliktních a do sporů je zataženo mnohdy i samotné Turecko.

Dvě události roku 1991 se staly přelomovými pro poststudenoválečný vývoj turecké zahraniční politiky. Válka v Perském zálivu a rozpad Sovětského svazu změnilu podobu tureckého blízkého zahraničí.

Rozpadem SSSR vznikly u východních hranic Turecka tři nástupnické státy. Jejich neklidné hledání vlastní identity uvrhlo zakavkazský region do nestability. Arménie a Ázerbájdžán se brzy po svém vzniku dostaly do sporu o oblast Náhorního Karabachu; stabilitu Gruzie narušila občanská válka. Vliv Turecka v oblasti se opírá o kulturně-jazykovou spřízněnost s ázerbájdžánským etnikem, aktivnějšímu protežování Ázerbájdžánu však brání stále ještě silné ruské zájmy a vliv regionálně mocného Íránu. Turecko-íránské soupeření o vliv je zřetelnější ještě dále na východ, v postsovětských státech Střední Asie. Myšlenka panturkické solidarity přenášející do oblasti model sekulární společnosti se střetává s dozvuky íránské islámské revoluce. Působení kulturních vzorců však není podloženo výraznější ekonomickou účastí, a tak se rivalitě Turecka a Íránu nedostává vyhraněnější podoby. Zároveň se v oblasti Střední Asie obnovuje vliv Ruska.

Vedle Íránu má Turecko na jihu společnou hranici s dalšími dvěma významnými státy Blízkého východu – Irákem a Sýrií. Napjaté postavení Iráku v současné mezinárodní politice představuje pro Turecko zásadní problém. Již válka v Perském zálivu v roce 1991 postavila Turecko před nové výzvy, a to především v podobě zviditelnění kurdské otázky. Porážka Iráku koalicí vedenou Spojenými státy v únoru 1991 aktivovala iráckou kurdskou menšinu žijící na severu území k povstání proti režimu Saddáma Husajna. Potlačení rebelie vládními silami vedlo k masivnímu exodu Kurdů k íránským a tureckým hranicím. Pro Turecko kritická situace byla vyřešena ustavením mezinárodně strážené zóny na severu Iráku a následným návratem kurdských uprchlíků do takto zabezpečené oblasti. Americko-britská vojenská patronace nad severní zónou iráckého území potlačila vliv centrální vlády. Bagdádem uvalená hospodářská blokáda odkázala sever k ekonomické závislosti na sousedních zemích. Přestože Husajnov režim nevykonává plnou politickou a bezpečnostní kontrolu nad severem Iráku, udržuje alespoň základní integritu země. Narušení statu quo svržení současného iráckého režimu může vést k obnovení kurdských ambicí, a to se zá-

sadními bezpečnostními důsledky pro Turecko.⁵⁾ Proto se zahraniční politika současné americké administrativy, snažící se o přerýsování mezinárodních vztahů podle osy zla, setkává v Ankaře s nepochopením.

Postoj Evropské unie je v irácké otázce solidární se zájmy Turecka. Zdrženlivý přístup k razantnímu nakládání s iráckým režimem odpovídá jejímu zájmu na subjektivní bezpečnosti potenciálního člena.

Napětí ve vztazích se Sýrií pramení hned z několika skutečností. Když mezi dvěma světovými válkami spadala Sýrie jako mandátní území Společnosti národů pod francouzskou správou, část jejího území (provincie Hatay) byla připojena k Turecku. Iredentistické nároky vůči Turecku do dnes poznamenávají vzájemné vztahy. Spor s Izraelem o oblast Golanských výšin staví Sýrii na opačnou stranu barikády vůči Turecku, které s židovským státem úspěšně rozvíjí strategické partnerství. Konfliktní je taktéž otázka kontroly vodních zdrojů v oblasti. Jde zejména o turecký projekt výstavby přehrad na anatolském horním toku řeky Eufrat, pomocí něhož by země mohla kontrolovat dolní tok na syrském území. Sýrie považuje realizaci takových vodních staveb za politickou kartu, kterou může Turecko hrát ve svůj prospěch při řešení jiných sporných otázek. Naopak Ankara obviňuje Damašek z podpory kurdského separatismu.

Samostatnou kapitolou turecké zahraniční politiky jsou vztahy s Řeckem. Ačkoli jsou obě země členy Severoatlantické aliance, nejsou jejich vztahy bezkonfliktní. Nejzřetelnější spory se vedou v otázce Kypru, od roku 1974 rozděleného na řeckou a tureckou část. Kyperský problém však není jediným jablkem sváru v řecko-tureckých vztazích. Napětí existuje taktéž v otázce teritoriálních práv a zájmů v Egejském moři. Jde především o právo těžby surovin (ropy) na problematicky vymezených kontinentálních šelfech a o kontrolu vzdušného prostoru nad mořem.

Posuny v mezinárodních vztazích na počátku 90. let znamenaly pro Turecko proměnu jeho blízkého zahraničí. Obnovené či zcela nové výzvy stavějí před Turecko úkol sledovat mocenskou politiku adekvátní jeho strategickému postavení v oblasti. Orientace turecké zahraniční politiky na oblast Střední Asie a Blízkého východu tak představuje alternativu k úsilí o plný přístup k evropským integračním strukturám.

Zvláštností struktury hospodářství, odlišné hodnoty vnitřní politiky a asijské úběžníky zahraničních a bezpečnostních vztahů významně vymezují Turecko vzhledem k evropskému modelu. Co potom ale zemi kvalifikuje jako kandidáta členství v integrované Evropě?

Jak již bylo uvedeno, prvotní impulsy evropské integrace se zrodily ze snahy o stabilní mírové uspořádání regionu. Rozšiřování Evropské unie započaté v polovině 90. let je ospravedlňováno stejnými argu-

menty, totiž jako rozšiřování území stability. Taktéž kandidátské země chápou své budoucí členství v evropských integračních strukturách jako pojistku svého stabilního vývoje. Stabilizační tlaky vyvolané členstvím Turecka v jednotné Evropě mají vést k restrukturalizaci ekonomiky země, k zajištění sekulárního vývoje společnosti bez nutnosti armádních intervencí (a tedy k proměně celkového společenského klimatu), k emancipaci kurdské menšiny, k evropsky orientované zahraniční politice a přenesení řecko-tureckých vztahů na platformu evropské vnitřní politiky.

Pohnutky rozšiřování území stability však v poslední době narážejí na nový trend chápat integrovanou Evropu jako cílový stav. Otázky po evropských hodnotách, konečných hranicích Evropy a jejích strategických zájmech mohou vést k prozření, že balík třinácti kandidátských států je až příliš velké sousto. Ve vztahu k Turecku nabývájí takové otázky zásadního obsahu. Je evropský duch schopen pojmut vedle islámských mešit v metropolitních kontinentu taktéž celý muslimský národ? Jsou s myšlenkou evropské konfederace či federace slučitelné kemalistické ideály státnosti, na nichž spočívá moderní turecká identita? Je Evropa politicky a bezpečnostně připravena spravovat své společné hranice se státy jako Sýrie a Irák?

Posun ve vnímání reality není jednostranný. Také v Turecku se začínají ozývat hlasy volající po přehodnocení prointegrační politiky.⁵⁾ Zdá se, že turecká identita má slibnější perspektivu v rámci asijského prostoru. Přináležet k západním integračním strukturám ztrácí v Turecku svou politickou prestiž.

Reálnost Evropy překračující Bospor a Dardanely závisí na vymezení konečné podoby sjednoceného kontinentu. Osud Turecka jako kandidátské země se bude odvíjet podle scénáře, ve kterém mírotvorné poselství integrace pomalu ustupuje evropskému pragmatismu.

○

radomir.karlik@seznam.cz

¹⁾ Calis, Saban: Turkey's integration with Europe: initial phases reconsidered. Perceptions June – August 2000, str. 44–62.

²⁾ Eralp, Atilla: Turkey in the enlargement process: from Luxembourg to Helsinki. Perceptions June – August 2000, str. 17–32.

³⁾ Cooper, Malcom: The legacy of Atatürk: Turkish political structures and policy-making. International Affairs 78 (2002), str. 115–128.

⁴⁾ Ergüvenç, Şadi: Turkey's strategic importance in military dimension: a regional balance holder. In: Turkey at the threshold of the 21st century. Global encounters and/vs regional alternatives. Ed. Mustafa Aydın, International Relations Foundations, Ankara 1998.

⁵⁾ Western outpost. Turkey and the War. The Economist, 13. říjen 2001, str. 34–35.

⁶⁾ Aydinli, Ersel, Dov Waxman: A dream become nightmare? Turkey's entry into the European Union. Current History, November 2001, str. 381–388.

USA

versus

RADEK TOMÁŠ

Mezinárodní trestní soud

„Spojené státy americké dnes připojují svůj podpis pod Smlouvu o Mezinárodním trestním soudu z Říma z roku 1998. Svým podpisem se přidáváme k více než 130 zemím světa, jež smlouvu do stanoveného data 31. prosince 2000 podepsaly. Činíme tak, abychom zdůraznili a znovu potvrdili svou silnou podporu mezinárodní zodpovědnosti a spravedlivému potrestání pachatelů genocidy, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Činíme tak i proto, že se chceme i nadále účastnit formování Mezinárodního trestního soudu jako nástroje výkonu nestranné a účinné spravedlnosti v budoucnu.“

Těmito slovy doprovodil dne 31. 12. 2000 prezident Clinton podpis Smlouvy o Mezinárodním trestním soudu (MTS). Jako další důvody, proč USA přistupují k této smlouvě, uvedl tradici, vyjádřenou například rolí USA v norimberských procesech nebo americkým úsilím o vytvoření mezinárodních soudů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, a vůli pokračovat v této tradici „morálního vůdcovství“.¹⁾

Dne 6. května 2002 však USA oznámily, že od Smlouvy o MTS, která mezitím po splnění podmínky alespoň šedesáti ratifikací vstoupila v platnost, odstoupí a úřadující Bushova vláda označí Clintonův podpis pod touto smlouvou za velkou chybu. Navíc prostřednictvím Ministerstva zahraničních věcí prohlásila, že s MTS nebude spolupracovat. Co vedlo Spojené státy k tak zásadnímu obratu?

Úsilí o vznik MTS

Zkušenosti USA s konflikty na Balkáně a ve Rwandě přiměly v první polovině 90. let Američany k podpoře vzniku Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (1993) a Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu (1994). Hlavním americkým argumentem pro vznik těchto dvou soudů bylo, že zločiny genocidy, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny páchané při konfliktech na Balkáně a ve Rwandě byly vážnou hrozbou mezinárodní bezpečnosti a stabilitě.

Mnoho zemí zpočátku pochybovalo, že Rada bezpečnosti OSN bude schopna dohodnout se na ustavení mezinárodního soudu pro bývalou Jugoslávii, a pokud ano, že se skutečně podaří dostat obviněné před soud. Nakonec však Rada bezpečnosti vytvoření prvního mezinárodního trestního soudu od dob norimberských a tokijských procesů schválila jednomyslně a postupně se začaly dostavovat úspěchy i při zatýkání a souzení obviněných.

Ustavení dalšího mezinárodního soudu – pro Rwandu – pak přimělo politiky v různých zemích světa uvažovat o vytvoření stálého mezinárodního soudu, jenž by odstranil nutnost složitými jednáními zřizovat soudy ad hoc pro každý jednotlivý konflikt. Spojené státy, které rozhodující měrou přispěly k prosazení vzniku obou výše zmíněných soudů, myšlenku na stálý mezinárodní soud jednoznačně podporovaly. Vyjednávání o zřízení takového soudu započala na začátku roku 1995 na půdě OSN. Do čela skupiny amerických vyjednávačů byl jmenován David J. Scheffer, velvyslanec se zvláštním posláním pro záležitost válečných zločinů. Prezident Clinton pak v září roku 1997 v projevu k Valnému shromáždění OSN vyzval k ustavení soudu do konce 20. století. V létě roku 1998 se v Římě konala Konference OSN o zřízení Mezinárodního trestního soudu, která 17. července přijala konečný text Smlouvy o MTS.²⁾

Doktrína nepostradatelnosti

Od samého počátku jednání o MTS vycházeli Američané z přesvědčení, že jejich politická, diplomatická a budoucí finanční podpora úsilí o vytvoření MTS spolu s tradicí „morálního vůdcovství“ činí z USA stát, bez něhož se ustavení a fungování MTS neobejde.³⁾ Toto přesvědčení se samozřejmě odráželo i v jejich vyjednávacích postojích, které byly podřízeny nikoliv snaze dosáhnout s ostatními státy shody ohledně textu smlouvy, ale ochraně a prosazování amerických národních zájmů.⁴⁾ Tyto zájmy však nebyly ve všech případech shodné se zájmy jiných států.

Hlavní rozdíly spočívaly zejména v rozsahu jurisdikce MTS, roli Rady bezpečnosti OSN v jeho práci a míře samostatnosti jeho prokurátora.

Zprv se Američané snažili prosadit, aby budoucí trestní soud měl jurisdikci nad zločiny genocidy, zločiny proti lidskosti

a válečnými zločiny, zatímco většina ostatních zemí usilovala o to, aby MTS měl jurisdikci i v případech zločinů agrese.

Zadruhé USA prosazovaly, aby prokurátor MTS mohl zahájit vyšetřování pouze na základě předchozího oznámení některého ze členských států smlouvy nebo Rady bezpečnosti o podezření ze spáchání některého z výše uvedených zločinů. Většina ostatních států ale prosazovala, aby prokurátor MTS mohl zahajovat vyšetřování samostatně.

Třetím požadavkem USA bylo, aby občané státu, který Smlouvu o MTS neratifikoval, mohli být tímto soudem stíháni pouze po předchozím souhlasu vlády svého státu. Američané však zároveň prosazovali, aby případný nesouhlas nějakého státu se stíháním vlastních občanů mohl být nahrazen usnesením Rady bezpečnosti OSN. Některé státy ale navrhovaly, aby se jurisdikce MTS vztahovala i na občany zemí, jež Smlouvu o MTS nepodepíší.

Začtvrté Spojené státy prosazovaly pojetí MTS jako soudu založeného výhradně na Smlouvě o MTS, který nebude součástí struktury OSN, a bude proto financován pouze členskými státy Smlouvy o MTS, nikoliv OSN. Některé státy a nevládní organizace naopak prosazovaly, aby byl soud placen z prostředků OSN a stal se její součástí. Posledním tvrdě prosazovaným požadavkem bylo, aby se MTS nezabýval lidskými právy a nestal se politickým fórem, na němž by slovy D. J. Scheffera „byly zpochybňovány [vojenské] akce zodpovědných vlád vyšetřováním a stíháním jejich ozbrojených sil“.⁵⁾

Dojem nepostradatelnosti a přesvědčení, že ostatní země budou stát o podpis USA pod Smlouvou o MTS do té míry, že Američanům nakonec ve všem ustoupí, nutil americké vyjednavce, aby neústupně trvali na výše uvedených požadavcích, jež vycházely

ze zájmů, které Spojené státy považovaly za životně důležité. Co ze svých požadavků tedy USA dokázaly do závěrečného znění smlouvy prosadit?

Dosažené kompromisy

Pravděpodobně nejvýznamnějšího úspěchu se americkým vyjednavcům podařilo dosáhnout v oblasti rozsahu jurisdikce MTS. Článek 5, odstavec 1 Smlouvy o MTS sice stanovuje, že soud má jurisdikci nad zločiny genocidy, zločiny proti lidskosti, válečnými zločiny a zločiny agrese, avšak další články smlouvy definují pouze genocidu (čl. 6), zločiny proti lidskosti (čl. 7) a válečné zločiny (čl. 8). Pokud jde o agrese, článek 5, odstavec 2 říká, že: „Soud začne vykonávat jurisdikci nad zločiny agrese, jakmile bude přijata definice v souladu s články 121 a 123.“ Tyto dva články pak zajišťují, že je v podstatě nemožné, aby Spojeným státům byla vnucena taková budoucí definice agrese, jež by pro ně byla nepřijatelná. Článek 123 stanovuje, že konference o případných dodatcích ke Smlouvě o MTS bude svolána až za sedm let od vstupu smlouvy v platnost. Článek 121 stanovuje, že před uplynutím této doby není možné žádné návrhy dodatků předkládat, a určuje potřebné kvorum pro přijímání dodatků: dodatky mohou být přijímány dvoutřetinovou většinou členských států a stávají se závaznými pro všechny členské země, jsou-li ratifikovány alespoň sedmi osminami z nich. To se ale netýká případných dodatků upravujících definice zločinů, nad nimiž má MTS jurisdikci.

Dodatky k článkům 5, 6, 7 a 8 jsou sice přijímány i ratifikovány stejnými kvory, ale článek 121, odstavec 5 smlouvy výslovně uvádí, že dodatky k těmto čtyřem článkům budou závazné jenom pro ty členské státy, které je ratifikovaly, a MTS nebude vykonávat jurisdikci v oblasti zločinů definovaných případnými dodatky nad státními příslušníky či územím státu, jenž takový dodatek neratifikoval.

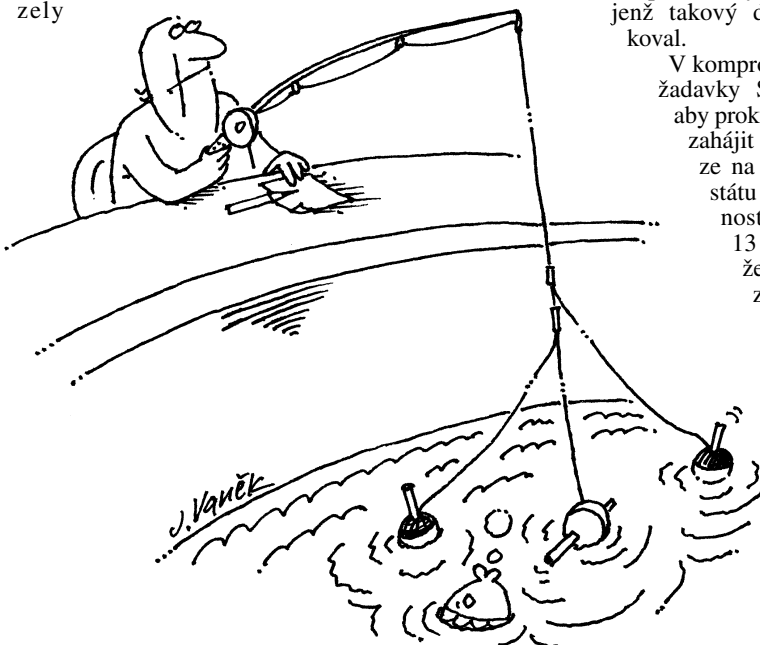
V kompromis vyústily požadavky Spojených států, aby prokurátor MTS mohl zahájit vyšetřování pouze na návrh členského státu či Rady bezpečnosti OSN. Článek 13 sice stanovuje, že prokurátor může zahájit vyšetřování na základě návrhu členského státu nebo Rady bezpečnosti, zároveň mu však ponechává možnost samostatně a zahajovat vyšetřování na

základě jemu dostupných informací nezávisle na vůli členských zemí či Rady bezpečnosti.

Američtí vyjednavci vždy prezentovali samostatně jednajícího prokurátora MTS jako potenciální hrozbu svým národním zájmům, avšak tato „hrozba“ je do značné míry eliminována tzv. principem komplementarity, který byl do Smlouvy o MTS na návrh Američanů zakomponován. Tento princip, zakotvený zejména v článcích 17 a 18 Smlouvy o MTS, stanovuje zásadu, že MTS i jeho prokurátor se mohou zabývat pouze takovými případy spadajícími pod jurisdikci MTS, které nejsou či v minulosti nebyly vyšetřovány nebo souzeny vyšetřovacími orgány a soudy států, jejichž jurisdikci podléhají. Pokud je stát ochoten a schopen vyšetřovat činy, jež zamýšlí vyšetřovat prokurátor MTS, prokurátor je povinen mu vyšetřování těchto činů na jeho žádost přenechat.⁶⁾ Byl-li již nějaký případ státem vyšetřován a orgány tohoto státu činné v trestním řízení se rozhodly podezřelé osoby obvinění zprostit, má MTS povinnost případ odmítnout.⁷⁾

Částečně dokázali američtí vyjednavci prosadit svůj třetí požadavek. Zásadou Smlouvy o MTS je, že soud může vykonávat jurisdikci nad členskými státy smlouvy⁸⁾ nebo nad státy, jež sice Smlouvu o MTS nepodepsaly a neratifikovaly, ale zaslaly soudu deklaraci, jíž přijímají jeho jurisdikci pro konkrétní případ podezření ze spáchání zločinu, který je MTS oprávněn vyšetřovat a soudit v případech členských zemí Smlouvy o MTS.⁹⁾ Upřesňující podmínky jsou definovány v článku 12, jenž stanovuje, že MTS má jurisdikci v případech, kdy je osoba ze zločinu obviněná státním příslušníkem členského státu Smlouvy o MTS nebo státu, jenž v daném případě přijal jurisdikci MTS, ale zároveň také v případech, kdy je čin spáchán na území takových států, případně na palubě v těchto státech registrovaných lodí či letadel, bez ohledu na to, jakého občanství je osoba podezřívána ze spáchání tohoto činu. Zpřesňující podmínky článku 12 se však vztahují pouze na případy, v nichž bylo vyšetřování zahájeno buď na návrh členského státu Smlouvy o MTS, nebo prokurátorem MTS na základě jeho vlastních informací. Nemusejí být splněny, dala-li MTS podnět k zahájení vyšetřování Rada bezpečnosti OSN.¹⁰⁾ Tě pak článek 16 uděluje další důležitou pravomoc – svou rezolucí pozastavit již zahájené vyšetřování a zabránit zahájení vyšetřování jakéhokoliv případu na dobu 12 měsíců, a to i opakovaně.

Američanům se v zásadě podařilo prosadit i čtvrtý požadavek – co nejvolnější napojení na OSN. V preambuli Smlouvy o MTS se sice říká, že členské země smlouvy jsou odhodlány ustavit soud, který bude „spjat se systémem Organizace spojených národů“, avšak hned článek 2 stanovuje, že „vztah mezi soudem a Organizací spojených národů bude vymezen dohodou schválenou Shromážděním členských států smlouvy a poté uzavřenou předsedou sou-

VZTAHY A PROBLÉMY

du". V době vzniku tohoto článku je tedy vztah mezi MTS a OSN spíše jednosměrný, a to od Rady bezpečnosti OSN směrem k MTS: Rada bezpečnosti má právo navrhovat prokurátorovi MTS zahájení vyšetřování, a dokonce i vetovat započetí nebo pokračování vyšetřování.

Pokud jde o financování činnosti MTS a s ním souvisejících orgánů, je napojení soudu na OSN taktéž poměrně volné. Článek 115 pouze stanovuje, že jedním ze zdrojů financí pro MTS budou příspěvky schválené Valným shromážděním OSN zejména ve vztahu k nákladům vzniklým v souvislosti s případy předanými MTS Radou bezpečnosti. Hlavním finančním zdrojem MTS ale pravděpodobně budou příspěvky členských států smlouvy, které budou placeny na základě podobných pravidel, jaká se používají pro příspěvky států do rozpočtu OSN. Pomocným zdrojem příjmů mohou podle článku 116 být i dobrovolné příspěvky od vlád, mezinárodních organizací, jednotlivců a firem nebo jiných právnických osob.

Smlouva o MTS více méně úplně odpovídá i poslednímu požadavku amerických vyjednávačů a nezakládá důvod k obavám, že by se MTS někdy stal jakýmsi politickým fórem namířeným proti USA. O lidských právech se v ní hovoří pouze v souvislosti s kvalifikací kandidátů na soudce MTS, kteří by podle článku 36 měli být kompetentní v různých oblastech mezinárodního práva, jako například v oblasti humanitárního práva nebo lidských práv, a v souvislosti se získáváním důkazního materiálu, jenž by dle článku 69, odstavce 7 neměl být získáván porušováním mezinárodně uznávaných lidských práv.

Vezme-li se s výše uvedenými fakty v úvahu ještě skutečnost, že Smlouva o MTS obsahuje poměrně rozsáhlé možnosti členských i nečlenských států odmítnout spolupráci s MTS v případě, že by například poskytnutí informací ze strany státu podle názoru tohoto státu ohrozilo jeho národní bezpečnost,¹¹⁾ lze dojít k závěru, že v Římě dohodnutý text Smlouvy o MTS byl pro USA přinejmenším přijatelným kompromisem, neboť obsahuje většinu záruk, které skupina amerických vyjednávačů vedená D. J. Schefferem prosazovala. Míra právní rigidity Smlouvy o MTS, daná vysokými kvory pro přijímání dodatků, zároveň Spojeným státům zaručovala, že text smlouvy nebude moci být měněn žádnou nahodilou koalicí protiamericky naladěných členských států. Z těchto důvodů tedy prezident Clinton svůj podpis ke smlouvě v posledním možný den připojil.

MTS versus Kongres

Prezident Clinton si však zároveň uvědomoval, že v Senátu, který podle americké ústavy ratifikuje vládou dojednané mezinárodní smlouvy, existuje mnoho odpůrců Smlouvy o MTS, a že pravděpodobnost její ratifikace za jeho funkční období je tedy velmi nízká. Proto v projevu k podpisu smlouvy svému nástupci výslovně doporučil, aby

smlouvu Senátu k ratifikaci nepředkládal, dokud nebudou Spojeným státům učiněny další ústupky.¹²⁾

Nejdůležitějším ústupkem, který senátoři požadovali a Clintonova vláda prosazovala, bylo, aby američtí vojáci účastníci se vojenských akcí po celém světě nepodléhali jurisdikci MTS. Tomu byl na překážku článek 12, odstavec 2 Smlouvy o MTS, který soudu uděluje jurisdikci i nad zločiny spáchanými na území členského státu smlouvy státními příslušníky jakéhokoliv státu. To by mohlo znamenat, že pokud by se příslušníci amerických ozbrojených sil dopustili závažných trestných činů spadajících pod jurisdikci MTS na území členského státu Smlouvy o MTS, mohli by být vystaveni trestnímu stíhání před MTS ještě předtím, než by USA smlouvu ratifikovaly. Obava z tohoto článku vyvolala doslova vlnu hysterie ve Sněmovně reprezentantů, která přišla s návrhem Zákona o ochraně amerických vojáků (H.R. 4654). Tento návrh zákona měl zakázat jakoukoliv spolupráci USA s MTS a vojenskou pomoc kterékoliv zemi, jež Smlouvu o MTS ratifikuje (s výjimkou zemí NATO), požadovat na Radě bezpečnosti OSN, aby udělovala imunitu americkým vojákům účastnícím se mezinárodních misí, uložit prezidentovi USA, aby v Radě bezpečnosti prosazoval udělení trvalé imunity chránící americké vojáky před trestním stíháním ze strany MTS, a hlava 8 tohoto návrhu zákona by dokonce zmocňovala prezidenta USA, aby použil veškeré dostupné prostředky, tedy i vojenské, k osvobození amerických vojáků uvězněných či držených ve vazbě MTS.

Clintonova vláda s tímto návrhem ostře nesouhlasila a přesvědčovala výbory Sněmovny reprezentantů, že tento návrh je zbytečný, poněvadž většinu v něm udělovaných pravomocí již stejně má a přijetí návrhu by neopravitelně poškodilo vztahy USA s ostatními státy. S cílem dosáhnout absolutní ochrany amerických vojáků před stíháním ze strany MTS se však Clintonova vláda plně ztotožnila.¹³⁾

Myšlenka na ratifikaci Smlouvy o MTS se tak čím dál zřetelněji stávala pouhým snem, a Clintonovi vyjednávači se tedy začali zaměřovat spíše na alternativu budoucí spolupráce USA s MTS jako nečlenské země až do získání požadovaných ústupků.¹⁴⁾ Po nástupu republikána Bushe do Bílého domu však padla i tato alternativa, a když na jaře tohoto roku překročil počet ratifikací Smlouvy o MTS šedesátka a smlouva vstoupila v platnost, bylo definitivně jasné, že vynětí amerických vojáků a jejich činů z jurisdikce MTS nebude dosaženo. Bushova vláda zareagovala tak, jak již dříve naznačovala, a od Smlouvy o MTS odstoupila a spolupráci se soudem s konečnou platností zavrhl.

Neklidné soužití

Z celé americké anabáze s MTS vyplývá, že květnové rozhodnutí USA odstoupit od

Smlouvy o MTS nebylo náhlým a nepromyšleným krokem, nýbrž výsledkem dlouhodobého procesu, jenž započal už za Clintonova prezidentství a byl způsoben neústupně prosazovanými požadavky na extrémní ústupky, zejména pak požadavkem na stoprocentní a mnohonásobně právně zajištěné vynětí amerických ozbrojených sil a jejich činů z jurisdikce MTS a dosahu jeho prokurátora.

Tento americký krok se nepochybně dotkne i samotného MTS, jelikož může oslabit schopnost soudu efektivně vyšetřovat a soudit a schopnost členských zemí Smlouvy o MTS účinně vykonávat vynesené rozsudky. Na druhou stranu lze předpokládat, že efektivita MTS nebude americkým bojkotem oslabována obecně, ale jen v některých případech. Dá se totiž usuzovat, že USA nebudou mařit vyšetřování osob, jako je Slobodan Milošević nebo Saddám Husajn, a souzení zločinů podobných těm, jež byly spáchány za války na Balkáně nebo během konfliktu ve Rwandě. Tuhý odpor ze strany USA lze naopak očekávat v případech, v nichž budou na straně obviněných figurovat američtí vojáci či politici. Až budoucnost ukáže, jestli někdy američtí politici budou schopni připustit, že i americké ozbrojené síly a ti, kteří jim velí, se mohou dopustit zločinů spadajících pod jurisdikci nového mezinárodního soudu. Než tak učiní, bude soužití nové soudní instance a jediné zbývající supervelmoci těžko moci být poklidné.

radektomas@hotmail.com

¹⁾ President Clinton: Statement on Signature of the International Criminal Court Treaty, Washington, D. C., December 31, 2000, s. 1. Na Internetu k dispozici na <http://www.state.gov/www/global/swci/pagecourt.html>.

²⁾ Na Internetu k dispozici na <http://www.un.org/law/icc/statute/rome.htm>.

³⁾ D. J. Scheffer: Statement before the Congressional Human Rights Caucus, Washington, D.C., September 15, 2000. Na Internetu k dispozici na <http://www.state.gov/www/global/swci/pagecourt.html>.

⁴⁾ D. J. Scheffer: Address before the Washington Institute for Near East Policy, Washington, D.C., May 21, 1998, s. 5. Na Internetu k dispozici na <http://www.state.gov/www/global/swci/pagecourt.html>.

⁵⁾ Tamtéž, s. 6.

⁶⁾ Článek 18 Smlouvy o MTS.

⁷⁾ Článek 17 Smlouvy o MTS. Výjimkou je případ, kdy orgány státu činné v trestním řízení takové rozhodnutí učinily s úmyslem zabránit trestnímu stíhání dané osoby před MTS.

⁸⁾ Článek 4, odstavec 2 Smlouvy o MTS.

⁹⁾ Článek 12 Smlouvy o MTS.

¹⁰⁾ Článek 13 Smlouvy o MTS.

¹¹⁾ Článek 93, odstavec 4, článek 72, 73 a další Smlouvy o MTS.

¹²⁾ President Clinton: Statement on Signature of the International Criminal Court Treaty, Washington, D.C., December 31, 2000, s. 1.

¹³⁾ D. J. Scheffer, Statement before the Congressional Human Rights Caucus, Washington, D.C., September 15, 2000, s. 4.

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 2.

Ekonomika USA: robustní a opět na vzestupu

JIRÍ FÁREK

Ekonomika Spojených států zaznamenala v poslední dekádě 20. století nebývalý rozmach a přesvědčivě demonstrovala postavení nejmohutnějšího hospodářského centra s více než pětina podílem na celosvětové produkci (viz tab. 1). V souvislosti s pozoruhodnými tempy produktivity práce a technologického pokroku v USA se zrodilo i označení „nová ekonomika“ jako výraz snahy pojmenovat poměrně dlouhou fázi hospodářského vzestupu s nízkou inflací a prakticky plnou zaměstnaností. Nebývale pozitivní vývoj v 90. letech byl na prahu 21. století vystřídán hospodářským útlumem, do něhož zasáhly i tragické události 11. září 2001. Navzdory chmurně laděným předpovědím ekonomů však rok 2002 opět přinesl nadějný obrát a naznačil překvapivé růstové trendy. Cílem tohoto příspěvku je nejprve stručně zrekapitulovat okolnosti hospodářského vývoje USA v osmdesátých a devadesátých letech, pokusit se o identifikaci dlouhodobě působících předností a faktorů americké konkurenceschopnosti a posléze se věnovat příčinám hospodářského útlumu v roce 2001 včetně implikací teroristického útoku z 11. září. Předmětem zájmu budou posléze vyhlídky opětovného návratu k růstové trajektorii v nadcházejících letech.

Příznivý vývoj ekonomiky USA byl „nastartován“ již v období 80. let, které neslo výraznou pečť republikánské administrativy Ronalda Reagana (1981–1988) a revolučních změn vznesených ekonomii strany nabídky (supply-side). K jejím principům se řadily: deregulace ekonomiky, podnikatelská svoboda, volný trh a omezení redistribuční funkce státního rozpočtu. Významná byla redukce daňové zátěže, která spolupůsobila v transformaci amerického hospodářství na nejvýkonnější ve světě. Zatímco v roce 1980 činila horní sazba federální důchodové daně 70 procent a daně ze zisku společností 48 procent, koncem funkčního období prezidenta Reagana to již bylo sníženo u nejvyšší příjmové kategorie na 28 procent a u daně ze zisku na 34 procenta.¹⁾ Současně došlo ke snížení inflace (ze 13 na méně než 4 procenta) a k vytvoření 19 milionů nových pracovních míst v letech 1982–1990. Posílena byla konkurenceschopnost i postavení USA ve světovém hospodářství, jakož i vojenská superiorita spojená s kolapsem komunistických režimů.

V roce 1990 dolehla na Spojené státy krátkodobá recese (devět měsíců) provázená hospodářským poklesem a zvýšenou nezaměstnaností. V příštím roce byl obnoven ekonomický růst a následovala nejdelší konjunktura ve druhé polovině 20. století. Po prezidentu G. Bushovi (1989–1992) přišla éra demokratů B. Clintona (1993–2000) a s ní i určitá modifika-

ce „reaganomiky“, založená na posílení pragmatických přístupů. Základní filosofie hospodářské politiky spočívala v akcentech na větší míru státního vlivu, aktivizaci redistribuční úlohy fiskální politiky, posílení progresivních změn v nabídkové sféře ekonomiky, aplikaci moderních technologií i v malém a středním podnikání, podporu vědy a výzkumu, přestavbu vzdělávacího a rekvalifikačního systému a celkový rozvoj lidského činitele a mobility pracovních sil. Pozitivními průvodními jevy makroekonomické povahy (viz tab. 2) byly nízká inflace, malá míra nezaměstnanosti a setrvalý růst produktivity práce z 1,4 procenta ročního průměru let 1972–1995 na 2,5 procenta v období 1995–2000.²⁾ Pozoruhodným rysem hospodářského vývoje byla schopnost vytvářet stále další pracovní příležitosti, odolnost vůči krizovým otřesům ve světě, soustavný příliv kapitálu ze zahraničí a příznivý vývoj státního rozpočtu s přebytkem koncem dekády.

S hospodářskou dynamikou USA v 90. letech souvisejí odkazy na tzv. novou ekonomiku. Její stoupenci mají za to, že v kontextu s globalizací světového hospodářství a s revolucí v informačních technologiích (IT) vstoupila ekonomika Spojených států do nové éry zvyšování produktivity práce a životní úrovně (viz tab. 3) při poměrně nízké inflaci a míře nezaměstnanosti. Klíčový aspekt nové ekonomiky je spatřován ve schopnosti rychle a účinně zavádět moderní technologie, využívat jejich potenciálů a zvyšovat efektivnost všech hospodářských aktivit, včetně firem „ekonomiky staré“. Do popředí vystupují jednak investice do informačních a komunikačních technologií a jednak flexibilita pracovních sil s pružnými přechody z dožívajících do vznikajících podniků a oborů.

Bez ohledu na diskuse o obsahu a relevantnosti kategorie nové ekonomiky lze formulovat poznatek, že v 90. letech se Spojené státy staly technologicky nejdynamičtější zemí při těsném propojení robustního tempa inovací s členitou sítí veřejných i soukromých institucí podporujících rapidní osvojování nových technologií v celém národním hospodářství. Například z padesáti největších světových firem podnikajících ve špičkových technologiích jich koncem dekády mělo 36 sídlo v USA, 9 v Japonsku a 4 v Evropě.³⁾ Rovněž tak podíl produkce IT na HDP ve druhé polovině 90. let ve výši 7 procent převyšoval obdobný ukazatel v Evropě, který činil přibližně 4 procenta. Úspěšný vývoj USA v průběhu 90. let, zejména pak ve druhé polovině dekády podnítil zájem o specifické přednosti amerického modelu. Mezi uváděnými faktory výkonnosti a konkurenceschopnosti jsou vesměs vyzdvihovány ty, které souvisejí s institucionálním

zázeminím, se zobchodňováním inovací a nových technologií v nových produktech a výrobních procesech, se silnou ochranou práv k duševnímu vlastnictví a s deregulací klíčových sektorů infrastruktury, což přispělo k prolomení monopolů a vytvoření kompetitivnějšího prostředí. USA zjevně uspěly v následujících aspektech.

Za prvé, těsné sepětí základního a aplikovaného výzkumu posilované úzkou spoluprací mezi akademickými centry a podnikatelskými subjekty. Běžné federální výdaje na základní výzkum představovaly ve fiskálním roce 1999–2000 závratných 85 mld. USD, neboli zhruba jedno procento HDP.⁴⁾ Samotný Internet vznikl původně jako projekt Ministerstva obrany USA. Za zmínku stojí i vlastnická práva univerzit k výsledkům federálně financovaného výzkumu, jakož i participace fakult na výzkumných aktivitách soukromého sektoru a možnost vlastnit patentová práva k vynálezům. Patenty dnes tvoří významný tok fondů do hlavních univerzit. Spojení pedagogického a výzkumného procesu je zjevně úspornější než financovat dvě samostatné skupiny institucí.

Za druhé, poměrně snadný přístup k tzv. rizikovému kapitálu (venture capital), který mohou získat kreativní firmy na financování rozvoje a komerčního uplatnění nových nápadů, inovací a technologií. Objem těchto rizikových fondů vzrostl z 3,5 mld. USD roku 1990 na 104 mld. v roce 2000.⁵⁾ Razantní vynořování stále nových firem je podporováno uvolněním administrativních bariér či průtahů. Studie OECD⁶⁾ z roku 2002 uvádí, že vstupní zaregistrování americké firmy trvá v průměru 7 pracovních dnů, avšak ve Francii 66 a v Německu dokonce 90 dnů. V podnicích, které v USA přežijí, dojde během dvou let ke zdvojnásobení stavu zaměstnanců, zatímco u jejich evropských protějšků se počet pracovních míst zvětší jen o 10–20 procent. Poměrně velká flexibilita trhu práce rozšiřuje adaptační prostor podnikatelské sféry a přispěla k tomu, že USA vytvořily v letech 1980–1998 asi 32 mil. pracovních příležitostí při poklesu nezaměstnanosti ze 7 na 5 procent. S tím kontrastují pouhé tři miliony nových pracovních míst v zemích EU, kde nezaměstnanost stoupla ze 6 na 10 procent.⁷⁾

Za třetí, harmonizovanější i liberálnější produktové, právní a pracovní standardy, podpořené jedním dominantním jazykem a jednou měnou. Zatímco transnacionální korporace operující v různých regionech v USA vystačí např. s jednou reklamní kampaní, jedním účetním standardem a s jedním oddělením právním, personálním, mzdovým apod., společnosti působící v evropských zemích to mají složitější, a tím i nákladnější. Kromě toho menší průměrná hustota obyvatelstva v USA umožňuje expanzivnější stavební rozvoj, vyšší produktivitu staveb „na zelené louce“ a s tím související nižší náklady, včetně ekologických. Proti vnitřní uniformitě USA stojí větší evropská diverzifikovanost, lapidárně vyjádřená titulkem „Společná měna, ale patnáct ekonomik“ v časopise Business Week.⁸⁾

Se vstupem do 21. století doznala ekonomika USA povážlivé trhliny a balancování na pokraji recese. Předcházelo tomu značné přeinvestování a hromadění zásob v sektoru vysokých

Tabulka č. 1

Světová ekonomická centra:

podíly na světovém HDP, obchodu a obyvatelstvu v roce 2001 (v %)

	USA	EU ¹⁾	Japonsko	Čína
Agregátní HDP	21,4	19,9	7,3	12,1
Export zboží a služeb	13,6	37,7	6,0	4,0
Obyvatelstvo	4,6	6,2	2,1	21,0

Poznámka¹⁾ 15 zemí Evropské unie

Pramen: World Economic Outlook. IMF, Washington, April 2002

Tabulka č. 2

Vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů USA

v období 1982–2002 (v %)

	Průměr 1982–1991	Průměr 1992–2001	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ¹⁾	2003 ²⁾
Růst HDP	2,9	3,4	3,6	4,4	4,3	4,1	4,1	1,2	2,3	3,4
Míra inflace spotřeb. ceny	3,7	2,7	2,9	2,3	1,5	2,2	3,4	2,8	1,4	2,4
Míra nezaměstnanosti	7,0	5,4	5,4	4,9	4,5	4,2	4,0	4,8	5,5	5,3

Poznámka¹⁾ Odhad mezinárodního měnového fondu. ²⁾Prognóza MMF

Prameny: World Economic Outlook. IMF, Washington, October 2001 a April 2002

Tabulka č. 3

Vybrané ekonomiky: průměrná roční tempa růstu HDP na obyvatele (v %) a veličina HDP na obyvatele (v USD)

	1950–1973	1973–1996	1996–2000	Rok 2000
USA	2,4	1,6	2,7	33 886
Kanada	2,9	1,5	2,9	27 783
Japonsko	8,0	2,5	1,7	24 931
SRN	5,0	1,8	1,7	24 931
Francie	4,0	1,5	2,3	24 032
Velká Británie	2,5	1,6	2,5	23 197

Prameny: World Economic Outlook Supporting Studies. IMF, Washington 2000; WEO, IMF, Washington, October 2001 a The Global Competitiveness Report 2001–2002. Harvard University World Economic Forum, Geneva 2002

technologií pod vidinou ziskového potenciálu a stálého růstu v odvětví IT, jakož i vznik „bubliny“ na akciovém trhu. Prudký růst cen aktiv přispěl k nadměrnému vypůjčování a následně i k zadlužování soukromého sektoru, především firem činných v internetové a telekomunikační infrastruktuře. V březnu 2001 došlo ke „splasknutí“ bubliny a k zahájení sestupné fáze ekonomické aktivity. Průvodními jevy byly pokles úrovně využití průmyslových kapacit (na 75 procent v září 2001), propad burzovních indexů a destrukce akciového majetku v řádu přes 5 bil. USD⁹⁾ a zúžení zdrojové základny pro rizikový kapitál a nové primární emise cenových papírů. V neposlední řadě lze zmínit i nejistotu, pokud jde o předvídání dalšího vývoje, umocněnou obavami z důsledků teroristického útoku na New York.

Události 11. září 2001 zasáhly do průběhu celkového hospodářského poklesu v USA. Kromě přímých ztrát na životech a majetku, které podle MMF¹⁰⁾ představovaly sumu 21,4 mld. USD (z toho 16,2 mld. připadlo na stavby, zařízení a software a 5,2 mld. na ostatní pojišťovací náklady), měly řadu nepřímých dopadů prostupujících ekonomiku různými převodními mechanismy v rámci komplexní sítě vzájemných vztahů v globalizovaném světovém hospodářství. Mnohé nelze dosud ani zmapovat a tím méně kvantifikovat. Lze však formulovat poznatek, že přes krátkodobé destruktivní účinky na hospodářské dění nezabránily přechodu k opětovnému oživení v první polovině roku 2002. Americká ekonomika se vzpamatovala rychleji, než se původně očekávalo. Ve 4. čtvrtletí 2001 vykázala růst 1,4 pro-

centa (revidovaný údaj z dřívějších 0,2 procenta¹¹⁾) a jsou příznaky dokonce razantnějšího vzestupu v USA než v ostatních velkých rozvinutých ekonomikách.

Projevem obtíží americké ekonomiky v roce 2001 bylo „standardní“ omezení investiční aktivity a růstová stagnace (nedošlo přitom k poklesu reálné hodnoty HDP), avšak ve srovnání s dřívějšími recesemi se objevují určité odlišnosti. K nim patří pozoruhodně odolná (i po 11. září) spotřebitelská poptávka a jen nepatrné zvýšení míry nezaměstnanosti, která sice do- stoupila koncem roku na 5,8 procenta, nicméně zůstala podstatně pod úrovní 10,8 procenta v období recese let 1981–1982. Za stabilizovanou úroveň celkové poptávky a maloobchodního obrátu stojí několik faktorů. Jedním z nich je celkový přírůstek majetku domácností, k němuž vedle růstu cen nemovitostí přispěl solidní vývoj reálných mezd v soukromém sektoru, jejichž průměrná výše stoupla v 90. letech zhruba o 14 procent oproti jenom 1,4 procenta v předcházející dekadě.¹²⁾ Pokles cen akciového trhu zasáhl zřejmě spíše institucionální investory než široké vrstvy obyvatelstva a ke stimulaci nákupů výrazně napomohlo účinné snižování úroků iniciované A. Greenspanem. Rychlá a razantní reakce šéfa Fedu (Federal Reserve Board – obdoba centrální banky) založená na promptním zhodnocení nebyvalého toku informací v reálném čase je nezdá se jako průlom v historii monetární politiky.

Podstatná pro postupné zvyšování dynamiky americké ekonomiky je setrvalost důvěry podnikatelů i spotřebitelů, která zjevně nebyla vážněji nahlodána. Z reakcí na 11. září lze usuzovat převahu pozitivního očekávání, vzestup úrovně důvěry ve veřejné instituce, jakož i posuny pohledů na úlohu vlády ve společnosti, včetně tolerance deficitu státního rozpočtu i přesuny ve výdajích. Přirozeně existují různá úskalí hladkého přechodu k prosperitě, mezi nimiž (již tradičně) figuruje chronický deficit běžného účtu platební bilance, jehož výše je pro rok 2002 prognózována na 465 mld. USD (z cca 420 mld. roku 2001).¹³⁾ Znamená to, že Spojené státy více dovezou, než vyvezou, takže rozdíl musí být kryt půjčkami a přílivem investičního kapitálu ze zahraničí. Zatím jsou tyto zdroje k dispozici a dolar si uchovává vysoký kurs. V letech 1991–2001 přišlo na americký kapitálový trh o 2,3 bil. USD více, než odplynulo, a suma přímých zahraničních investic v USA se zvětšila o 1,3 bil. USD.¹⁴⁾ Nechybějí ovšem hlasy poukazující na kritickou hladinu schodku a možnost vysychání toku kapitálu, což by mohlo vyvolat řetězovou reakci a ohrozit stabilitu dolaru.

Pro zdravý vývoj ekonomiky jsou důležité stabilita finančního sektoru a pozitivní expektace, pokud jde o vývoj cen akcií a ziskovost korporací. Zde se rýsují určité prvky nejistoty, pramenící ze slabosti či úzkých míst v soustavě účetních a auditorských standardů. Ty vyšly na světlo po nedávném kolapsu společnosti Enron, jenž zvýšil obavy, že finanční pozice dalších firem by se rovněž mohla ukázat slabší, než se předpokládá. Hodně záleží i na vývoji vnější geopolitické a hospodářské situace, jakož i na pohybech cen ropy, jejichž podstatnější zvýšení by cestu k razantnějšímu hospodářskému vzchopení Spojených států zkompli-

kovalo. Po krátkém zvednutí po 11. září však cena barelu klesala až na 19 USD koncem roku 2001 (navzdory snaze zemí OPEC zachovat rozpětí 22–28) a teprve po známkách oživení v USA se v první polovině 2002 ustálila (přes výkyv v dubnu) kolem 23 USD.

Ve chvíli dokončení tohoto textu (červen) je řada důvodů k optimistickému vnímání růstových perspektiv jak v letošním, tak i v příštím roce. Americká ekonomika je již venku z recese a i po 11. září prokázala pozoruhodnou neotřesitelnost a výkonnost. Cennou devizou byla uvážlivá politika Fedu, jakož i vliv balíku daňových úlev z června 2001, jenž přispěl k hospodářskému znovuoživení po teroristických útocích. Setrvala pevnou se jeví celková poptávka a index spotřebitelské důvěry dostoupil v květnu na nejvyšší úroveň od prosince 2000.¹⁵⁾ Obnovuje se růstová dynamika investic do progresivních odvětví (informační technologie, biotechnologie a vojenské obory) a produktivita práce stoupala od počátku roku 2001 dokonce rychleji než v předcházejících letech.¹⁶⁾ Zlepšují se zisky korporací a slibné trendy potvrzuje zrychlení růstu HDP v prvním čtvrtletí (na meziroční bázi o 5,6 %), což svědčí o realitě docílit letos zhruba dvojnásobného přírůstku oproti loňskému roku.

Za uvedenými trendy makroekonomických ukazatelů stojí v USA solidní mikroekonomické základy. Ty jsou pevně ukotvené v organizaci a strategiích korporací, v technologických dovednostech, v infrastruktuře, v institucích a v širokém spektru regulačních praktik, které konstituují podnikatelské prostředí, v němž národní firmy soutěží. Technologicko-inovační základna s flexibilitou pracovních sil a důvěryhodným finančním i právním systémem vytvářejí v USA mohutný potenciál prosperity a ekonomické životaschopnosti v rámci soudobých podmínek a uspořádání vztahů v globalizovaném světovém hospodářství.

○

¹⁾ Mundell, Robert A.: Lessons from International Financial Crises and Perspectives for the Future Global Financial Architecture. In: Perspectives, 2001, č. 41, s. 31.

²⁾ The Economist, October 20, 2001, s. 78.

³⁾ The Economist: Survey of the New Economy, September 13, 2000, s. 34.

⁴⁾ The Global Competitiveness Report 2000. Harvard University – World Economic Forum, Geneva 2000, s. 20.

⁵⁾ Business Week, August 27, 2001, s. 43.

⁶⁾ The Role of Policy and Institutions for Productivity and Firm Dynamics: Evidence from Micro and Industry Data. OECD working paper 329, 2002 (The Economist, May 25, 2002, s. 82).

⁷⁾ Turner, A.: Model Behaviour. World Link, May/June, 2001, s. 26.

⁸⁾ Business Week, December 31, 2001, s. 18.

⁹⁾ Business Week, August 27, 2001, s. 36.

¹⁰⁾ World Economic Outlook, IMF, Washington, December 2001, s. 16.

¹¹⁾ Business Week, March 18, 2002, s. 45.

¹²⁾ Business Week, April 1, 2002, s. 70.

¹³⁾ The Financial Times, May 31, 2002, s. 14.

¹⁴⁾ Business Week, April 1, 2002, s. 71.

¹⁵⁾ The Financial Times, June 1/June 2, 2002, s. 4.

¹⁶⁾ Business Week, June 10, 2002, s. 49.

Venezuela po puči

FRIEDRICH WELSCH,
NIKOLAUS WERZ

Za úsvitu, dne 14. dubna 2002, se prezident Hugo Chávez Frías navrátil zpět do své funkce, z níž byl právě před 48 hodinami odstaven v průběhu civilně-vojenského puče, a předstoupil před svůj lid jako očištěný politik. Ve svém projevu žádal o odpuštění chybných rozhodnutí a omylů v minulosti a zapojil do svého diskurzu slovíčka, na které u něj doposud nikdo nebyl zvyklý, např. usmířit, vyrovnat, napravit. Avšak již odpoledne téhož dne vyvstaly první pochybnosti o rylosti této proměny.

Jeho poděkování důstojníkům a vojákům z vojenské posádky Maracay, která je největší v zemi a jejíž loajalita rozhodujícím způsobem přispěla k tomu, aby přízrak přechodné plutokratické vlády vzal co nejdříve za své, obsahuje obvyklou sekvenci okřídlených frází a verbálních útoků. Mimo jiné tím zrelativizoval svou původní verzi výkladu celé události, která byla mnohem vhodnějším podkladem pro vznik legendy a podle níž ho do Miraflores (sídlo vlády) dosadil zpátky samotný lid. Nepřímo tím doznal, že za svůj trůn vděčí armádě. Stejně málo prospěšné bylo veřejné doporučení viceprezidenta Cabella, který téhož dne uvedl, že komu se zde nelíbí, ten si může odejít, kam chce.

V průběhu pondělní několikahodinové tiskové konference se prezident naopak přiznal ke svým omylům, poprosil o odpuštění manažery státní ropné společnosti, které předtím hrubým způsobem propustil v rámci televizního projevu, zdůraznil svou ochotu k dialogu, a dokonce slíbil, že při veřejných událostech nebude vystupovat ve válečné armádní uniformě.

Rozpolcenou osobnost Huga Cháveze je možné chápat jako reflexi rozpolcení venezuelského lidu, k jehož prohloubení svým diskurzem rozhodnou měrou přispěl. A zrovna tak rozpolcené jsou venezuelské vojenské síly. Obě hlavní opory jeho politického modelu, který byl původně inspirován Ceresolesovou (1999) postdemokratickou teorií a který byl později doplněn o Dietrichovy (1999, 2001) postkapitalistické a participační představy, modelu, v němž se Caudillova moc legitimuje z jeho přímého emocionálního vztahu k organizovanému lidu a v němž armáda přebírá klíčovou roli v rámci společenského a hospodářského vývoje, tak vykazují závažné trhliny.

Ještě 27. února ujišťoval ministr obrany Rangel o tom, že je státní převrat vyloučen, neboť armáda svorně stojí za Chávezovým projektem, a bez armády si nelze žádný puč představit (Rangel, 2002). Druhá polovina jeho ujištění si svou pravdivost zachovala, první polovina však byla dementována samotnými událostmi druhého dubnového týdne. Z průzkumů veřejného mínění zcela

zřejmě vyplývá, že Chávezova opora v lidu již byla v této době značně ochromena. Předběžná bilance tohoto dubnového týdne:

– Na věrnost armády k ústavě se nedá příliš spoléhat: Staronový legitimní státní prezident – ale rovněž i nelegitimní prezident prozatímní – vděčí, popř. vděčil za svůj úřad právě armádě.

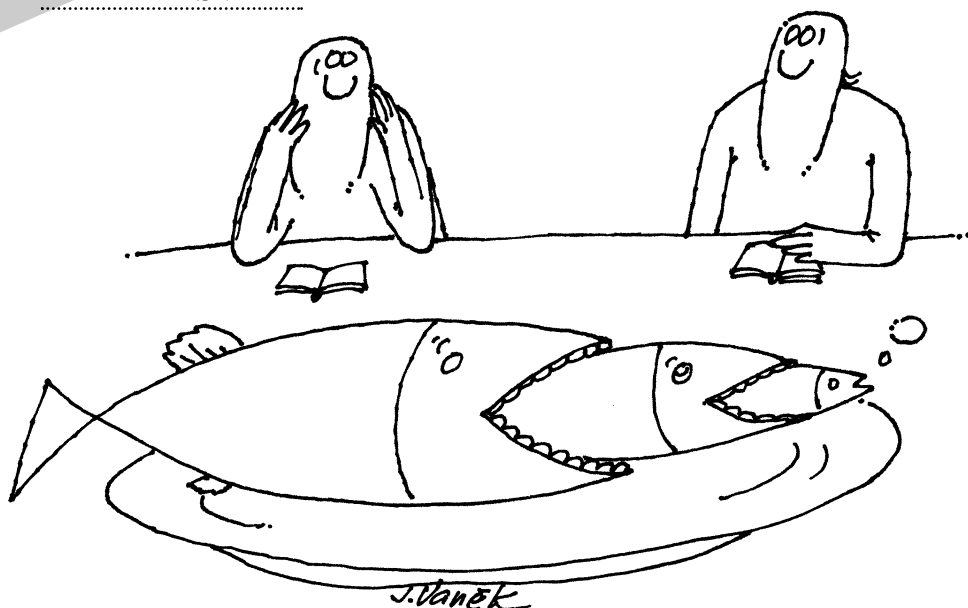
– Vnitřní hodnota identity v termínu „lid“ se vytratila. Dnes nikdo nemůže říci: „My jsme lid.“ Ani masy oddané Chávezovi, ani masy, které proti Chávezovi bojují, a rovněž ani ty masy, které stojí mezi oběma těmito frontami. Toto dilema identity je zvláště zřetelné v Chávezově diskurzu, podle něhož představují „lid“ pouze ty sektory chudších vrstev, které s ním sympatizují. Všichni ostatní jsou z „lidu“ vyloučeni.

Při bližším pohledu se pak objevuje nápadná podobnost mezi pučem proti Chávezovi z dubna 2002 a jeho vlastním pokusem o puč, ke kterému došlo před deseti lety, v únoru 1992.

– Stejně jako v Chávezově případě v roce 2002 ztratila i Pérezova vláda v roce 1992 na popularitě, její legitimita byla zpochybněna, obyvatelstvo ztratilo důvěru v ostatní mocenské instituce a strany, vznikla silná opozice ohrožující systém a armáda byla vnitřně rozpolcena kvůli nasazení proti vlastnímu lidu v průběhu drancování v roce 1989.

– Pro přechodnou vládu Carmona v roce 2002, stejně jako pro Cháveza v roce 1992, neznamenal ústava vůbec nic. Dekret, který měl v roce 1992 vstoupit po pádu Péreze v platnost, měl zavést to samé, co chtěli pučisté v dubnu 2002: Zrušení parlamentu a ostatních mocenských institucí, odvolání zvolených guvernérů a starostů a vytvoření státní rady (Ramírez, 1998).

Co dnes našetřít chybí, je vůdčí osobnost, která by – tak jako Chávez v roce 1992 – veřejně převzala odpovědnost za státní převrat a přitom by dala najevo, že ještě nepadlo poslední slovo.¹⁾ Z optimistické perspektivy by se tato skutečnost dala interpretovat tak, že za toto porušení ústavy nikdo nechce převzít odpovědnost a tím pádem dnes nevzniká žádná opozice ohrožující systém, nýbrž opozice, která usiluje o změn-

nu vlády pomocí prostředků, jež jsou k ústavě konformní. Tuto tezi dokládá i fakt, že byl dubnový civilně vojenský pokus o puč ostře a neprodleně odsouzen prakticky všemi opozičními stranami. Dalším dobrým znamením je ochota všech stran vytvořit nezávislou Komisi pravdy, jež by prozkoumala procesy okolo puče a protipuč a jež by měla označit osoby odpovědné za oběti. To je považováno za východisko národního usmíření. Zde se ale rovněž skrývá bod sváru. Složení této komise je pochybné, nemálo osobností a skupin požaduje odstoupení generálního státního návladního a ombudsmana, kteří jsou považováni za Chávezovy sympatizanty a jejichž zaangażování považuje opozice za protiústavní. Prvně jmenovaný byl kromě toho Chávezovým prvním viceprezidentem.

Reakce na puč v hemisféře

Po dubnových dnech odkazovali v Caracasu přívrženci vlády na starý latinskoamerický vtíp: „Otázka: Proč ještě ve Washingtonu nedošlo k žádnému státnímu převratu? Odpověď: Protože tam není žádné velvyslanectví USA.“ S událostmi se objevilo množství nejrůznějších zvěstí a probudily se vzpomínky na chování USA vůči latinskoamerickým pučistickým generálům v 60. a 70. letech.

Není žádným tajemstvím, že severoamerická administrativa vnímá Chávezovu vládu od roku 2000 kriticky. Podle zpráv „New York Times“ došlo k několika setkáním mezi zástupci americké vlády a venezuelskými odpůrci Cháveza. Z citace jistého amerického úředníka vyplývá, že při těchto setkáních nebylo odrazováno od odpovídajících akcí, ale nebylo ani nic slibováno a nebyly ani stavěny žádné vyhlídky na konkrétní podporu (Marquis, 2002). Jako důvod pro přibývajících konkrétní aktivity proti Chávezovi se uvádí přístřeší situace na Blízkém a Středním východě. USA mají zesílený zájem o bezpečný zdroj zásobením ropou a tím

pádem i o změnu vlády ve Venezuele. Jedna soukromá tisková agentura (Stratfor, 2002) tvrdí, že CIA měla informace o odpovídajících plánováních. Píše se i o plánování puče uvnitř skupiny kolem penzionovaného generála Rubéna Rojase, zetě exprezidenta Rafaela Caldera. Tento puč byl původně plánován již na 27. února, ale nakonec k němu pod vlivem tlaků ve Venezuele i pod vlivem tlaků ze strany Bushovy administrativy nedošlo.

Z americké administrativy vzešly přinejmenším ambivalentní signály: Severoamerický velvyslanec Charles Shapiro navštívil v doprovodu svého španělského protějšku Manuela Viturra krátkodobého přechodného prezidenta Carmonu v jeho vládním sídle. Podle Shapirových vlastních vyjádření ho při této příležitosti vyzvali k tomu, aby nedocházelo k porušování ústavy. Dne 12. dubna prohlásil jeden z funkcionářů amerického ministerstva zahraničí Phillip Chicola, že by Carmona měl dbát na „konstituční formy“. Současně kolovaly zvěsti o přímé americké účasti: Podle tiskových zpráv, které velvyslanectví USA dementovalo, se podplukovník James Rodger, jenž byl akreditován na zdejší americkém velvyslanectví, zdržoval téměř po celou dobu událostí u pučistů (El País, 22. 4. 2002). Propojení mezi severoamerickými a venezuelskými kruhy jsou rozvinutá do té míry, že bylo možné dokázat dennodenní kontakty na nejrůznějších úrovních. To platí především o těžko proniknutelných vztazích v oblasti ropy. Expresident George H. W. Bush se ve Venezuele zdržoval soukromě a mimo jiné přitom začátkem roku 2001 navštívil také prezidenta Cháveza. Mluví se rovněž o jeho přátelských vztazích s 58letým venezuelským televizním magnátem Gustavem Cisnerosem, který měl podle zpráv „Newsweeku“ hrát během pokusu o puč důležitou roli.

Zvěsti o účasti severoamerické vlády na událostech budou jistě pokračovat. Vysky-

tují se dokonce domněnky, že by prozkoumání severoamerické politiky v dubnových dnech mohlo vést k prvním zahraničněpolitickému skandálu Bushovy administrativy (Newsweek, 29. 4. 2002). Proti přímé účasti mluví diletantismus aktérů a chaotický průběh, který poukazuje na absenci jakéhokoliv plánu.

Latinskoamerické státy reagovaly na novou vládu s výjimkou El Salvadoru zdrženlivě. To platí rovněž pro Kolumbii, která by vzhledem k neprůhledným Chávezovým vztahům s kolumbijskými guerillami mohla mít případný zájem na změně vlády v sousední zemi.

Stálá rada OAS jednoznačně a bez váhání odsoudila porušení ústavy přechodnou vládou. Generální tajemník Gaviria byl pověřen tím, aby procesy na místě prošetřil a aby na zvláštním zasedání valného shromáždění, svolaném na 18. dubna, předložil zprávu.

Gaviria se v Caracasu setkal se zástupci vlády, opozice, různých spolků a občanské společnosti. Ve zprávě zdůrazňuje své pojetí, že organizátoři pochodu z 11. dubna nejsou identičtí s těmi, kteří si protiprávně přivlastnili moc, že se jednalo o vojenský puč a že byl tento puč posléze opět poražen armádou. Dále pak vyzdvihuje skutečnost, že prezident hodlá obnovit dialog, což je vzhledem k hlubokému rozpolcení společnosti nutný krok. Poukazuje na nebezpečí zasahování armády do politiky, doporučuje přesvědčivější rozdělení státní moci, zprostředkovává obavy mnoha občanů a především zástupců médií před ohrožením svobody názoru ze strany „Boliviariánských kruhů“, doporučuje omezení obligatorních kolektivních přednesů vládních projevů, zmiňuje pochyby o souladu některých zákonů, které byly vydány v rámci zplnomocňovacího zákona, s ústavou. Kromě toho pak poukazuje na nutnost uznat odborový svaz CTV, zdůrazňuje mocenský monopol státu a vítá plánovanou Komisi pravdy (OAS, 2002).

Gaviriova zpráva byla schválena. Je možné ji považovat za precizní, rozsáhlý a konstruktivní dokument, který problémy nazývá skutečnými jmény. Podobný dokument může být velmi užitečný, kdyby se v budoucnosti měly zesílit obavy té či oné strany. Současně je rovněž seznamem nedostatků, jež by venezuelská společnost měla odstranit.

Valné shromáždění OAS se ve svém usnesení o podpoře demokracie ve Venezuele odvolává na Gaviriovu zprávu a na článek 3 Interamerické demokratické charty, v němž je reprezentativní demokracie zakotvena jako princip (Venezuela se v Quebecu jako jediná země vyslovila proti tomuto principu a namísto něj navrhla participační demokracii, nemohla se však prosadit). Iniciativní přístup venezuelské vlády k otevření dialogu, který by zahrnoval všechny zúčastněné strany, byl výslovně podpořen. Venezuelská vláda byla rovněž povzbuzena ve svém záměru zavést neomezenou platnost některých prvků reprezenta-

tivní demokracie, jmenovaných v Chartě v článcích 3 a 4. V těchto článcích je mimo jiné zmíněna nezávislost rozdělených pilířů státní moci a také svoboda názoru a svoboda slova. Na základě Gaviriovy zprávy a rezoluce by si Venezuela mohla být pro příští dobu jistá zvýšenou pozorností svých sousedů a přátel. To by mohlo utiňujícím způsobem působit na klima dialogu v zemi samotné.

Vyhledka

Z dubnových událostí lze vyčíst dva krátkodobé až střednědobé scénáře, které se oba zakládají na pravděpodobném zaujetí stanoviska Chávezovy vlády oslabené krizí. Vzhledem k požadavku, aby smířlivá slova následovaly také konkrétní činy, není v žádném případě možné považovat legitimitu této vlády za upevněnou. Chávezova vláda již také nemůže stavět pouze a bezvýhradně na většině v Národním shromáždění.²⁾ Ostatní mocenské instituce požívají celkově jen minimální důvěry, nejsou považovány za skutečně nezávislé, a nemohou proto vůbec sloužit jako smířčí a rozdočtí instance.

V prvním scénáři bude prezident Chávez chápat ochotu k jednání a dialogu jako projev síly. Rozhodovací procesy pak budou vzhledem k tomu probíhat méně autoritativně, zapojení kritiků a zástupců opozice pak vylepší akceptovatelnost těchto rozhodnutí. Přetvoření vlády zdůrazní vážnost pojetí této snahy, stejně jako změny ve vedení ostatních mocenských institucí v souladu s odpovídajícími ustanoveními ústavy z roku 1999. Komise pravdy bude složena výlučně z nezávislých osob a bude posílena mezinárodně. Dojde k rozkrytí skutečných událostí a k označení aktivních činitelů a odpovědných osob namísto k vytváření legend na obou stranách. Bolivariánská revoluce se omezí na pouhou verbální dimenzi a Bolivariánské kruhy budou vyňaty z kompetence prezidiálního úřadu, sociální programy pak nebudou vedeny jejich prostřednictvím, nýbrž přes instituce, které pro tento účel již existují. Napětí ve společnosti povolí. Opozice však bude i nadále požadovat lidové hlasování o setrvání Chávezu v prezidentské funkci. Chávez v tomto hlasování zvítězí a bude tím relegitimizován. Chávezovi přívrženci budou sice v rámci lidových hlasování odvoláni ze svých úřadů starostů a guvernérů, ale vládnoucí koalici se přesto podaří uhájit značnou část svých bašt. Zahraničněpoliticky se blízké vztahy s Kubou podaří relativizovat silnějším sblížením s Brazílií, v níž mezitím vládne Lula da Silva, a bude tím dán impuls k obchodování se sousedními státy, které již tak jako tak rostou. Nadále prýstící příjmy z ropy budou využívány produktivněji než doposud, důvěra poroste a hospodářství se rozjede. Chávez dospěje ke konci doby svého mandátu a bude mít vyhlídky na své znovuzvolení.

Vzhledem ke struktuře prezidentovy osobnosti a jeho nejužšího okolí je tento idylický scénář nepravděpodobný.

V druhém scénáři bude prezident Chávez chápat ochotu k vyjednávání a dialogu jako slabost. Proto bude v rámci možností pokračovat ve svém autoritativním kurzu a povolí pouze tehdy, bude-li jeho soupeř očividně silnější. Vládní kabinet si víceméně uchová své současné složení a – jakkoli překerní – vládní většina v Národním shromáždění zabráni pod Chávezovým tlakem personální obnově v ostatních mocenských institucích. Kolem puče a protipuče se velmi rychle vytvoří legendy a jejich neustálým opakováním dojde k posílení tvrdého jádra Chávezových přívrženců i odpůrců. Právněstátní objasnění dubnových událostí bude zatíženo a ztíženo nejen vytvořením těchto legend, ale i tím, že na postech občanské moci nadále setrvávají funkcionáři, kteří budou důvěryhodní pouze pro stranu nakloněnou vládě, a nakonec toto objasnění nebude nikdy uzavřeno. „Bolivariánské kruhy“ budou nadále záměrně využívány jako klientistické instance rozdělování a budou nadále připraveny systematicky zastrážovat zástupce médií a odpůrce režimu. Společenské napětí nadále poroste, bude znovu a znovu docházet k násilným konfrontacím, investice se stejně jako předtím nedostaví a příjmy z ropy, které jsou samy o sobě značné, pak nebudou stačit, aby splnily materiální očekávání, která obyvatelstvo do vlády vkládá. Zahraničněpoliticky bude Venezuela stále izolovanější. Dokonce i brazilský prezident da Silva se bude držet ve zdvořilé distanci – když ne verbálně, tak určitě politicky. Podpora Chávezu se bude nadále rozdrobovat, opozice dosáhne uskutěčnění lidového hlasování o pokračování Chávezova prezidentského mandátu a zvítězí. I když toto rozhodnutí není zavazující, nezůstane Chávezovi nic jiného než odstoupení. Při následně uskutečněných nových volbách získá Chávezova strana MVR slušný počet hlasů a zůstane dokonce nejsilnější politickou silou, na národní úrovni však ztratí svou dominantní pozici, a podobně tomu bude i v regionech a obcích. Nový prezident bude vládnout s podporou koalice a dojde k novým formám vyvažování zájmů a spojení na všech úrovních.

Tento scénář je pravděpodobnější, bude přitom proložen fragilními pokroky ve směru prvního scénáře. Jinak vyjádřeno: Druhý scénář dodá základní tón, který bude přiležitostně překryt jemnějšími tóny ze scénáře prvního.

welsch@usb.ve

fjwelsch@hotmail.com

nikolaus.werz@wisofak.uni-rostock.de

Exkurs: „Bolivariánské kruhy“

„Bolivariánské kruhy jsou lidem organizované skupiny o 7–11 členech, kteří se sejdou, aby diskutovali o problémech své obce a aby je přiblížili příslušným úřadům, které potom budou schopné provést rychlá řešení. Tyto kruhy rovněž slouží k tomu, aby šířily sny a ideály osvoboditele Simóna Bolívara, jeho učitele Simóna Rodrígueza a Ezequiela Zamory.“

Zatímco první úkol se zaměřuje na myšlenku participativní demokracie, která je zakotvena v ústavě, druhý úkol může být chápán pouze jako politický mýtus. Jeden – nedefinovaný a zřejmě také nedefinovatelný – duchovní statek je zabsolutizován, vše ostatní je vyloučeno.

„Bolivariánské kruhy se skládají z prvního a druhého koordinátora a z členů družiny. (...) Pro každou část obce je zvolen první a druhý koordinátor, stejně jako pro každou obec a každý spolkový stát. Nejvyšším vůdcem Bolivariánských kruhů je prezident Bolivariánské republiky Venezuela.“

Co má být podle teorie sítí – volnou, horizontální organizací nezávislých, ale navzájem komunikativně spojených skupin, je ve skutečnosti pyramidovou strukturou postavenou na vůdcovském principu.

Ze strany opozice bylo stále znovu poukázáno na to, že „Bolivariánské kruhy“ jsou svým způsobem úderným oddílem vlády, silou, která je paralelní s vládnoucí stranou Movimiento Quinta República (MVR) a která je v osobě svého „nejvyššího vůdce“ ve vládě zastoupena. Jednoznačné důkazy pro to doposud neexistují, ačkoliv je jisté, že značná část koordinátorů a členů těchto kruhů stojí na výplatních listinách různých úředních míst, přičemž však pro tato místa nevyvíjejí žádné speciální aktivity. V Caracasu se např. jedná o obvodní správu Libertador, jejíž starosta současně funguje jako koordinátor caracaských kruhů. Bývalý člen představenstva MVR, poslanec a dnešní disident Armas, potvrdil 23. 4. 2002 v rozhlasovém interview, že Círculos Bolivarianos jsou částečně ozbrojeni, a požadoval jejich zrušení (Armas, 2002).

Citáty pocházejí z dokumentu „Círculos Bolivarianos“ z ministerstva prezidentského úřadu: www.venezuela.gov.ve/ns/circulos.asp

Literatura

Ceresole, Norberto (1999): Carta a los constituyentes, in: www.eud.com

Dietrich, Heinz (1999): Fin del capitalismo global. El nuevo proyecto histórico, La Habana: Ed. De Ciencias Sociales.

– (2001), El nuevo orden económico internacional postcapitalista, valor objetivo, cambio de equivalentes y democracia participativa, přednáška při příležitosti konání Encuentro Internacional de Economistas, La Habana, in: www.globalizacion.cubaweb.cu

– (Hg.) (2001), Hugo Chávez: Un nuevo proyecto Latinoamericano, La Habana: Instituto Cubano del Libro.

– (Hg.) (2002?), La cuarta vía al poder: Colombia, Venezuela, Ecuador, Colección: Las otras voces.

Marquis, Christopher (2002): US Cautioned Leader of Plot Against Chávez, New York Times, 17. 4. 2002.

Ramírez Rojas, Kléber: Historia documental del 4 de febrero, Caracas: Universidad Central de Venezuela.

Rangel, José V. (2002): Interview, in: www.globovision.com/nacionales/270202

Stratfor (2002): Venezuela: Carmona out, Chávez back – But for how long? (13. 4. 2002), www.stratfor.com

¹⁾ Chávezova okřídlená věta, kterou pronesl po svém zatčení v televizním vystoupení trvající méně než jednu minutu, zněla: „Por ahora no hemos logrado nuestros objetivos (...)“.

²⁾ 23. 4. 2002 založili čtyři bývalí členové MVR

Moldávie

na scestí

LUBOMÍR GOMBOS

Jazykové protesty se obrátily v požadavek na odstavení vlády

Malá republika vklíněná mezi Ukrajinu a Rumunsko nebyla nikdy středem pozornosti, v posledním roce se však stále častěji objevuje na stránkách tisku. Moldávie je totiž jediná bývalá republika Sovětského svazu, kde se komunisté legálně vrátili k moci, a v loňských únorových volbách dokonce získali ústavní většinu.

Stranám stojícím u moci od vyhlášení nezávislosti 27. srpna 1991 reálně hrozilo, že neprorazí do parlamentu, a tak byly nuceny pod vedením dosavadního premiéra Dumitru Braghise vytvořit koalici zvanou Aliance. V parlamentu tak sedí zástupci tří uskupení: komunisté, centristická Aliance a nacionalistická Křesťanskodemokratická lidová strana. Sami komunisté, kteří nyní mají 71 poslanců ve 102členném zákonodárném sboru, byli ze svého vítězství překvapeni.

Veřejnost vyčítala středopravicové vládě vysokou zkorumpovanost a výrazné snížení životní úrovně. Právě extrémní chudoba vedla občany do náruče komunistů. Moldávie je bezkonkurenčně nejchudší zemí Evropy (HDP na hlavu je menší než v Albánii), přičemž bída doléhá prakticky na všechny vrstvy obyvatelstva, ale nejcitelněji na venkov. Podle statistik 80 % Moldavanů vydělává sotva 30 USD. V důsledku chudoby už Moldávii opustilo za posledních deset let přes půl milionu lidí. Mnoho z nich se ale v zahraničí neuplatní, a přidávají se proto ke zločineckým gangům, Moldavanky jsou zase častými oběťmi obchodu se ženami. Někteří chudí Moldavané jsou dokonce ze zoufalství nuceni prodávat své ledviny. Zločinecké skupiny pašují vesničanky do zahraničních nemocnic, hlavně v Turecku, kde jsou jim orgány odebírány. Za ledvinu dostane Moldavan asi 3000 USD. Zprostředkovatelé většinou vydělají třikrát až čtyřikrát tolik.

Tváří v tvář obrovské bídě dalo 52 % voličů svou důvěru komunistům, kteří slibovali rozsáhlou sociální podporu nejpotřebnějším. Loni v dubnu parlament konečně zvolil nového prezidenta, předsedu Komunistické strany Moldávie Vladimira Voronina. Ten po zvolení prohlásil, že nevidí pro svou zemi jinou alternativu než „budování socialistické společnosti“, a jako příklad uvedl Kubu. Přes radikální rétoriku jmenoval Voronin do čela vlády nepolitického technokrata Vasilu Tarleva, do té doby ředitele státního podniku na výrobu cukrovinek, který není členem komunistické strany. Tarlev nejednou deklaroval, že by Moldávii rá-

da vstoupila do Evropské unie. Komunisté však prakticky okamžitě zastavili privatizaci a provádění tržních reforem.

Nacionalisté demonstrují

Odpor k tržní ekonomice ale není jediný znak nadvlády komunistů nad Kišiněvem. Na začátku ledna vláda zrušila ve školách vyučování rumunských dějin, a naopak zavedla výuku moldavských dějin, zkrácených sovětskou historiografií. Nacionalistická opozice, která má silnou oporu v inteligenci, však považuje moldavské dějiny za součást rumunských, a tak proti vládnímu rozhodnutí zahájila 9. ledna mohutné demonstrace. Hlavním svolavatelem byla Křesťanskodemokratická lidová strana (PPCD)¹⁾, která od počátku 90. let požaduje postupné přičlenění Moldávie k Rumunsku. Nacionalistickou PPCD, která ve volbách v únoru 2001 získala pouze 11 mandátů, založil první moldavský prezident Mircea Snegur, jehož později nahradil profesor Iurie Rosca. Nacionalisté vycházejí z toho, že povinné vyučování ruštiny bylo zrušeno už roku 1989 a mladí lidé dnes mluví rusky málo, nebo vůbec ne. Také podle sčítání lidu 64 % obyvatel upřednostňuje jako první jazyk rumunštinu.

Před parlamentem a prezidentským palácem stálo od ledna do konce dubna stanové městečko, kde demonstranti nocovali. Demonstrací se téměř denně účastnilo dva až deset tisíc lidí. Kvůli organizování nepovolených shromáždění vláda 22. ledna zakázala na 30 dní činnost PPCD. V polovině února Rosca na jedné z demonstrací vyhlásil nový cíl: protesty neskončí, dokud komunistická vláda neodstoupí a nevypíše nové volby. Původně nevinné demonstrace se přeměnily v antikomunistické protesty. Pro Voronina ale předčasné volby nepřicházely v úvahu a koneckonců se neměl čeho bát: má ústavní většinu. Parlament je v obležení milice a zvláštních jednotek, které ho strážejí. Největší demonstrace se uskutečnila 24. února, kdy se v centru Kišiněva shromáždilo 70 000 demonstrantů. Protesty byly pokojné, milice proti nim ani jednou nezásáhla a spokojila se jen se zatýkáním

jednotlivých aktivistů. Za čtyři měsíce protestů bylo ve správním řízení odsouzeno k pokutě asi sto lidí, tři poslanci byli zbaveni imunity, proti čtyřem poslancům bylo zavedeno trestní stíhání (obvinění z „organizování nepovolených demonstrací“ a „zneužívání neploetých k politickým cílům“). Voronin dokonce obvinil opozici, že demonstrace jsou financovány podnětorskými separatisty, aby vyvolaly v zemi chaos.

Nové napětí mezi vládou a opozicí vypuklo na konci března kvůli zmizení opozičního předáka Vlada Cubreacova, který patřil mezi hlavní organizátory protestů. Poslanec a místopředseda PPCD zmizel beze stopy 21. března. Voronin prohlásil, že ho PPCD sama schovala, aby „zvýšila svou nulovou popularitu“. „Tímto ale podkopává sociální a politickou stabilitu země a my budeme muset přiměřeně reagovat,“ uvedl v projevu před poslanci.²⁾ Zatím poslední velká demonstrace se konala 31. března. Přišlo na ni asi 50 000 lidí. Dva dny předtím přijal parlament ovládaný komunisty usnesení, které občany vyzvalo, aby se demonstrace neúčastnili, a označil ji za „nelegální a protiústavní“.

Největší část protestujících přitom tvořili po celou dobu protestů studenti. V některých dnech dokonce ředitelé středních škol, sympatizující s PPCD, rušili vyučování. Teprve když ministr školství pohrozil propuštěním učitelů, přestala být výuka rušena, avšak studenti na demonstrace dále proudili v tisících. Ministr školství studentům pohrozil, že pokud se nevrátí do učeben, budou muset opakovat ročník. Milice dokonce obsadila vchody do univerzity v centru Kišiněva, odkud nevypouštěla studenty, kteří mířili na demonstrace. Podle svědectví agentury Prima to mnozí studenti řešili po svém: opouštěli školy okny.³⁾

K demonstrantům se v polovině dubna připojila i část stávkujících zaměstnanců státní televize. Od konce února totiž stávkuje třetina zaměstnanců Teleradio-Moldova, kterým vadí, že komunisté po příchodu k moci cenzurují média. Stávkujícím vadí existence seznamu opozičních politiků, ale také známých herců, umělců a spisovatelů, jejichž tváře se nesmějí na obrazovce zpravodajství vůbec objevit. Novinářům bylo zakázáno o nich natáčet reportáže a vysílat spoty, které neodpovídají názorům vlády. Vláda poslala do televize milici, která stávkující redaktory nevypouští do budovy. Několik dní se zprávy vůbec nevysílaly, dokud redaktoři loajální vedení televize nevytvořili nový zpravodajský tým. Teprve po cestě delegace Rady Evropy do Kišiněva na začátku dubna byla cenzura částečně uvolněna, a televize dokonce mohla vysílat reportáže o zmizení Cubreacova.

Čtyři měsíce trvající protesty ukončila PPCD 29. dubna, když se s komunistickou vládou dohodla na kompromisu, podle něhož nebude vláda dále trestat účastníky demonstrací, a naopak opozice nebude požadovat demisi vlády.

Etnické spory

Hrozící vnitropolitické konflikty a ekonomická krize však nejsou jedinými problémy sužujícími Moldávii. Po vyhlášení nezávislosti poznamenaly zemi především etnické spory – vznikla autonomní republika Gagauzů (19. 8. 1990) a nikým neuznaná Podněsterská republika (2. 9. 1990).

Gagauzsko, republika s čtyřprocentní turkickou menšinou (130 tisíc příslušníků) vesměs pravoslavné víry, se však ke Kišiněvu postavilo loajálně a získalo za to rozsáhlou kulturní autonomii (zejména v oblasti školství a gagauzského jazyka, který je Kišiněvem respektován jako úřední). V hlavním městě Komrat funguje vlastní univerzita i televize. V posledním roce je ale situace v Gagauzsku stále napjatější. Na zasedání Národního shromáždění 31. ledna vyslovila část poslanců nedůvěru baškanovi Dmitriji Krotorovi, hlavě gagauzské autonomie. Kišiněv to považoval za akt odvolání baškana, ale Krotor označil vměšování Kišiněva za pokus o převrat.⁴⁾ Pracovníci moldavské Služby informací a bezpečnosti (SIB) se pokusili obsadit Gagauzskou televizi v Komratu a zastavit vysílání, odrazila je ale gagauzská policie. Na začátku února byly v Gagauzii dislokovány jednotky moldavské armády a speciální jednotky ministerstva vnitra. Proti tomu protestovalo Ministerstvo zahraničí Turecka, kde se Krotor a předseda Národního shromáždění několik dní ukrývali.

Důvodem snah omezit sílu gagauzské autonomie může být její úzká politická a ekonomická spolupráce s Podněstřím. Mezinárodně neuznaná Podněsterská republika totiž usiluje o úplné osamostatnění. Do ruské menšiny se tiraspolskými separatisty často započítává i ukrajinská menšina, která je převážně ruskojazyčná, ale nemusí to být pravidlem: na severu země se na venkově dokonce uchovává archaická ukrajinština.

Rusku Besarábie připadla už po válce s osmanskou říší (1806–1812) a Rumunsko obsadilo jazykově blízká území až v roce 1918. Stejná území nakonec anektoval Sovětský svaz v červnu 1940. V rámci sovětské destruktivní národnostní politiky bylo jižní území Besarábie přičleněno Ukrajině, a naopak k Moldávii byl připojen levý břeh Dněstru, který historicky k Rumunsku nikdy nepatřil. Moldavská SSR se tak stala mnohonárodnostní republikou. Když v roce 1989 Nejvyšší sovět Moldávie přijal moldavštinu jako úřední jazyk a začalo se nahlas mluvit o spojení s Rumunskem, vyvolala diskuse u Rusů strach. Rusové se po rozpadu SSSR ocitli ve vzduchoprázdnu: byli zde sice doma, ale zároveň byli okolím vnímáni jako cizinci.

Na území o rozloze pouhých 29 900 km², kde žije asi 700 000 především ruský mluvících obyvatel, vyhlásili 26. 8. 1991 nezávislost, která byla potvrzena v referendu v prosinci téhož roku. V roce 1992 během krátké války zahynulo asi 700 lidí, dokud nezasáhla přítomná 14. ruská armáda, které

velitel Aleksandr Lebed. Zásah situaci uklidnil, ale zároveň uchoval status quo.

Napětí mezi Kišiněvem a Tiraspolem stále přetrvává navzdory přítomnosti vyjednavců z OBSE a Ukrajiny. Zůstává veřejným tajemstvím, že Podněstří ekonomicky drží na nohou pašování cigaret, cenných kovů a možná i zbraní.

Vítězství komunistů v Moldávii (Podněstří se voleb neúčastnilo) paradoxně zhoršilo vztahy mezi oběma entitami. Podněsterský prezident Igor Smirnov na zasedání Nejvyššího sovětu v září 2001 prohlásil, že „po vítězství komunistů se Kišiněv pokouší vnutit Tiraspolu svá pravidla hry, což porušuje dříve podepsané dokumenty, včetně moskevského memoranda o normalizaci vztahů, které předpokládá zahájení rozhovorů na rovných principech, vycházejících ze současných realit“⁵⁾. Poslanci pohrozili, že Moldávii odříznou od plynovodu, který vede přes Podněstří, a od elektřiny, která se vyrábí na levém břehu Dněstru a na které je Moldávie závislá. Vztahy mezi oběma zeměmi se vyhorčily poté, co Podněstří loni v létě ze svého území vypovědělo moldavského vojenského pozorovatele, příslušníka společných mírových sil, jehož podezřívalo ze špionáže. Podobné incidenty jsou však čistě umělé a využívají se ke zvyšování napětí. Zatímco Voronin byl v Moskvě už čtyřikrát, se Smirnovem se ještě nesetkal. Naopak opakovaně obvinil Podněstří, že

po - skytuje útočiště zločincům. Ukončení sporů mezi oběma entitami je v nedohlednu. Nelogičnost stávající situace dokazuje příklad tzv. podněsterského občanství. Lidé sice mají vlastní podněsterské pasy, protože je ale nikdo neuznává, každý, kdo chce cestovat, musí se ještě rozhodnout pro moldavský, nebo ruský pas. Většina Podněstřanů tak po světě jezdí na ruský pas.

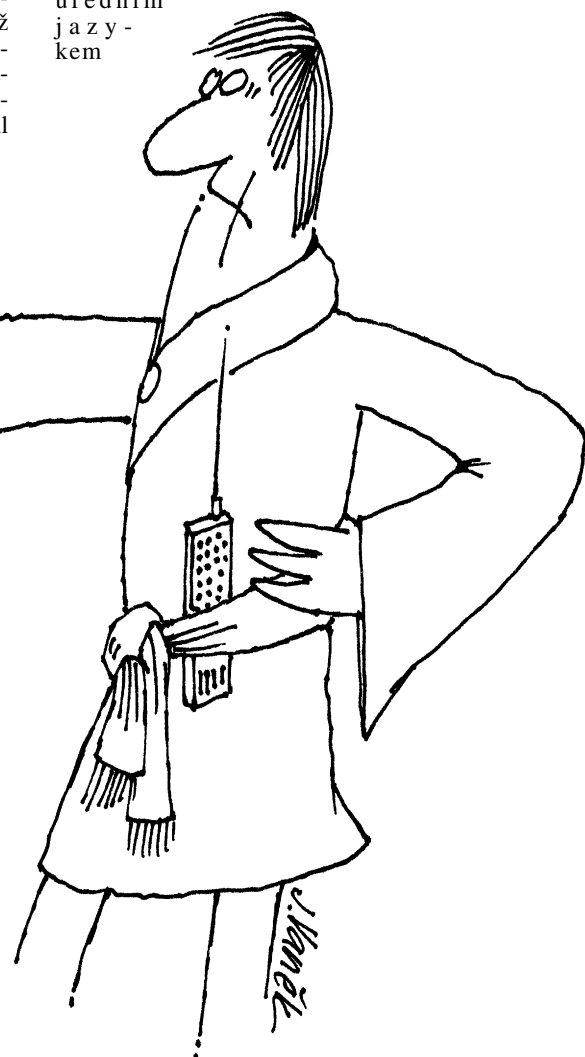
V prezidentských volbách 9. prosince 2001 byl zvolen potřetí Igor Smirnov, který stál u zrodu republiky před 11 lety. OBSE však volby nepovažovala za svobodné ani spravedlivé a volby neuznala Moldávii. Proti prezidentovi Smirnovovi kandidoval starosta druhého největšího města Bendery Tom Zenovič a předseda strany Vláda lidu Aleksandr Radčenko. Oba

byli vystaveni tlaku úřadů a nedostali na prezentaci stejný prostor jako prezident Smirnov. Zenovič byl krátce před volbami zbaven úřadu starosty a Radčenka opakovaně z nejrůznějších formálních příčin předvolávali před soud. Demokratická opozice v Podněstří prakticky neexistuje a stát řídí postkomunistická obchodnická oligarchie, tj. bývalí partajní tajemníci, ředitelé státních závodů a sovchozů, kteří mají blízko k obávané mafii.

O statusu Podněstří mezi sebou jednájí Ukrajina a Rusko, které však nedospěly k žádnému závěru. Několik let také jedná Moldávie, Rusko a OBSE o budoucím statusu asi 1500 ruských vojáků, kteří v Podněstří zůstávají. Loni 30. května podepsali v Kišiněvě náměstek ruského ministra obrany a šéf mise OBSE v Moldávii dohodu o stažení ruských vojsk do roku 2002. (Navzdory smlouvě se zdá, že ruská jednotka zde zůstane.) Ale OBSE se musela zavázat, že finančně podpoří stažené vojáky a stažení v podstatě zaplatí. Na území však stále zůstane malý ukrajinský kontingent a nepočtená podněsterská armáda.

Vztahy s Rumunskem

Podle ústavy Moldavské republiky je úředním jazykem

moldavský jazyk, ale z jazykovědného pohledu se jedná o identický jazyk s rumunštinou. Dělení je čistě politické a připomíná snahu generálů z pohádky Šíleně smutná princezna, kteří se po své prohře rozhodli stát tlumočníky ve svých zemích, kde se mluvilo stejným jazykem, „ale nikdo na to ještě nepřišel“. Pocit historické sounáležitosti je živý na obou stranách hranice. Například bývalý moldavský premiér Mircea Druc se přestěhoval do Bukurešti, přijal rumunské občanství a postavil se do čela Strany národní jednoty Rumunska, která volá po sjednocení s Moldávií.

Podle rumunské koncepce jsou Moldavani Rumuny. Myšlenku několikrát vyslovili nejvyšší vládní činitelé v Bukurešti, naposledy např. rumunský premiér Adrian Nastase. Obvinil komunistickou vládu v Kišiněvě, že brání etnickým Rumunům, aby se hlásili k vlastnímu jazyku a kultuře. O Moldavské republice se přitom v Rumunsku ze zvyku hovoří stále jako o Besarábii. Rumunská vláda v lednu 2002 otevřeně podpořila protestní akce Křesťanskodemokratické lidové strany, za což ji moldavský premiér Vasile Tarlev obvinil z vměšování do moldavských vnitřních záležitostí. Obavy před vývojem v Moldávii vyjádřil v lednu rumunský prezident Ion Iliescu a obvinil kišiněvskou vládu, že diskriminuje rumunskou pravoslavnou církev. Jazykový konflikt silně zatěžuje bilaterální vztahy. Rumunští nacionalisté zatím vyjádřili v sedmihradském městě Cluj (Kluž) solidaritu s moldavskými demonstranty pochodem za obranu „rumunčiny“, tj. rumunské vlasti. Ultranacionalistický magistrát města, známý svými protimaďarskými výpady, vyzval občany, aby vyjádřili s Moldavany solidaritu. Není se co divit, že Kišiněv na mezinárodním fóru opakovaně obviňuje Rumunsko z rozpínavosti a expanzionismu.

Vzpomínka na Velké Rumunsko je stále živá a Rumuni odsuzují Molotovův-Ribbentropův pakt stejně jako Maďaři Trianonskou dohodu. Rumunští nacionalisté, kteří stále touží po „znovusjednocení s Besarábií“, jsou stále aktivnější zejména v rétorice. Proto jsou vztahy mezi oběma zeměmi značně napjaté. Ministři zahraničí Rumunska a Moldávie sice v květnu 2000 podepsali v Kišiněvě dohodu o privilegiovaném partnerství a dobrých sousedských vztazích, ale vítězství komunistů v Moldávii vzájemné vztahy narušilo. V březnu 2002 Moldávie vyhostila rumunského vojenského atašé, kterého obvinila z kontaktů s opozicí a organizování protivládních protestů. Rumunsko reagovalo stejně a vyhostilo prvního tajemníka moldavského velvyslanectví v Bukurešti.

gombos@volny.cz

¹⁾ Partidul Popular Crestin Democrat.

²⁾ Moldova Azi, 25. 3. 2002.

³⁾ Proma News, 8. 4. 2002.

⁴⁾ Niezavisimaja gazeta, 5. 2. 2002.

⁵⁾ Niezavisimaja gazeta, 8. 9. 2001.

Tři pohledy na budoucnost spolupráce USA a Evropy

JIRÍ PEHE

Ve vztazích mezi Evropou a Spojenými státy došlo v poslední době k určitému ochlazení především zásluhou konkrétních problémů, jako jsou spory o postup vůči Iráku, vůči izraelsko-palestinskému konfliktu, nebo míry zapojení evropských spojenců USA do války s mezinárodním terorismem. Tyto konkrétní spory jsou ovšem výsledkem obecnějších trendů, které se odehrávají už několik let. V podstatě se jedná o konflikt mezi třemi navzájem soutěžícími koncepty mezinárodní spolupráce – transatlantickou aliancí, evropskou integrací a strategickým spojenectvím.

Zárodky konceptu transatlantické aliance lze vypořádat už okolo roku 1890, kdy USA a Velká Británie překonaly více než sto let trvající nepřítelství a začaly spolupracovat. Tento nukleus založený na demokratických hodnotách sdílených oběma anglosaskými protestantskými zeměmi se pak postupně rozšiřoval i do dalších demokracií v euroatlantickém prostoru. První test ho čekal během první světové války, kdy transatlantické spojenectví demokracií tvořilo jádro protiněmecké koalice. Další významný test přišel během druhé světové války.

Teoretici atlanticismu upozorňují, že jedním ze znaků transatlantické aliance je, že do sebe postupně zahrnuje země, které na jedné straně sice byly vždy součástí euroatlantického prostoru, tedy západní civilizace, ale které mohly původně být nepřáteli transatlantických demokracií, neboť neměly demokratické režimy. V okamžiku, kdy se samy staly demokraciemi, staly se součástí transatlantického společenství, které si postupně vytvořilo celou řadu institucí pro vzájemnou spolupráci. Bývalí nepřátelé, jako byla Itálie, Španělsko nebo Německo, se tak postupně stali součástí transatlantické aliance. Jejím nejviditelnějším institucionálním projevem se pak stala Severoatlantická aliance.

Teoretici atlanticismu zdůrazňují, že viděno v tomto kontextu není NATO jen reakcí na sovětskou hrozbu, ale logickým vyústěním intenzivnější spolupráce demokracií v euroatlantickém prostoru. Zatímco teorie, která předpokládá, že NATO vzniklo v reakci na sovětskou hrozbu, je založena na předpokladu, že vznik NATO byl jen účelovým strategickým rozhodnutím v rámci studené války, teorie atlanticismu zdůrazňuje hodnotové podloží NATO. Tedy, že se jedná o svazek západních demokracií založený na společných hodnotách.

Koncept evropské integrace není s konceptem transatlantické spolupráce v rozporu, ale je založen na mnohem hlubší spolu-

práci a vzájemné provázanosti členů Evropské unie. Zatímco koncept transatlantické spolupráce v podstatě spojuje země, které se v euroatlantickém prostoru přihlásily k demokracii, a hlavní důraz klade na bezpečnostní spolupráci, koncept evropské integrace vyrůstá především z politických a ekonomických stimulů. Společná obrana nebyla až do nedávné doby prioritou tohoto společenství. Částečně tomu tak bylo proto, že NATO sloužilo tomuto společenství jako jakýsi obranný deštník i přesto, že ne všechny členské země EU jsou zároveň členy NATO.

Transatlantické společenství si též vytvořilo některé mechanismy hospodářské a politické spolupráce. Instituce, jako jsou Mezinárodní měnový fond, Světová banka, nebo dokonce Organizace spojených národů, mají svůj původ právě v tomto společenství a jeho vůli vytvořit stabilní světový pořádek. Nicméně všechny tyto mechanismy velmi rychle přerostly v nástroje mezinárodní politiky, které přesahují původní transatlantickou alianci a mají nyní globální rozměr.

Právě globální rozměr politiky, který se posílil s akcelerací technologické a ekonomické globalizace v posledních deseti letech a získal zcela nový smysl po rozpadu bipolárního světa, vnesl do transatlantického světa koncept strategického partnerství, které má sloužit zejména nejmenšímu členovi transatlantické aliance, Spojeným státům, k ochraně globálních zájmů a v poslední době též k boji proti mezinárodnímu terorismu.

Ačkoliv se koncepty transatlantické aliance, evropské integrace a strategického spojenectví navzájem nevylučují, dostávají se přesto do vzájemných konfliktů.

Co je toho příčinou?

Jednou ze základních příčin je skutečnost, že evropská integrace se příliš soustředila na ekonomické a politické aspekty integrace a EU zůstává slabá v oblasti za-

hraniční politiky a společné obrany. Zatímco rostoucí ekonomická síla tohoto společenství mu umožňuje, aby v některých oblastech soupeřilo se Spojenými státy, v oblasti obrany zůstává na USA závislé. Nedostatek koordinace v zahraniční politice způsobuje, že v různých střetech o formulování politiky transatlantického společenství vůči krizovým jevům není Evropa schopna formulovat společné stanovisko.

Zatímco v oblasti ekonomické vystupuje dnes EU poměrně jednotně, v oblasti vojenské a zahraničněpolitické se často štěpí podle původních linií transatlantické spolupráce. Jinými slovy: osu bezpečnostní a zahraniční politiky transatlantického společenství netvoří dohoda mezi USA a EU, ale spolupráce mezi USA a Velkou Británií. Ostatní evropské země se pak k této ose přidávají, nebo stojí vůči ní v opozici.

Ačkoliv se často tvrdí, že USA sledují přípravu na vytvoření samostatné obranné a zahraniční politiky EU s obavami, ve skutečnosti hlavním problémem v současné politice transatlantického světa je právě absence společné obrany a zahraniční politiky EU. Zatímco v oblasti ekonomické USA spolupracují s čím dál tím více jednotnou Evropou, v oblasti bezpečnosti nemají v Evropě skutečného partnera.

NATO je sice instrumentem, který může být efektivně využíván, ale rostoucí asymetrie ve vojenské síle USA a evropských členů NATO způsobuje, že je Aliance Spojenými státy naprosto dominována. To pak samozřejmě vytváří problémy. Jinými slovy: NATO, tvořené mocnými Spojenými státy a zbylými, vojensky nesrovnatelně slabšími evropskými členy a Kanadou, se právě díky asymetrii moci stává v poslední době zdrojem konfliktů.

Nejjasněji se to projevilo během války s terorismem po 11. září loňského roku, kdy se USA rozhodly NATO vynechat coby partnera a raději se pustily do formování strategické mezinárodní aliance. Je přitom jasné, že na vině nejsou v první řadě Spojené státy, ale neochota Evropy investovat více do vlastní obrany a obrannou politiku koordinovat v evropském měřítku, a tím ji učinit efektivnější.

Spojené státy v současnosti utrácejí na obranu více než dohromady devět evropských zemí, které podle velikosti obranných rozpočtů za Amerikou následují. Technologická propast mezi vojenskými silami USA a Evropy se neustále zvětšuje. Výsledkem této naproste hegemonie USA je jejich určité odcizování se Evropě. Nejde jen o to, že USA Evropu vojensky de facto nepotřebují. Američané především mají za to, že Evropa na jedné straně na Spojených státech vojensky parazituje ve snaze ušetřit na výdajích na obranu, na druhé straně se nezdráhá využívat své jednotné ekonomické síly (částečně sponzorované právě tím, že její vojenské výdaje jsou nízké) k různým ekonomickým „válkám“ s USA.

Druhým důvodem, proč Spojené státy Evropu stále více obcházejí, je skutečnost, že v éře globální politiky, v níž světový he-

gemon, jako jsou USA, hraje prim, EU není schopna mluvit jedním, globálně srozumitelným jazykem. To je ovšem zásadním problémem při formulování srozumitelných evropských postojů ke krizím, k nimž by Evropa, vzhledem ke své globální ekonomické bázi, měla zaujímat jasná stanoviska a být v rámci transatlantického společenství Spojeným státům pokud možno partnerem. Tato absence společné evropské politiky má též za následek, že evropská politika není schopna usměrňovat některé postoje Američanů, takže v americké politice mohou převážet neuvážená nebo radikální řešení.

Výsledkem je jistá eroze transatlantické spolupráce. Ačkoliv NATO se dále rozšiřuje, obsahově se stalo do jisté míry prázdnější, protože USA ho de facto nepotřebují. Z hlediska globálních ambic USA je pro Ameriku stále důležitější spolupráce, nebo alespoň koordinace s vojensky silnými a čitelnými entitami, jako jsou Rusko nebo Čína, navzdory tomu, že tyto země nesdílejí plně hodnoty, na nichž vzniklo právě transatlantické společenství.

Vytvoření Stálé rady NATO – Rusko je v tomto kontextu především mechanismem pro užší spolupráci USA a Ruska. Je vyjádřením strategického partnerství, které mezi oběma zeměmi vzniklo po 11. září 2001. Tento vývoj v sobě skrývá jistě nebezpečí jak pro Evropu, tak pro transatlantickou spolupráci.

Užší spolupráce USA a Ruska v rámci strategického partnerství završeného vytvořením Stálé rady NATO – Rusko by totiž mohla postupně vést k odsunutí evropských členů NATO na vedlejší kolej. Jinými slovy: evropská členová NATO by se mohli stát hosty ve vlastním domě, jehož skutečnými majiteli by se postupně staly Rusko a USA. Evropa zde má na vybranou. Buď rychle vytvoří vlastní obrannou a zahraniční politiku a změní strategické partnerství dvou mocností v partnerství tří mocností, nebo se dostane do vleku.

Druhým dopadem intenzivnější rusko-americké spolupráce je jisté hodnotové rozmělnění původní transatlantické komunity, která se za dobu své existence ze strategických důvodů odklonila od hodnot, na nichž vznikla, jen jednou, když přijala za člena NATO polodemokratické Turecko.

Rusko je ovšem mnohem větší sousto, a budoucnost transatlantické spolupráce tak může do značné míry záviset na tom, zda Rusko plně přijme stejné hodnoty jako západní země tohoto společenství. Pokud se tak nestane, může se celý koncept transatlantické spolupráce rozmělnit v konceptu strategického partnerství, které není postaveno na sdílení společných hodnot, ale především na sdílených strategických zájmech mocných zemí.

Evropská unie může tomuto nežádoucímu trendu zabránit nejenom tím, že v blízké budoucnosti vytvoří společnou obrannou a zahraniční politiku, která bude odpovídat její ekonomické síle, ale také tím, že bude aktivně pracovat na demokratizaci Ruska.

Evropa může díky svému hospodářskému vlivu působit pozitivně na politickou transformaci a institucionální modernizaci Ruska. Pokud by v Rusku, tradičně rozervaném mezi prozápadní a protizápadní elity, díky vstřícné evropské politice zvítězilo západní pojetí demokracie, může se Rusko, stejně jako v minulosti jiní původní nepřátelé transatlantické komunity demokracií – Německo nebo Itálie, – stát součástí této komunity. V opačném případě hrozí mezinárodní nestabilita, protože strategické partnerství, které není založeno na sdílených hodnotách, je už svou povahou dočasné.

Ozbrojené síly a ozbrojené sbory jako složky bezpečnostního systému ČR

IVAN JORDÁK, LIBOR NEDOROST

Bezpečnostní systém je v naší zemi vytvářen v souladu s ústavním pořádkem České republiky a jeho základními prvky jsou především ústavní instituce a činitelé, to znamená prezident republiky, Parlament České republiky a vláda České republiky, ale dále i Bezpečnostní rada státu a její stálé pracovní orgány. Prezident České republiky má své úřední pravomoci z hlediska bezpečnosti státu dané Ústavou České republiky a další platnou legislativou. Je vrchním velitelem ozbrojených sil. Má zvláštní postavení v Bezpečnostní radě státu, neboť má právo účastnit se jejího zasedání a vyžadovat od ní a jejích členů zprávy a projednávat otázky patřící do této oblasti.

K hlavním úkolům Parlamentu České republiky náleží v této oblasti zejména schvalování zákonů týkajících se problematiky bezpečnosti státu, spolorozhodování o orientaci bezpečnostní politiky státu, rozhodování o vyhlášení stavu ohrožení státu a válečného stavu a o účasti České republiky v obranných systémech mezinárodní organizace, jíž jsme členem, poskytování souhlasu k vyslání ozbrojených sil mimo území republiky a k pobytu cizích vojsk na území republiky.

Vztah mezi armádou a společností reprezentovanou státem je determinován v nejobecnější rovině především bezpečnostními ohroženími a z nich vyplývajících riziky, tedy pravděpodobností ozbrojeného konfliktu a války. Stanovit stupeň a míru bezpečnostních ohrožení patří mezi primární úkoly státu a jeho politické reprezentace, přičemž v demokratické společnosti je logickým právem civilní veřejnosti, aby byla o těchto skutečnostech pravdivě informována. Je tomu tak mj. proto, že existence armády je dána základními legislativními dokumenty státu a jeho občané jako daňoví poplatníci na vojenský rozpočet přispívají. Na základě historických zkušeností s armádou jako mocenským nástrojem se v demokratických společnostech postupně zrodil, vytvářel, prosazoval a uplatňoval požadavek demokratického řízení a kontroly armády.

Tento požadavek má ostatně logické vysvětlení spočívající v nedůvěře a strachu z ozbrojených sil, které byly v lidských dějinách původci a aktéry tisíců válek, mocenských střetnutí a vojenských převratů, jimž se nevyhýbá ani v současnosti. V dnešním složitém a konfliktním světě má civilní řízení a kontrola armády klíčový význam, neboť je signifikantním znakem demokratického státu. Tím významnější se stává její

budování v posttotalitních státech, zejména v bývalých členských státech Varšavské smlouvy, kdy mnohdy nástrojem k podstatným mocenským změnám uvnitř bývalých postkomunistických zemí byla a je transformace těchto armád na demokratických základech. Civilní kontrola armády musí na jedné straně obsahovat civilní řízení příslušnými státními orgány a kontrolu jejich rozhodnutí. Na druhé straně také závisí na postojích příslušníků armády k civilnímu řízení a kontrole, a to zvláště nejvyšších vojenských činitelů. Bez této reciprocit je účinnost civilní kontroly armády nemyslitelná.¹⁾

Dne 12. března 1999 ČR vstoupila do NATO, které zůstává i po skončení studené války základní bezpečnostní organizací v Evropě. Nová strategická koncepce schválená washingtonským summitem NATO v dubnu 1999 nejenže potvrdila platnost původního poslání Aliance, kterým i nadále zůstává schopnost odstranění případného agresora a společná obrana členů v souladu s článkem 5 Severoatlantické smlouvy, ale nově také mezi základní úkoly NATO zahrnuje i podíl na řešení krizí v celém euroatlantickém regionu a rozvoj partnerství a spolupráce s ostatními státy.

Ačkoliv ukončení studené války přineslo výrazné snížení celkového napětí a pokles rizika celosvětové konfrontace, objevují se v současnosti nové hrozby a přetrvávají některé dlouhodobé problémy. Hrozbu představují státy, nevládní skupiny a organizace, které nerespektují mezinárodní pořádek a pro které jsou válka, násilí a potlačování základních lidských práv a svobod prostředkem prosazování vlastních zájmů. Významný potenciál pro vznik regionálních krizí vytvářejí etnické a náboženské spory, ekonomické a sociální problémy či porušování lidských práv uvnitř států.

Tyto hrozby se mohou dotýkat bezpečnostních zájmů NATO a vyskytnout se v oblastech bezprostředně sousedících s euroatlantickým prostorem. Hrozba použití jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení nebyla také zcela vyloučena. Znepokojivá je zejména skutečnost, že se stále rozšiřuje okruh subjektů, které těmito zbraněmi disponují nebo usilují o jejich získání, přičemž se neřídí jedná o státy s nedemokratickými a nestabilními režimy. Obzvláště nebezpečné je ovládnutí třeba jen malého počtu zbraní hromadného ničení jednotlivci či nestátními subjekty, které jsou schopné použít jaderných, chemických nebo biologických zbraní jako prostředků k vydírání.

Nedůsledně realizované politické a ekonomické změny ve státech východní a jihovýchodní Evropy přinesly řadu nových problémů, včetně snížení životní úrovně, oslabení prostředků státu, bujení organizovaného zločinu a korupce. V oblastech Zakavkazska a Střední Asie dochází k posilování náboženského a etnického napětí, které zasahuje i některé regiony Ruska. Významný, i když nepřímý vliv na evropskou měru má také nestabilita na Blízkém východě a v severní Africe, šíření náboženského, etnického a skupinového násilí, stejně jako demografické trendy v těchto oblastech. Nová rizika přinášející nebyvalé komunikační možnosti, které na jedné straně přispívají k obohacení kontaktů mezi kulturami, ale na druhé straně otvírají prostor pro organizovaný zločin, obchod s narkotikami a terorismus. Navzdory mezinárodní snaze o koordinaci se tato rizika daří zvládat jen částečně. Přistupuje k nim nebezpečí podvratné činnosti založené na pronikání a ochromení elektronických a informačních systémů.

Nezanedbatelným bezpečnostním rizikem je v tomto ohledu například možnost úniku či vyrazení utajovaných skutečností. Úměrně rostoucí provázanost národních hospodářství se zvyšuje význam rizik a hrozeb spojených s ekonomikou a obchodem. Nevyvážené vnější ekonomické vztahy mohou v řadě zemí způsobit vážné hospodářské problémy a ohrozit stabilitu států i celých regionů. Rizikem je nerovnoměrný rozvoj rozšiřující propast mezi životní úrovní zemí euroatlantického regionu a omezené skupiny dalších vysoce rozvinutých zemí a státy jižní polokoule. Nadále roste ekonomická, sociální a demografická nerovnováha mezi těmito skupinami zemí.

Z doposud publikovaných představ vyplývají doplňující skutečnosti, které dokreslují bezpečnostní prostředí České republiky v letech 2004–2015.²⁾ Lze se jistě shodnout na tom, že budoucí konflikty asi nebudou mít podobu velkého střetu na rozsáhlém území při zapojení velkého množství lidských a materiálních zdrojů, ale spíše lokální (regionální) rozsah. Více budou představovat narušení vnitrostátní stability, ohrožení životů, zdraví, majetku a dalších hodnot zevnitř i zvenku. Hrozby od migrace přes kriminalitu, organizovaný zločin

a terorismus mohou být vzájemně propojeny (ilegální obchod se zbraněmi s výrobou a distribucí drog apod.). Bezpečnost proto nelze nadále vnímat pouze na úrovni národního státu.

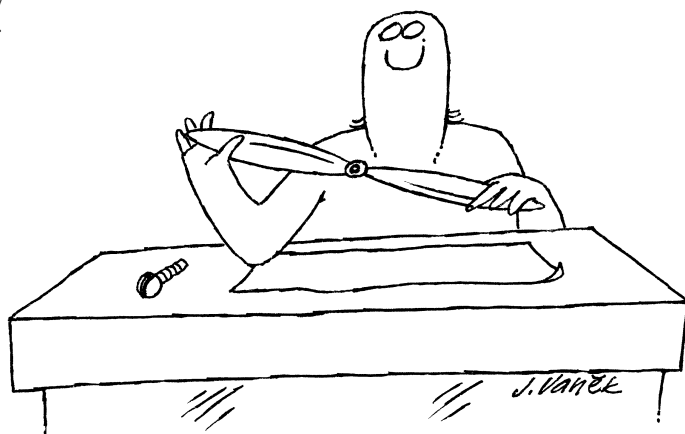
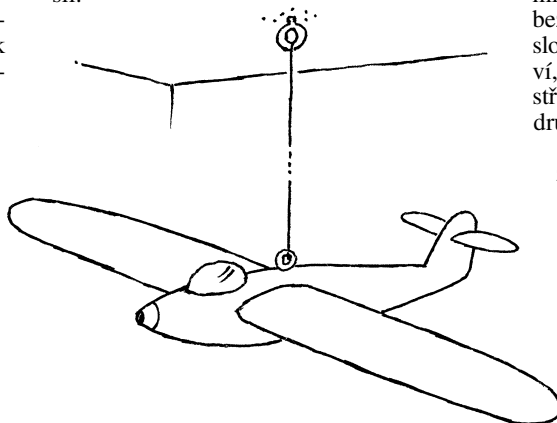
Strategické bezpečnostní prostředí České republiky do roku 2015 bude výrazně ovlivněno mezinárodní a vojenskopolitickou situací v České republice, v okolních státech, v Evropě a ve světě. Má rozhodující a určující vliv na zachování míru, na způsoby použití ozbrojených sil, na úroveň a kvalitu vojenských příprav, realizaci a rozvoj vojenských schopností, na ovlivňování rozsahu a kvality vojenských sil států. Je vstupní a určující informací pro stanovení optimalizované dimenze systému obrany státu v jeho národní a koaliční rovině.³⁾ Sledování vývoje strategického prostředí se věnují mnohé instituce, počínaje vojenským strategickým zpravodajstvím, orgány ministerstev zahraničí a diplomatických služeb jednotlivých států, mezinárodních organizací, různých státních uskupení, novinářských, politických, výzkumných a akademických orgánů, institucí, organizací, nadací a jednotlivců. Novým fenoménem masového předávání relevantních, ale i neověřených informací se staly televize, tisk a počítačové sítě. Přímé přenosy vojenských činností, jejich okamžité komentované rozšířené hodnocení a přesná nebo účelová dokumentace jsou nezanedbatelnou zbraní, která nejen může ovlivňovat, ale prakticky i ovlivňuje jak názory laické veřejnosti, tak diplomatická, politická, ale dokonce i vojenská rozhodnutí a činnosti.

Současné geopolitické, geoeconomické, ekologické a sociální problémy neumožňují vyloučit hrozby použití vojenských sil a potenciálů, poruch jaderných elektráren, ekologických katastrof a průmyslových havárií. Dokumentují to mimo jiné i situace na Balkáně nebo nejistoty spojené s vývojem v dřívějším společenství nezávislých států ap. Skutečností zůstává, že jsou v posledních letech stále významněji uplatňovány a prosazovány diplomatické a ekonomické prostředky obhajoby národních i mezinárodních zájmů před prostředky vojenskými, jež státy považují za krajní. Vojenské prostředky však přesto používány jsou, např. v Kosovu, Perském zálivu, Afghánistánu, Čečensku atd.⁴⁾

Hlavním úkolem Organizace spojených národů pro následující období zůstává dohled nad dodržováním mezinárodního míru a bezpečnosti, avšak s výraznějším zaměřením na řešení místních konfliktů a humanitárních krizí.⁵⁾ Plnění tohoto úkolu předpokládá věnování větší pozornosti nevojenským aspektům mezinárodní bezpečnosti (ekologická rizika, problémy spojené s demografickým vývojem planety, masová pandemie, obchod

s drogami, mezinárodní terorismus a organizovaný zločin mají nepochybnou globální dimenzi a jsou na národní úrovni řešitelné.⁶⁾ Přestože bezpečnostní dimenze fungování OSN bude nabývat na významu, nedojde k vytvoření vlastních ozbrojených sil OSN nezávislých na státech z obavy před zasahováním do jejich vnitřních záležitostí. Bezpečnost bude stále více chápána jako bezpečnost osob, nikoliv států, a toto pojetí bude přesahovat erodující suverenitu národních států v globalizujícím se světě.⁷⁾

V současné době, zejména po teroristických útocích 11. září 2001 na Spojené státy americké, se celá naše společnost zamýšlí nejen nad budoucností naší armády, ale i nad otázkami celkové připravenosti státu k obraně jeho demokratických hodnot. Probíhající změny v mezinárodněbezpečnostním ovzduší, rozšíření NATO o nové členy, jeho strategie formulovaná pro 21. století, spolu s vědecko-technickým rozvojem ve vojenství, probíhající proces globalizace s jeho informačními a ekonomickými dopady, požadavky na vyšší profesionální připravenost ozbrojených sil, ale i omezené lidské a finanční zdroje jsou jednoznačným důvodem pro koncepční revizi současného systému obrany státu a pro jasnou perspektivní vizi výstavby armády – přímé, neoddělitelné součásti společné euroatlantické bezpečnostní politiky a jejich ozbrojených sil.

Obranná politika České republiky vychází z toho, že ČR nemá územní požadavky vůči žádnému státu. Tyto zásady jsou v souladu s cíli a zásadami Charty OSN a zároveň představují sdílené prvky koncepce kolektivní obrany NATO. Severoatlantická smlouva je základním pilířem bezpečnosti ČR, neboť zavazuje členské státy reagovat na agresi proti kterémukoli z nich, jako by se jednalo o útok proti všem, a to s využitím nutných prostředků, včetně vojenských. Jako členský stát NATO vychází ČR při formulování obranných cílů z ustanovení Severoatlantické smlouvy a strategické koncepce NATO. Přijímá závazek podílet se politickými a vojenskými prostředky na zajištění svobody a bezpečnosti členských států NATO a přispívat ke stabilitě euroatlantického prostoru, včetně účinné prevence a řešení vzniklých krizí. Činí tak pomocí sdílení obrany v době míru i krizí, programů partnerství a spolupráce, operací reagujících na krizi, záchranných a humanitárních akcí i pomoci v postkonfliktním období.

Úkolem politiky vnitřní bezpečnosti je formulovat a realizovat zásady směřující k ochraně demokratických základů státu, vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku v České republice. Ministerstvo vnitra spolu s Policií ČR, společně s ozbrojenými silami, zpravodajskými službami, záchrannými sbory a havarijními službami zajišťuje bezpečnost České republiky. Cílem těchto složek zůstává zajištění ochrany životů, zdraví, bezpečnosti, majetku a životního prostředí obyvatel České republiky před všemi druhy bezpečnostních hrozeb.

Důležitým úkolem bezpečnostních složek je boj proti všem projevům organizovaného zločinu, jehož působení představuje závažné bezpečnostní riziko. Základním rysem komplexního pojetí bezpečnosti státu je propojenost a vzájemná závislost roviny politické, vojenské, hospodářské, sociální a oblasti vnitřního pořádku a ochrany obyvatel při respektování mezinárodních smluvních a politických principů a závazků České republiky, Ústavy České republiky, Listiny základních práv a svobod a právního řádu České republiky.⁸⁾

Vláda České republiky je z titulu své funkce ústředního výkonného orgánu odpovědná za funkčnost komplexního působení celého bezpečnostního systému státu. Rozhoduje o vyslání ozbrojených sil České republiky mimo její území a o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky (nejdéle na dobu 60 dnů) apod.⁹⁾ Jako stálý pracovní orgán vlády byla ustavena Bezpečnostní rada státu zřízená ústavním zákonem o bezpečnosti České republiky č. 110/1998 Sb. Předsedou Bezpečnostní rady státu je předseda vlády České republiky, funkci místopředsedy vykonává místopředseda vlády České republiky.

seda pro zahraniční a bezpečnostní politiku-ministr zahraničních věcí, členy jsou místopředseda vlády pro hospodářskou politiku-ministr financí, ministr obrany, ministr vnitra a ministr bez portfeje. Jednání Rady se dále zúčastňuje guvernér České národní banky a předseda Správy státních hmotných rezerv.

Zvláštní postavení zaujímá prezident republiky. Má právo účastnit se zasedání Rady a vyžadovat relevantní zprávy. Ucelený systém Bezpečnostní rady státu dále tvoří meziresortní pracovní orgány: Výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky, Výbor pro obranné plánování, Výbor pro civilní nouzové plánování a Ústřední krizový štáb. Od zahájení činnosti Rady se často diskutovalo o otázce integrace zpravodajských činností do systému Rady. V průběhu roku 1999 bylo nejdříve přijato dočasné řešení, kdy zástupci zpravodajských služeb byli zváni na jednání výborů. Toto řešení však nebylo vzhledem k potřebám Rady dostačující, a to zejména při nutnosti účinného zajišťování úkolů v oblasti informační podpory důležité pro rozhodování a výběr optimálních opatření pro řešení krizových situací.¹⁰⁾ Z tohoto důvodu byl zřízen jako pracovní orgán Rady tzv. výbor pro zpravodajskou činnost za řízení místopředsedy vlády a ministra zahraničních věcí. Další určitá nesystematičnost byla v řízení stálých pracovních orgánů Rady, a to výboru pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky, výboru pro obranné plánování a výboru pro civilní nouzové plánování, které řídili náměstci gesčních ministrů.

Na druhé straně Ústřední krizový štáb již v té době řídil v závislosti na charakteru krizové situace v té době ministr obrany, nebo ministr vnitra. K odstranění této nesystematičnosti vláda dodatečně rozhodla, aby výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky řídil místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí, výbor pro obranné plánování ministr obrany a výbor pro civilní nouzové plánování ministr vnitra.¹¹⁾

Podle charakteru situace předseda vlády ČR jmenuje předsedou meziresortního krizového štábu ministra obrany, a to zejména v případě vnější vojenského ohrožení ČR, při plnění spojeneckých závazků v zahraničí a při účasti ozbrojených sil ČR v mezinárodních operacích na obnovení a udržení míru, nebo ministra vnitra v případě ostatních ohrožení ČR, při poskytování humanitární pomoci většího rozsahu do zahraničí a při zapojení ČR do mezinárodních záchranných operací v případě havárie a živelních pohrom.

Základní zaměření činnosti vlády, související se zajišťováním obrany státu, se týká již hodnocení bezpečnostní situace státu, především posuzování tendencí vývoje možných rizik jeho napadení. Vláda rozhoduje o přijetí odpovídajících opatření, zadává ke zpracování zásady obranné politiky (analytické a koncepční materiály), které se vztahují k zajišťování obrany státu, a hodnotí úroveň a termíny plnění opatření stanovených v oblasti zajišťování obrany státu

tu jednotlivými odpovědnými subjekty. Ministerstvo obrany zpracovává obranné a strategické koncepce, především vojenskou strategii České republiky, a koordinuje plánovací aktivity, které souvisejí s obranou státu, mezi kompetentními správními úřady a orgány samosprávy. Ministerstvo obrany zpracovává i další koncepční materiály, popřípadě koordinuje jejich zpracovávání, pokud to vyžadují aktuální potřeby státu. Přezkuvuje opatření pro přípravu mobilizace ozbrojených sil a prověřuje opatření pro zabezpečení obrany státu.

Nezastupitelnou roli v oblasti ochrany veřejného pořádku a zajištění vnitřní bezpečnosti obyvatel má Ministerstvo vnitra ČR a Policie ČR, která plní úkoly ve věcech vnitřního pořádku a bezpečnosti v rozsahu vymezeném ústavními zákony, zákony a ostatními obecně závaznými předpisy.

Podle předpokladů reformy AČR dojde v resortu Ministerstva obrany ke změně systému řízení. Aplikace zásad moderního managementu, které jsou uplatňovány v řízení velkých civilních komerčních subjektů, je jednou z cest, jak tento proces zefektivnit. Bude realizován princip centralizovaného řízení a decentralizovaného výkonu. Reforma resortu Ministerstva obrany ČR bude navazovat na změny prováděné v současné době ve struktuře vedení resortu, které směřují k dosažení cílů modernizace státní správy na ústřední úrovni a k naplnění cílového stavu reformy a které povedou ke zefektivnění jeho činnosti. Tyto připravované změny pak budou muset být doprovázeny zásadní změnou přístupu ve vztahu mezi nadřízeným a podřízeným, kde je na podřízeného delegována společně s jasně vymezenou odpovědností i potřebná pravomoc a zdroje.

Ministerstvo obrany bude strukturováno jako civilní politicko-vojenský orgán, který bude kromě jiného zabezpečovat i strategickou úroveň civilního řízení armády. Bude vytvořeno z občanských zaměstnanců. Ve složkách, jež budou definovat strategické úkoly ozbrojených sil a zároveň budou řídit základní strategické rozdělení finančních prostředků, bude vzhledem ke specifičnosti některých odborných funkcí výjimečně možno plánovat i některé funkce určené pro vojáky z povolání. Demokratická kontrola armády bude i nadále zajištěna prostřednictvím ústavních orgánů a orgánů, kterým tuto kontrolu svěřuje zvláštní právní předpis.

V návaznosti na změny v řídicích strukturních resortu Ministerstva obrany ČR dojde i k zásadní změně v organizaci a struktuře velení na operačně-taktické úrovni. Vzhledem k rozsahu vyčlenění svazků a útvarů AČR do operačních aliančních uskupení, a to jak vzdušných, tak pozemních, budou zrušena stávající velitelství operačního stupně. Současný systém velení a řízení bude změněn, budou přesně definovány kompetence (odpovědnost a pravomoc) každého stupně velení. Do řídicích procesů bude důsledně prosazen princip odborného řízení spojený s příslušnou odpovědností.

Návrh reformy ozbrojených sil České republiky směřuje ke kvalitativní změně po-

stavení armády v demokratické společnosti, ke změně její úlohy při plnění národních a aliančních úkolů a k dosažení takové kapacity, která zaručí schopnost vyrovnat se se soudobými bezpečnostními riziky, a to s efektivním využitím vynaložených finančních prostředků. Reforma směřuje k zabezpečení integrace armády do společnosti a k jejímu chápání jako nezbytné, prospěšné a efektivní součásti společnosti s přesně vymezenými úkoly. Současně sleduje cíl vytvořit podmínky pro perspektivní budování společných mezinárodních jednotek. Reforma nebude jednorázovým krokem. Bude dlouhodobým procesem, na jehož konci budou vytvořeny struktury disponující schopnostmi po všech stránkách srovnatelnými s armádami ostatních členských států NATO a svou strukturou, výzbrojí, technikou a počtem osob odpovídající reálným možnostem ČR. Jedním z nástrojů reformy ozbrojených sil České republiky by se měla stát komunikace s veřejností, která umožní civilní kontrolu ozbrojených sil, bude kultivovat vztahy s veřejností a zabezpečí právo veřejnosti na informace. Komunikace s veřejností se budou účastnit všechny složky ozbrojených sil a bude důležitou součástí velitelské odpovědnosti při řízení ozbrojených sil.¹²⁾

nedorost@nsz.brn.justice.cz
vh66@seznam.cz

¹⁾ K tomu blíže Rašek, A.: Význam civilní kontroly armády, *Vojenské rozhledy* 4/2001, str. 47 a násl.

²⁾ K tomu blíže Janošec, J., Frank, L.: Předpokládané vnější bezpečnostní prostředí České republiky do roku 2015, *Vojenské rozhledy* 3/2000, str. 5.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ The United Nations and the Twenty-First Century, The Imperative for Change. Muscatine, The Stanley Foundation 1996, s. 3 in to Janošec J., Frank L., Předpokládané vnější bezpečnostní prostředí České republiky do roku 2015, *Vojenské rozhledy* 3/2000, str. 15.

⁶⁾ K tomu viz Khol, R. a kol.: Reforma OSN a zájmy České republiky, Ústav mezinárodních vztahů, 1. vyd. 1998, s. 15.

⁷⁾ K tomu blíže Janošec, J., Frank, L.: Předpokládané vnější bezpečnostní prostředí České republiky do roku 2015, *Vojenské rozhledy* 3/2000, str. 7.

⁸⁾ K tomu např. Šesták, O., Prskavec, K.: Struktura a dosavadní činnost Bezpečnostní rady státu, *Vojenské rozhledy*, r. 2001, č. 2, str. 22.

⁹⁾ Bezpečnostní systém České republiky vyjmenováním těchto základních prvků nekončí, neboť je dále tvořen i na úrovni krajských, okresních a obecních úřadů, s využitím bezpečnostních rad a krizových štábů vytvářených nově u těchto orgánů.

¹⁰⁾ K tomu např. Šesták, O., Prskavec, K.: Struktura a dosavadní činnost Bezpečnostní rady státu, *Vojenské rozhledy*, r. 2001, č. 2, str. 25.

¹¹⁾ K tomu např. Šesták, O., Prskavec, K.: Struktura a dosavadní činnost Bezpečnostní rady státu, *Vojenské rozhledy*, r. 2001, č. 2, str. 26.

¹²⁾ Reforma ozbrojených sil České republiky – cíle a principy, *Vojenské rozhledy* 4/2001, str. 18.

Kritické hodnocení amerického přístupu k bezpečnostním hrozbám

Robert H. Johnson: *Improbable dangers. U. S. Conceptions of Threats in the Cold War and After.* London 1997, 317 stran. ISBN 0-333-62522-6.

Autorem této neobyčejně kritické knihy je velice zasvěcený a povolaný odborník. R. H. Johnson se v 50. a 60. letech podílel na zpracovávání podkladů pro Národní bezpečnostní radu USA, poté byl profesorem mezinárodních vztahů na University of California a vedoucím výzkumným pracovníkem Brookings Institute. V době vydání publikace byl pracovníkem Asociace pro národní plánování ve Washingtonu. V úvodu své knihy píše, že jeho hlavním cílem je postihnout a kriticky zhodnotit dlouhodobé sklony amerických politiků k přehánění hrozeb, kterým USA čelí. Svoji pracovní hypotézu dokládá řadou citátů z projevů, nebo dokonce z doktrinárních dokumentů. Z nich vyvozuje, že i v budoucnosti lze očekávat tzv. inflaci hrozeb. Varuje před sebeuspokojením a samolibostí „vítězů studené války“ jakožto vlastnostmi, jež by samy mohly generovat nové hrozby. Na tom také staví celou strukturu knihy.

Její první oddíl nese název „Proč jsme byli tak úzkostliví?“. Zabývá se teorií hrozeb, a zejména pak psychologickými základy amerického přístupu k hrozbám a sklonů k jejich přehánění či nadsazování v bezpečnostní politice. První kapitola podrobně rozebírá psychologickou stránku amerického náhledu na hrozby a na jejich vyhodnocování. Druhá kapitola vysvětluje pronikání psychologických postojů do praxe bezpečnostní politiky. Oddíl končí shrnutím, že svět je stále chaotičtější, vymyká se kontrole, ale Amerika nadále potřebuje nějakou hrozbu, a tak by se mohlo stát, že paranoia vůči Rusku se nakonec zaměří proti celému světu.

Druhý oddíl Johnsonovy knihy nese název „Báli jsme se svých spojenců stejně jako svých nepřátel: Americké pojetí hrozeb v evropské oblasti“. Autor se v něm zaměřil na hodnocení americké koncepce politických a vojenských hrozeb v Evropě. Ve třetí kapitole připomíná hlavní myšlenkové přístupy ze samého počátku studené války, zabývá se politickými zranitelnostmi Evropy a politicko-psychologickými hrozbami v Evropě té doby. Na samém počátku čtvrté kapitoly autor píše, že „základem amerického

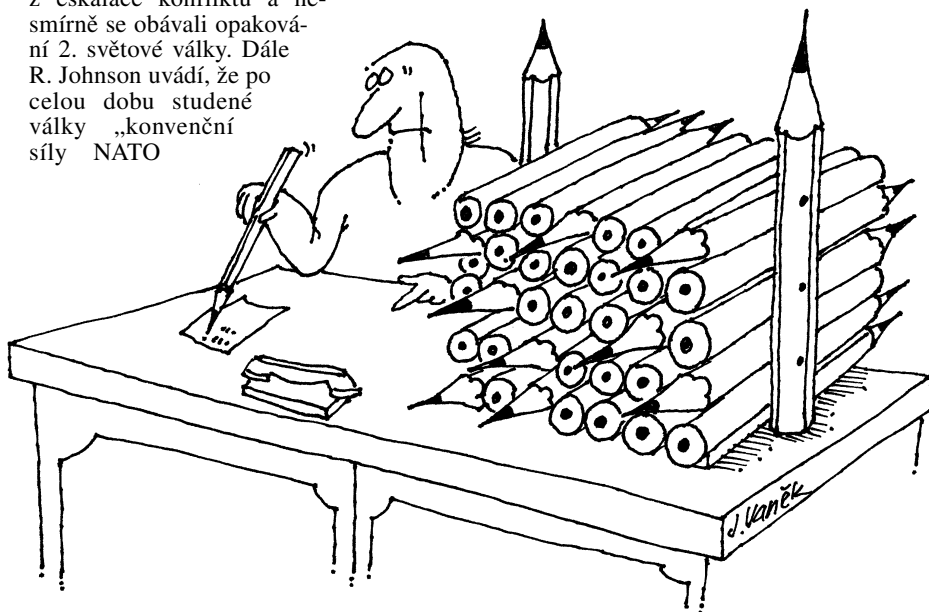
pojetí sovětské hrozby od samého počátku studené války byla myšlenka, že Sověti spoléhají na vojenskou sílu jakožto prvotní nástroj k nastolení kontroly nad společnostmi a ke vnučení komunistického uspořádání ve světě“⁽¹⁾. Připomíná, že již v r. 1946 Bílý dům přijal Clifford - Elseyovu zprávu, ve které se tvrdilo, že SSSR připravoval agresivní válku proti kapitalistickým státům, a že proto vůči sovětským vůdcům lze uplatňovat jediné řeč síly. Robert Johnson to uvádí jako důkaz, že americký přístup k hrozbám se od samého konce 2. světové války zakládal na špatném hodnocení situace, jehož výsledkem pak byla militarizace bezpečnostní strategie USA. Historickým zlomem se podle autora stala korejská válka v r. 1950 – dodala objektivní charakter subjektivnímu pojmání hrozb.

Kritika tohoto přístupu je obsahem podkapitoly nazvané „Skutečná vojenská hrozba v Evropě“. Johnson v ní tvrdí, že očekávání sovětského vojenského útoku vůbec neodpovídalo skutečnosti, a zdůvodňuje to pěti hlavními argumenty. První říká, že SSSR byl v té době velice vyčerpaný 2. světovou válkou. Jeho vůdci si vždy uvědomovali ničivé účinky případné jaderné odvety ze strany USA. Třetí argument zní, že Sověti měli vždy velký strach z eskalace konfliktu a ne-smírně se obávali opakování 2. světové války. Dále R. Johnson uvádí, že po celou dobu studené války „konvenční síly NATO

byly dostatečně silné, aby mohly odolávat útoku“⁽²⁾. Uznává, že Varšavská smlouva měla převahu, ale ta se omezovala pouze na kvantitu, zatímco v kvalitativních ukazatelích bylo NATO podstatně dál. A závěrečný argument říká, že ničivé účinky války v Evropě by v té době bývaly byly tak vážné, že by se Sovětům vůbec nevyplatilo ji podstupovat. Autor pak uzavírá, že „i bez amerických ozbrojených sil rozmístěných v západní Evropě by útok SSSR byl velmi pochybný a při jejich účasti byl zcela nepravděpodobný“⁽³⁾. Dále autor připomíná, že po Gorbačovově nástupu se SSSR velmi rychle přiklonil k myšlence neútočné obrany, čímž se potvrdilo, že „ve skutečnosti v západní Evropě již dlouhou dobu žádná vážná sovětská vojenská hrozba neexistovala“⁽⁴⁾.

Robert Johnson je zvláště kritický k jaderné strategii USA a NATO – označuje ji za zmatenost vyplývající z toho, že vojenští stratégové byli nuceni plánovat na základě politické konstrukce hrozby a vydávat ji za hrozbu vojenskou. Symbolické akce musely být hodnoceny jako jevy skutečné vojenskostrategického významu a politická hodnocení jako objektivní vojenské hrozby. To podle R. Johnsona sloužilo jako nástroj pro přesvědčování politických činitelů a veřejného mínění. Výsledkem takového postupu pak byla „mytologická strategie spočívající na koncepci nevěrohodné odpovědi na výsokce nepravděpodobnou hrozbu. Nevěrohodná byla ze dvou důvodů – každé nasazení jaderných zbraní by mělo sebezničující důsledky... Velkou ničivou silou se vyznačovaly i taktické jaderné zbraně, a tak by se jakékoliv vojenské operace za použití jaderných zbraní vymkly jakékoliv kontrole.“⁽⁵⁾

Celý třetí oddíl své knihy R. Johnson uzavírá shrnutím, že nadsazování hrozeb v době studené války mělo své vnitropolitické i mezinárodněpolitické zaměření. Šlo především o to, aby Kongres a veřejné mínění v USA soustavně podporovaly udržování mohutných ozbrojených sil a trvalé na-

vyšování vojenských rozpočtů. Dalším cílem bylo zachovat bipolární strukturu Evropy, která vytvářela příznivé podmínky pro udržování zásadního vlivu USA na vývoj v Evropě.⁶⁾ Autor připomíná, že strategická parita se stále pohybovala na ostří nože a SSSR nebyl schopen dosáhnout takové změny poměru sil, která by mu dala možnost úderu, jímž by Američany zbavil možnosti zničit odpovídky na jaderné úrovni.

Ve čtvrtém oddílu se autor zabývá americkým přístupem k hrozbám ve třetím světě, zejména válkou v Iráku v r. 1991 a jejími možnými důsledky pro bezpečnostní strategii USA po skončení studené války. Dochází k závěru, že i v tomto případě byla vážně nadnesena hrozba, aby se dosáhlo podpory veřejnosti a Kongresu.⁷⁾ Úspěšně přitom nastínil, na jaké hlavní hrozby budou USA upozorňovat – proliferace jaderných zbraní, nástup nových regionálních hegemonů hrožících tím, že USA by tam ztratily kontrolu nad vývojem, narušení mezinárodního řádu. Ve skutečnosti však podle něho půjde především o přístup „k naftě za rozumnou cenu“ – pokud ten bude ohrožen, vrátí se USA k osvědčené taktice nadsazování hrozeb.

Závěrečný pátý oddíl své knihy autor nazval „Závěry: studená válka a vývoj po její skončení“. V desáté kapitole R. Johnson upozorňuje na vysokou cenu politiky přehánění hrozeb po celou dobu studené války. V ekonomické rovině šlo především o alokaci nadměrného množství amerických finančních, technologických a lidských zdrojů na potřeby národní bezpečnosti. V politické rovině se ve jménu národní bezpečnosti omezovaly svobody, kontrolovaly se informace, trpěly se zásahy neústavních institucí, pěstovala se atmosféra strachu a na svět se nahlíželo přes čochy manichejstického vidění. Ve vojenskostrategické rovině se vymýšlely strašidelné scénáře a autor připomíná zejména tři období obrovského budování nových arzenálů jaderných zbraní – období prezidentů Trumana, Kennedyho a Reagana.

Jedenáctou kapitolu, která uzavírá celou knihu, autor nazval „Budoucnost: přehodnocení národní bezpečnosti v době nepořádku“. V její první části autor kritizuje realismus, protože jeho důraz na „balance of power“ vydatně přispíval k přehánění hrozeb. V této kapitole se také dočteme, že „v důsledku expanzivních sklonů k posouvání subjektivních hranic do stále nových oblastí narůstal počet nových problémů... to vše pak vede k paradoxu: nárůst americké síly nevedl k posílení pocitu jistoty, ale spíše k rozšíření vnímaných hrozeb, kterým je třeba naléhavě čelit“.⁸⁾ Tento proces autor nazývá výrazem začarovaný kruh neustálého rozšiřování definice národní bezpečnosti – soustavné rozšiřování záběru americké národní bezpečnosti generuje nové zdroje nejistoty v americkém bezpečnostním perimetru a to zase vyúsťuje v jeho další rozšiřování.

Autor dále uvádí, že zásadní změna podmínek současného, a zejména pak budoucího

ho světa se odvíjí od nástupu nejrůznějších protikladných sil, jimiž jsou síly řádu i nepořádku, integrace i fragmentace, dostředivého i odstředivého působení. V oblasti nazývané „zóna nestability a konfliktů“ za zvláště nebezpečné označuje „válečné skupiny vedené podnikateli v oblasti násilí“ – ty budou stále častěji provokovat konflikty ve jménu kmenových, náboženských či národnostních identit, jejichž motivem bude stvrzovat legitimitu režimů vznikajících jako výsledek konfliktů či válek. Varuje i před tím, že další konflikty budou propuknout kvůli přístupu k orné půdě či ke zdrojům vody, jež jsou nezbytné pro přežití velkých mas obyvatelstva zejména v rozvojových zemích, zvláště pak v Africe. Pokud jde o „zónu stability“, autor očekává, že konflikty budou nejčastěji mít ekonomickou předurčenost a povahu.

Pokud jde o Evropu, předpovídá autor dva základní druhy hrozeb. Především to má být hrozba nejistoty a ztráty kontroly nad vývojem mezinárodních vztahů. Za jejího hlavního původce považuje „radikálně-nacionalistické režimy s agresivní zahraniční politikou“. Druhou hrozbu odvozuje od skutečnosti, že zanikla sjednocující vnější hrozba, a tak se evropské státy budou snažit prosazovat své zájmy a být méně závislé na USA. Od těch ale autor očekává, že budou o to více přehánět a nadsazovat nespolehlivost svých západoevropských spojenců.

Dále se R. Johnson zabývá hrozbami jaderného charakteru. První z nich spojuje s proliferací zbraní hromadného ničení a přitom Spojeným státům vytýká, že zveličují nebezpečí nelegálních a nekontrolovaných přesunů jaderných zbraní a materiálů z Ruska do tzv. třetího světa, se kterým podle něho USA spojují některé scénáře jaderných hrozeb. Autor pak tyto scénáře dělí do dvou skupin. Do první zařazuje tři velmi nepravděpodobné scénáře. K prvnímu z nich by mělo dojít v případě, že jaderných zbraní by se zmocnil některý stát třetího světa a použil by je k útoku proti USA. Autor tento scénář vyvrací argumentem, že žádný režim by nic takového neucínil, protože by si byl moc dobře vědom, že odvěta by byla mnohem silnější a zcela by jej zničila. Podle druhého scénáře by měla udeřit nějaká teroristická organizace, která by jaderné zbraně dostala od nějakého sponzorského státu a cílem by mělo být potrestat americký lid. Autor i toto považuje za velmi problematické. V tomto směru mu ale další vývoj nedal zapravdu. Po zkušenosti z 11. 9. 2001 víme, že šílenství teroristů nezná hranic, a tak tento scénář nelze zcela vyloučit. Mohl by nastat jako akt nejkrásnější a nejláznivější pomsty v případě, že USA by ve třetím světě uskutečnily několik konfliktních kroků – např. že by nadále jednostranně podporovaly Izrael proti Palestincům a zároveň s tím by uskutečnily brutální vojenský zásah proti Iráku, aniž by braly ohled na mínění islámských zemí.

Do druhé skupiny autor řadí tři „poněkud pravděpodobnější scénáře“. Prvním z nich

by měl být útok jaderného státu proti nejadernému – nejčastěji se hovoří o útoku KLDK na Jižní Koreu. Autor namítá, že se jedná o projekci zkušenosti s válkou z roku 1950 do počátku 21. století, kdy by KLDK neměla podporu ani Ruska, ani Číny, má zcela zmrzačenou ekonomiku a navíc by si musela být vědoma zničujících důsledků velmi pravděpodobné odvěty ze strany USA. Jako druhou možnost pak R. Johnson uvádí, že k jadernému úderu by se mohl rozhodnout stát či režim, který by se dostal do naprosto zoufalé a bezvýhodné situace, v níž by šlo o jeho přežití. Tím také naznačuje odpovědnost toho, kdo by jej do takové situace zatlačil. A jako třetí možnost autor připouští jaderný úder v důsledku technického nebo politického selhání, čímž potvrzuje obavy spojované s nedostatečností mechanismů technické a politické kontroly jaderných zbraní v jaderných zemích třetího světa.

Rozbor všech scénářů autor uzavírá realistickým hodnocením, že „jaderné zbraně mají pro nové jaderné státy především obranný význam. Malý jaderný stát může uvěřit, že by vůči svému nejadernému oponentovi mohl praktikovat jaderné vydírání a USA by přitom neměly možnost zasáhnout“.⁹⁾ A právě na tomto místě autor vyvrací jeden z vážných mýtů, kterým je nadsazování hrozb jaderného útoku na USA. Je málo pravděpodobné, že by se Saddám Husajn připravoval k přímému jadernému útoku na USA. Jako mnohem pravděpodobnější se jeví, že uvažuje téměř stejně jako Fidel Castro, když vyjádřil souhlas s Chruščovovým návrhem rozmístit na Kubě sovětské jaderné zbraně. V obou případech jaderné zbraně byly nebo jsou považovány za záruku nenapadnutelnosti ze strany USA, za možnost, jak vlastní území přeměnit v nedotknutelnou svatyni.

Skutečné nebezpečí vyplývající z jaderných zbraní v Iráku nebo jiném podobném státu je tedy jinde – stačí připomenout, že kdyby býval Saddám Husajn měl již na počátku 90. let jaderné zbraně, pak se asi těžko mohla uskutečnit operace Pouštní bouře a jemu by tak beztrápně prošla anexe Kuwajtu. Jaderné zbraně by diktatorským regionálním hegemonům daly možnost agresivní sanktuarizace, možnost beztrápného napadání slabších států v jednotlivých regionech.

Vyústěním celé knihy je deset návrhů, jak by američtí politikové měli usilovat o realističtější přístupy k problematice hrozeb. V první řadě by se měli postupně zbavit vžitého přesvědčení, že USA jsou státem s jakousi výsadní odpovědností za udržování světového uspořádání, jinak podle autora „každé narušení hrozba tohoto uspořádání bude i hrozbou vůči americké věrohodnosti“¹⁰⁾. Dále by se USA měly učit žít ve světě, jehož neuspořádanost se vymyká americké kontrole, „měly by se spíše přizpůsobovat mezinárodnímu prostředí než usilovat o jeho formování“¹¹⁾. Třetí doporučení zní, že budoucí konflikty budou mít především povahu civilních

konfliktů a že USA by do nich nikdy neměly unilateralisticky zasahovat. Navazuje doporučení, aby USA byly mimořádně opatrné při zasahování do regionálních konfliktů. Dále R. Johnson nabádá k velké obezřetnosti při vytyčování nových bezpečnostních hranic, aby z toho vyvodil odmítavé stanovisko k rozšiřování NATO. Šesté doporučení mluví k udržování dialogu a otevřenosti při jednání s Ruskem a sedmé pak k omezování výdajů na zbrojení, které by podle autora vždy měly odrážet „jasné stanovené, nikoli hypotetické hrozby“¹²⁾. Poslední tři doporučení se zaměřila na humanitární pomoc, na další snižování jaderných arzenálů a na upřednostňování politických řešení případných střetů zájmů nebo konfliktů. Své „desatero“ autor uzavírá výzvou k „novému myšlení o hrozbách, a zejména pak o obsahu pojmu národní bezpečnost a politiky, která by z toho měla vyplývat“.

R. Johnson svou knihu dopsal ještě před 11. 9. 2001, a dokonce i před operací Spojenecká síla v r. 1999. To však nijak nesnižuje pádnost jeho argumentů ani náležitost doporučení. Ostatně, na problematiku zásahů ve jménu politických ideálů do konfliktů identitárního charakteru na území bývalé Jugoslávie přímo upozornil ve

svých doporučeních. Pokud jde o terorismus jako novou ústřední hrozbu pro USA, můžeme říci, že R. Johnson ji v obecné rovině předvídal – stačí připomenout závěr druhého oddílu. V něm píše, že nadsazování hrozby pocházející z tzv. třetího světa nasvědčuje tomu, že USA po skončení studené války postrádají velkého mezinárodního nepřítele a že americká paranoia se od Ruska přesune právě vůči tzv. třetímu světu.¹³⁾

Dnes již víme, že většina autorových doporučení – zejména pak snižování vojenských výdajů, nerozšiřování NATO, nejednat unilateralisticky – nebyla vyslyšena a že americká bezpečnostní strategie se ubírala zcela opačným směrem, takřka jíc v zajetých kolejkách, které Johnson tak výstižně popsal. To však nijak neznehodnocuje ani Johnsonovu metodu postupu, ani náležitost jeho doporučení. Teprve další vývoj ukáže, jaké budou výsledky strategie administrativy vedené G. W. Bushem, která se po 11. 9. 2001 vrátila k tradici nadsazování hrozeb a k navyšování vojenských výdajů v rozsahu srovnatelném pouze s obdobím prezidentů Trumana, Kennedyho a Reagana.

Johnsonova kniha se jednoznačně zařadí do proudu kritických bezpečnostních stu-

dií, který od poloviny 90. let neustále sílí. Projevuje se jak v USA, tak i v Evropě – zejména pak ve Francii a ve Velké Británii.¹⁴⁾ Nastiňuje mnoho otázek do seriózních úvah a diskusí, a proto si zaslouží pozornost všech, kdo se zabývají problematikou hrozeb na počátku 21. století.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

1) Viz: s. 70.

2) Viz: s. 77.

3) Viz: s. 78.

4) Viz: s. 128.

5) Viz: s. 81.

6) Viz: s. 83.

7) Viz: s. 196.

8) Viz: s. 205.

9) Viz: s. 231.

10) Viz: s. 237.

11) Viz: s. 238.

12) Viz: s. 240.

13) Viz: s. 48.

14) Jen z poslední doby můžeme připomenout např. Paul Rogers: *Losing Control. Global Security in the Twenty – first Century*. Pluto Press, London 2000, 164 stran. ISBN 0 745316794.

Michael Mcgwire: *The paradigm that lost its way*. *International Affairs* 77, 4(2001), s. 777–803.

Pavel Macháček, *Cesta Čechů a Němců ke dnešku*, Aventinum Praha 4, 2002, ISBN 80-7151-199-4, str. 151, cena 99 Kč. *Edvard Beneš, Odsun Němců z Československa; k vydání připravil Karel Novotný, DITA Praha, 2002, ISBN 80-85926-34-2, str. 237.*

Na náš knižní trh se dostaly beze sporu v pravou chvíli dvě publikace, které umožní zejména generaci narozené v posledních šedesáti letech minulého století, aby si udělala vlastní názor na současnou polemiku kolem tzv. Benešových dekretů. První je od Pavla Macháčka, tajemníka Kruhu občanů vyhnaných v roce 1938 z československého pohraničí, a druhá od známého historika Karla Novotného z Univerzity Karlovy.

První publikace se snaží mapovat vztahy Čechů a Němců z historického hlediska až po dnešek v polemickém duchu především s německými i českými autory, kteří se zabývají tímto problémem. Autor přitom děkuje za připomínky, které mu dali Václav Kural, Marie L. Neudorflová, Karel Richter a Jaroslav Valenta.

Druhá kniha pak přináší výběr nekomentovaných vystoupení hlavy československého státu během válečných a poválečných let ke vztahu k sudetským Němcům a důvodům jejich odsunu. Předmluvu k vydání této knihy, která poprvé vyšla v roce 1996, napsal profesor Jan Křen. V příloze jsou zde zařazeny dokumenty Henleinovy SdP

Dvě knihy k sudetoněmeckému problému a odsunu

a okupačních německých orgánů, týkající se tzv. konečného uspořádání českého prostoru.

Obě publikace tak časově předběhly sborník „Rozumět dějinám“, zabývající se vývojem česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948, vydaný z popudu ministra kultury ČR. Patří však do stejné řady a tvoří solidní základ pro čtenáře, kteří mají zájem seznámit se s historií vzájemných vztahů obou národů, které jsou i nyní nanejvýše aktuální.

Pavel Macháček pojmal knihu „Cesta Němců a Čechů ke dnešku“ ostře polemicky zejména proti výkladu obsaženému v brožurě „Sudetští Němci – etnická čistka – vyhnání“, přeložené z německého originálu „Die ungesühnte Vertreibung und die staatlich sanktionierten Verbrechen an den Sudetendeutschen“ autorů Gerda Kleininga a Josefa Welkena. České vydání bylo doprovázeno textem Tomáše Halíka, Emanuela Mandlera a Rudolfa Kučery. Jejím po-

sláním, podle hodnocení Macháčka, bylo „šíření ideologií sudetoněmeckého landsmanšaftu (a) proto obsahuje lživá, ideologicky motivovaná tvrzení“. Autor přitom upozorňuje, že byla zaplácena krnovskými odsunutými Němci a v desetitisícovém nákladu rozdávána školám. Polemiku vede tím způsobem, že na jedné straně zveřejňuje citáty uvedené v knize a proti staví svůj výklad průběhu dějin česko-německých vztahů. Odmítá tvrzení, že 800 let žili Němci a Češi přátelsky vedle sebe a že to byla pražská vláda, která odsouhlasila 20. září 1938 odstoupení Sudet Německu. Macháček je toho názoru, že postoje sudetských Němců udržet si v Čechách neoprávněné pozice, získané zejména po Bílé hoře, Hitlerovi aktivně pomohly k rozbití Československa. Tuto svou tezi pak dokumentuje od doby osídlování Čech, přes raný středověk až po Bílou horu. Zvláštní pozornost pak věnuje následujícím třem stům roků vlády Habsburků a vývoji, který vedl od

českého národního obrození až po jeho zápas o rovnoprávnost s německým etnikem. Odvolává se přitom na Karla Havlíčka Borovského, který zdůrazňoval, že je životním zájmem Čechů žít v mocném rakouském císařství a na společnou výzvu českých a německých spisovatelů „Osvědčení o druhém soužití Čechů a Němců“. Macháček dochází k názoru, že přes veškerou snahu tehdejších českých politiků o národní a státoprávní vyrovnání „němečtí nacionalisté pokládali celé území Čech, Moravy a Slezska za německé“ a tvrdě prosazovali germanizaci. K těmto závěrům, jakož i k dalším faktům, dochází na základě studia šedesáti publikací, které dokládá na závěr své knihy. Bohužel zde chybí fundamentální práce historika Karla Kazbundy (1888–1982) „Otázka česko-německá v předvečer velké války“, popisující rozhodující fázi střetnutí, ke kterému došlo v předvečer první světové války a jež vedlo v roce 1913 k vydání tzv. „Anenských patentů“ a k rozpuštění českého zemského sněmu. Na základě dokumentů Kazbunda jasně dokazuje, že představitelé německé menšiny došli k závěru, že své představy o nadvládě budou moci prosadit až po vítězné válce. Jen tak lze pochopit, jak také Macháček zdůrazňuje, proč T. G. Masaryk v 64 letech zahájil boj za samostatný stát Čechů a Slováků.

Mimořádná pozornost pak je věnována v Macháčkově knize počáteční fázi vzniku ČSR. Odmítá přitom tvrzení, že byla vyhlášena „bez ohledu na německé sídelní oblasti v historických hranicích“ a že „zařazení německých a maďarských oblastí k nově vytvořené ČSR se rovnalo anexi“. Jako lživé Macháček označuje tvrzení autorů Kleininga a Welkena, že následné průtahy jednání o autonomii vedly k založení Henleinovy strany, jež nesledovala jiné cíle a jen díky necitlivému postoji české vlády se celá záležitost přišťovala. Proti tomu staví skutečnost, že již 29. října 1918 poslanci českých Němců vyhlásili ve Vídni odtržení pohraničních oblastí, což činilo třetinu plochy zemí Koruny české. Vše pak vyvrcholilo 4. března 1919 ozbrojenými srážkami, při nichž bylo usmrceno 51 Němců a 4 čeští vojáci. Snaha vlády o zapojení Němců do politického života se nakonec podařila v roce 1926, kdy němečtí ministři vstoupili do československé vlády. Macháček poukazuje na to, že 3,5 mil. Němců zde mělo k dispozici rozsáhlé školství včetně vysokého, německý rozhlasový vysílač, stálá divadla, desítky nakladatelství, šest desítek deníků, přes tři tisíce knihoven a devět politických stran. Za Benešova předválečného prezidentství byl předložen návrh národního vyrovnání ve prospěch českých Němců. Henleinova SdP dostala z Berlína jediný pokyn – rozbít Československo, což se jí také podařilo. Po podepsání mnichovské dohody, jak konstatuje brožura německých autorů, „několik dní nato vpochodovala německá vojska do Sudet a byla všude vítána s jásotem“. Právě v rozhodujícím podílu sudetských Ně-

ců na rozbití a okupaci Československa, která vyústila v Heydrichovu tezi „České země musí být německou zemí. Čech tu nemá co pohledávat“, vidí Macháček pozdější tragický vývoj. Ten vedl k statisícovým československým obětím, rozvrácení ekonomiky a škodám ve výši předválečných 347 mld. Kč. Rozhodně proto odmítá, že následná opatření vůči sudetoněmeckému obyvatelstvu, včetně odsunu potvrzeného Postupimskou dohodou, byla „zločiny skutkovou podstatou genocidy“, jak obsahuje již několikrát citovaná brožura německých autorů. Závěrečná část „Cesty Čechů a Němců ke dnešku“ je věnována poválečnému vývoji vzájemných vztahů a situaci, která vznikla po listopadu 1989. Obsahuje přehled a hodnocení jednotlivých sudetoněmeckých organizací, jakož i německé národnostní skupiny na území ČR, vzájemných vztahů mezi SRN a ČR a postojů politiků obou zemí. Odmítá přitom omlouvání a smířování, „protože není potřebné tam, kde mají sousedé zájem na vzájemně prospěšné spolupráci“. Pavel Macháček míní, že Češi mají mnoho co odpovídat Němcům, přesto jsou ochotni udělat politickou tlustou čáru za celou minulost. Začít by se mělo jednat o činnostech zaměřených k vzájemnému prospěchu, a to by měli přijmout všichni na obou stranách dnešních hranic.

Zatímco kniha „Cesta Čechů a Němců ke dnešku“ je ostře polemická, publikace „Odsun Němců z Československa“ je přísně faktologická. Jak zdůrazňuje Jan Křen v jejím úvodu, je při dnešním stavu historických znalostí trivialitou, leč často přehlíženou, že toto rozhodnutí nebylo jen Benešovým. Bylo výsledkem střetu a prolínání mnohých sil nadosobních, počínaje domácími vývojem českým i sudetským, nacistickým okupačním režimem a protihitlerovským odbojem a konče kombinací velmocenské politiky protihitlerovské koalice. Právě v tom je zásluha editora této knihy, který pečlivým výběrem a soustředěním Benešových postojů v plné šíři ukazuje na neodvratitelnou nutnost odsunu, který je nyní často posuzován nikoli z pohledu poválečné situace v polovině minulého století. Proto také zcela organicky prvních osmdesát stran knihy přináší výňatky z Benešových Pamětí, vydaných v roce 1948 a podrobně věnovaných česko-sudetoněmeckému problému. Jejich autor zde dochází k závěru, že odsun byl jedním z nečekaných důsledků politiky Mnichova, který konečně uzavřel osudovou kapitolu našich národních dějin. Ještě dnes musí na čtenáře dramaticky působit Benešovy argumenty, vyslovené při jednání se zástupci demokraticky orientovaných českých Němců v čele s Wenzlem Jakschem v Londýně. Již v době před heydrichiádou je upozornil, že nacistický nepřestavitelny teror v protektorátu vyvolává hrozivou touhu po pomstě a kdekdo se chystá násilím se zbavit našich Němců, a to bez rozdílu a bez výjimky. Jde o „definitivní rozhodnutí, jejich transfer do říše,

prostě konec!“. Následně vybrané dokumenty z Pamětí ukazují, že bohužel Jaksch nepochopil vzniklou situaci, setrval na svých pomnichovských pozicích. Prohlášoval, že anulování Mnichova na jeho cílech nic nemění a ty vůči poválečnému uspořádání v Československu byly nevyjasněné. Bez ohledu na vzniklou situaci nevyklučoval autonomii sudetských Němců v rámci ČSR, až po připojení se k federaci utvořené z Rakouska a Bavorska. To nakonec muselo vést k definitivnímu rozhodnutí, k němuž začátkem roku 1943 prakticky došlo. Beneš v dopise adresovaném Jakschovi jasně konstatuje, že není možno dále prodlužovat takovou situaci – kdo svou přínáležitost ke státu stále ještě podmiňuje a „nechává si otevřeny dveře, aby v budoucnosti mohl hájit stanoviska jiná“.

Další část knihy je věnována dokumentům londýnské kanceláře prezidenta republiky z let 1940–1943, ze kterých vyplývá, že již v roce 1940 Beneš vycházel z názoru, že problém sudetských Němců bude nutno řešit jejich stěhováním. Vycházel přitom z poznání, že zřejmě nikoliv v celém rozsahu, a byl ochoten přistoupit i na jistou korekturu hranic a jejich sestěhováním do určitých území Čech a Moravy. Dokumenty ukazují, že se uvažovalo o různých variantách a ještě v dubnu 1943 Beneš uvažuje o možnosti, že by v ČSR mohl žít asi jeden milion Němců s omezenými právy na jazyk a nižší školství. Po půl roce dochází k závěru, že musí z Československa „přýč; území je naše, potřebujeme je k zabezpečení státu, to dokázal Mnichov, ale bez Němců“. Následný výběr dokumentů v části Zprávy a záznamy 1943–1945 dokazuje, že definitivně o odsunu nebylo během války ze strany velmocí rozhodnuto, což vyplývá i z Benešova záznamu z rozhovoru s Winstonem Churchillem z února 1945. Churchill doporučoval, „abychom sami bez dohody s velmocemi nerozhodli o transferu“. Beneš v té době byl však pevně přesvědčen, jak vyplývá z následného dokumentu „Rozhovory s Comptonem Mackenziem v květnu 1944“, že jiné řešení než odsun již není. Byl názoru, že každý sudetský Němec, který se nepostavil proti nacismu, musí ihned odejít, protože jinak by vznikla trvalá občanská válka s Čechy. Upozornil, že v rozhovorech s Churchillem, Edenem i s labouristy, Stalinem, Molotovem i Rooseveltem byl ujištěn, že z jejich strany v této otázce nedojde k obtížím. Zveřejněné výňatky z „Projevů ve Státní radě Československé v Londýně 1940–1945“ a z „Rozhlasových projevů z Londýna do vlasti 1942–1945“ ukazují vývoj této otázky, vrcholící veřejným prohlášením v únoru 1945, že „bude třeba připravovat konečné vyřešení otázky našich Němců a Maďarů – neboť nová republika bude československým státem národním“. Sedm desítek stran je pak věnováno Benešovým projevům z let 1945 až 1947, proneseným již na československém úze-

mí. Ještě v době, kdy zněly zbraně, jednoznačně prohlašuje, že „náš stát bude státem národním, státem jen Čechů a Slováků a nikoho jiného“. Dva měsíce po skončení války vyjádřil svou vůli, aby přesun Němců z Československa se prováděl „organizovaným a řádným způsobem a aby byl proveden lidsky“. Ti čeští Němci, kteří se aktivně nepodíleli na nacistické agitaci, budou mít na vybranou, chtějí-li zůstat nebo se vrátit do Německa. Beneš přitom počítal s tím, že tak bude dovoleno zůstat až na půl milionu čes-

kých Němců. Toto stanovisko znovu rozhodně potvrdil ve svém mělnickém projevu 14. října 1945 s tím, že osobně podporuje prohlášení vlády namířené proti neodpovědným našim lidem, kteří by dobrou pověst republiky ničili při odsunu do říše, jenž musí být lidský a slušný. Beneš, jak ukazuje citace jeho projevů z prosince 1946, se obával, že Němci mohou znovu nastolit otázku svého návratu, a proto „musíme hned při prvním pokusu reagovat velmi rázně a musíme znovu a znovu odsun odůvodňovat důvody

mravními. Nám jsou věci známy, ale mezinárodní veřejnosti musíme znovu a znovu připomínat, že z německého obyvatelstva v Československu bylo nejméně 85 % proti nám a proti našemu státu.“ K smyslu odsunu se Beneš vrací i v posledním zařazeném projevu z července 1947. „Chceme tím dosáhnout jen toho, aby lidsky žili oni a abychom trvale lidsky mohli žít i my. Trpká, těžká zkušenost nás k tomu přinutila.“

Richard Seemann

rseemann@volny.cz

Globalizace – etika – ekonomika

Rolný, I., Lacina, L.: Globalizace – etika – ekonomika, Albert, Boskovice, 2001, 1. vydání, 355 stran, ISBN 80-7326-000-X

Pokud bychom měli v současném světě vybrat jedno nejvíce diskutované téma, pak by horkým aspirantem na tento post byla globalizace. Jde o fenomén, kterým se zabývají všechny společenské vědy od filosofie, přes politologii až po ekonomii. Pro každý vědní obor však tento termín znamená něco jiného a společné cesty se hledají jen velmi obtížně. Jednu z cest se pokoušejí společně najít autoři recenzované publikace: Globalizace – etika – ekonomika. Práce totiž obsahuje filosofický (kapitoly 1–4) a ekonomický (kapitoly 5–8) pohled na tuto problematiku – autorem první části je filosof Ivo Rolný a autorem druhé části ekonom Lubor Lacina. V úvodu recenze je nutno poznamenat, že její autor je sám ekonom, což mělo nepochybný vliv na celkové hodnocení knihy.

První část knihy – filosofická – k problematice globalizace přistupuje zejména z pohledu podnikatelské etiky. Autor se zamýšlí nad čtyřmi tématy v oddělených, ale překrývajících se kapitolách, které pokrývají široké spektrum etických, filosofických i ekonomických problémů. První z kapitol nese název: „Etické výzvy globálního světa“. V jejím centru stojí různé pohledy na globalizaci a s ní spojená témata. Čtenář se tak dozvídá o různých náhledech na spravedlnost (například Rawls) a nebo o globalizaci z různých filosofických pohledů (od Kanta po Nozicku). Za zmínku stojí, že se Rolný věnuje i například názorům Rummela, který dokládá pozitivita demokratických politických systémů. Jak je patrné, výsledkem první části kapitoly je porovnání široké škály individuálních názorů. Ke kladům je jistě vhodné přičíst skutečnost, že tyto fi-

losofické názory jsou podávány srozumitelnou formou. Jedna z dalších podkapitol se zabývá společenskou odpovědností v podnikání. Je v ní zdůrazňováno, že ideální stav společnosti by nastal tehdy, pokud by se: „osobní zájmy podnikatelských subjektů automaticky kryly s celospolečenským a obecně lidským zájmem“. V závěrečné podkapitole se potom autor vyjadřuje k ekonomické teorii a to způsobem, který může být pro ekonomy značně problematický.

Druhá z filosofických kapitol je zaměřena na komunikaci v globalizovaném světě. Autor čtenáře provádí různými názory na optimální komunikaci a zásadami etiky komunikace. V centru druhé podkapitoly je potom analyzován internet jako nové médium a součást networkové komunikace. V konkrétní podobě se Rolný zamýšlí nad jeho kladů i záporů z etického hlediska. K lepšímu pochopení dané problematiky přispívá velké množství zajímavých reálných příkladů.

Ve třetí kapitole autor poukazuje na obecné ekonomické problémy současných vyspělých zemí. Zabývá se existencí tzv. černých a šedých ekonomik, problematikou vlivu společenského mínění na ekonomické prostředí i vývojem podnikatelské etiky. Hlavní ekonomické problémy jsou shledávány ve třech základních oblastech – v korupci, praní špinavých peněz a v lobbingu. Korupci Rolný spojuje s aktivním a pasivním uplácením i problematikou veřejných zakázek (vedle toho se pochopitelně dotýká i boje s korupcí v České republice). Důkladně je analyzována i druhá oblast – praní špinavých peněz. Autor si všímá rozdílného chápání této problematiky mezi jednotlivými mezinárodními institucemi i jednotlivými zeměmi. V otázce lobbingu je čtenář seznamován s rozdílnou situací

v této oblasti v USA a v Evropské unii. Autor mimo jiné poukazuje na spojitost s korupcí i na obtížné stanovování hranice mezi korupcí a lobbingem.

Čtvrtá kapitola je věnována podnikatelské etice v mezinárodním obchodu. Mezinárodní podnikatelská etika je komplikovaná disciplína, která se: „zabývá studiem vlivu etických hodnot, principů a standardů nejen uvnitř konkrétních národních ekonomik, ale snaží se postihnout a hodnotit zejména situace, kdy dochází k jejich vzájemné konfrontaci“. Rolný ukazuje řadu příkladů kulturních rozdílů a z toho plynoucích zásad pro mezinárodní obchodní styk. Napomoci zvýšit mezinárodní obchodní styky by mohly i etické kodexy, se kterými jsme seznamováni v další části textu. Autor se dále domnívá, že konkurenční chování na ostří nože je již v současném světovém hospodářství na ústupu, a proto se, dle jeho názoru, ve větší míře prosazuje kooperace mezi jednotlivými podniky. Vedle toho je věnován prostor i etice v podnikání, což je i v obecné poloze považováno za komparativní výhodu. Závěrečná podkapitola je potom věnována etickému chování managementu, které by mělo vycházet z osoby manažera jako mravně vyspělé osobnosti. Rolný se také zmiňuje o významu etiky a morálky pro týmovou práci v podnicích a o manažerských typech podle postoje k etice. V úplném závěru se autor dotýká i etických problémů spojených s přechodem politického systému v České republice.

Pokud první část tvoří samostatné okruhy úvah, pak druhá je naopak vedena snahou o komplexní zachycení tématu globalizace z ekonomického pohledu. Podobně jako první část je i druhá rozdělena do čtyř kapitol, ve kterých se autor zabývá jednotlivými trhy ve světovém hospodářství – trhem zboží, kapitálu, služeb a práce. Velmi srozumitelnou formou je podána historie, současnost i výhled zmiňovaných trhů. První ekonomická kapitola (kapitola číslo 5) je věnována trhu zboží. Lacina se v prvním kroku koncentruje na ozřejmění vývoje ekonomických názorů na oblast zahraničního obchodu od merkantilistů až po Posnera. Druhá podkapitola je věnována historickému popisu vývoje integrace na tr-

hu zboží. Před čtenářem se odvíjející peripetie mezinárodní integrace od pozdního paleolitu až po současnost, dokumentované zajímavými daty, tabulkami a grafy. Dále se autor v kapitole mimo jiné zamýšlí nad jedním z dnes často diskutovaných problémů a tím je vztah mezi globalizací a regionalizací; a také nad možným výhledem integrace trhu zboží ve spojitosti s novými technologiemi.

Těžiště následující (šesté) kapitoly leží v analýze mezinárodní integrace na trhu kapitálu. Podobně jako u integrace na trhu zboží i v případě trhu kapitálu sledujeme v úvodu kapitoly spolu s autorem globalizaci finančních trhů v historické retrospektivě od antiky až po současnost. Zvláštní pozornost je věnována vývoji mezinárodního měnového systému (od zlatého standardu až do 90. let dvacátého století), jehož dobré fungování podmiňuje i rozvoj mezinárodního trhu kapitálu. Ve druhé podkapitole jsou analyzovány jednotlivé typy a formy přesunů kapitálu v současném světě. Mimo to se Lacina zamýšlí nad postavením nadnárodních společností – nad jejich kladů i záporů pro fungování světového hospodářství. Poslední z podkapitol je potom věnována pro-

cesům regionální integrace finančních trhů, se speciálním důrazem na vznik a fungování měnové integrace v Evropě.

Třetí ekonomická kapitola (kapitola 7) je zaměřena na analýzu mezinárodního trhu se službami, který dlouhodobě nabývá na významu s tím, jak se zvyšuje úloha služeb v národních ekonomikách. V první podkapitole autor poukazuje na problém samotné definice termínu služeb, která není mezinárodně ustálena a jednotlivé názory se značně liší. Vedle toho je věnován prostor i různým členěním služeb a příčinám odlišného vývoje tohoto sektoru mezi jednotlivými vyspělými zeměmi. Závěrečná podkapitola je zaměřena na perspektivy sektoru služeb jako nejdynamičtější oblasti světového hospodářství budoucnosti.

Poslední (ekonomická) kapitola je věnována migraci a pohybu pracovní síly. V první části jsou čtenáři předkládány různé přístupy k této problematice a analyzovány dopady migračních pohybů na ekonomiky. Druhá podkapitola je zaměřena na historický vývoj migračních toků s důrazem na americké hospodářství. V dalších částech se Lacina zamýšlí nad motivy pro pohyby pracovní síly, které vznikají na trhu práce jak na

straně nabídky, tak na straně poptávky. A v závěru textu jsou analyzovány vlivy migrace na bohatství vyspělých zemí.

Kniha se jako celek stává vhodným úvodem a zasvěcením do problematiky globalizace z pohledu etiky i ekonomie. Přínos filosofické části spočívá v kladení otázek spojených s etikou ve světě i České republice v procesu globalizace. Tato část může být přínosná i pro ekonomy – pokud pomínou místy osobitou ekonomickou argumentací, pak se jim otevřou pohledy, které mohou jejich uvažování posunout novým směrem. Ekonomická část knihy je logická, komplexní a srozumitelná (a to i pro neekonomy). Kniha tak může napomoci ke sblížení stanovisek a přispět tak k „hledání univerzálního hodnotového systému“. Ke kladům práce je nutno přičíst i její srozumitelnost a velké množství příkladů dokládajících prezentované skutečnosti. Osobně bych (jako ekonom) uvítal více konfrontační přístup ze strany druhého autora, jehož část jde zjevně svou cestou bez jakékoliv snahy reagovat na první – filosofickou – část knihy.

Libor Židek

zidek@econ.muni.cz

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Mgr. František Bureš, nar. 1973; absolvent soc. a kult. antropologie na ZČU v Plzni. Věnuje se strategickým studiím. Působí jako manažer a odborný poradce pro oblasti lidských zdrojů, vzdělávání a otázky organizační. Publikuje na téma řízení lidských zdrojů, alternativní vnímání reality, extremismus, terorismus a teritoriální analýzy. (str. 9)

Doc. Ing. Jiří Fárek, CSc., nar. 1937; vystudoval VŠE a pracoval na VŠE, v EU ČSAV a v IPB. V roce 1966 pobýval jako Visiting Scholar na Indian Statistical Institute v Kalkatě. Zabývá se světovou ekonomikou a mezinárodními financemi. Je členem Světové federace studií o budoucnosti (WFSF). V současné době vyučuje na Technické universitě v Liberci. Člen redakční rady MP. (str. 23)

Mgr. Radomír Karlík, nar. 1973; v letech 1994–99 studium na FF MU v Brně, v současnosti student FMV VŠE v Praze (mezinárodní politika-evropská integrace). Oblast zájmu – evropská bezpečnostní politika. (str. 18)

Ing. David Konecký, nar. 1977; studuje mezinárodní vztahy na FMV VŠE a FSV UK, zajímá se o bezpečnostní politiku a vztahy Rusko – NATO. (str. 14)

Allen Mills je profesorem politologie na Winnipegské univerzitě v kanadské provincii Manitoba. Je autorem práce *Fool for Christ: the Political Thought of J. S. Woodsworth* (1991) a spoluvydavatelem práce *The Return of Mitteleuropa: Social and Economic Transition in Post-Communist Central Europe* (1998). (str. 5)

Doc. PhDr. Lenka Rovná, CSc.; Jean Monnet Chair, vede katedru západoevropských studií na Fakultě sociálních věd Karlovy University, v letech 1991 až 1995 působila jako hostující profesorka na kanadských univerzitách (Guelph, Bishop's a Calgary), přednáší kursy evropské, britské a kanadské politiky. Z publikací (*Premiérka Jejeho Veličenstva*, 1991, *Dějiny Kanady*, 2000 a mnohé kapitoly a články z evropskou a kanadskou problematiku). (str. 6)

PhDr. Radek Tomáš, nar. 1973; vystudoval obor anglický jazyk na Ústavu jazyků a humanitních studií Univerzity Pardubice a obor mezinárodní teritoriální studia – americká studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Je řešitelem jednoročního grantového vědeckého projektu Ministerstva zahraničních věcí ČR na téma *Náklady na obranu zemí NATO a Varšavské smlouvy v době studené války a po ní*. (str. 20)

JUDr. Libor Nedorost, Ph.D., nar. 1969; v roce 1993 promoval na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V současné době pracuje jako zástupce ředitele ne-

restního odboru Nejvyššího státního zastupitelství ČR. (str. 32)

Mgr. Ivan Jordák, nar. 1966; vystudoval Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Působil v různých právnických funkcích v armádě, do roku 1998 náčelník právní služby III. sboru taktického letectva v Hradci Králové. Od roku 1998 působí na Vojenském úřadě pro právní zastupování. (str. 32)

Martina Vejlupeková, nar. 1976; studuje politologii a překladatelství a tlumočnictví – angličtina na Filosofické fakultě UK a mezinárodní vztahy na Fakultě sociálních věd UK. V loňském roce byla na studijní stáži v kanadském Vancouveru, kde napsala diplomovou práci na téma *Komparace federálních systémů Kanady a Austrálie (Canadian and Australian Federal Systems in Comparative Perspective)*. (str. 4)

Friedrich Welsch, profesor politické vědy, Universidad Simón Bolívar, Caracas. (str. 25)

Nikolaus Werz, profesor politické vědy, Universität Rostock. (str. 25)

Libor Židek, nar. 1972; absolvent Ekonomicko-správní fakulty MU v Brně. Od 1997 vyučuje na ESF – Masarykovy univerzity – hlavní předmět: Světové hospodářství. Zahraniční stáže – Leicester (UK), Warwick (UK). (str. 39)